FRANTIŠEK LANGER

PAS DRUGE ČETE

457

ZABAVNA BIBLIOTEKA

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREDJUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ
KOLO XXXVII. KNJIGA 457.

PAS DRUGE ČETE

DOŽIVLJAJI ČEŠKIH LEGIONARA U SIBIRIJI

NAPISAO

FRANTIŠEK LANGER

ZAGREB 1929.
NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

František Langer

Hrvatskom općinstvu ovaj se češki pisac najbolje predstavio svojim dramama: »Deva kroz ušicu igle« i »Perifer ijom«, koje su mu pronijele slavu daleko preko granica čehoslovačke domovine.

Rodio se u Pragu godine 1882., gdje je svršio i medicinski fakultet. Za velikoga rata služio je u austrijskoj vojsci kao liječnik, a kasnije u istom svojstvu u čehoslovačkoj revolucionarnoj vojsci u Rusiji i Sibiriji. I poslije rata ostao je u vojsci.

U Langerovim literarnim djelima razbiraju se uglavnom tri perioda: predratni, ratni i poratni. Početci njegovog novelističkog i dramatskog djelovanja očituju se u vidu novoklasicizma, pa stoji pod utjecajem renesansnih novela, dok u drami doseže stroge arhitektonske linije. U prvo doba stajao je Langer u uskoj vezi s likovnom skupinom »Uměleckoga měsíčnika«, organa slikara novoga smjera (Kubišta, Filla i Špála). U to vrijeme izlazi prva njegova novelistička zbirka »Zlatá Venuše« (1911.), iz koje su odmah prevedene neke na njemački i štampane u »Jugendu« i »Simplicissimusu«. Pjesme, koje je izdavao, odlikovale su se krasnom formom i zvučnim stihovima u stilu Vrchlickoga, Oskara Wilde-a i D'Annunzia. Prije rata — godine 1914. — napisao je i dvije prve svoje drame: »Svatý Václav« i »Miliony«.

S ovakovom književnom pripravom našao se Langer u čehoslovačkoj revolucionarnoj vojsci, koja je stvorena daleko od domovine, i tamo je postao ocem legionarske proze. Bio je dakle u prozi ono, što je R. Medek bio u lirici. U Sibiriji je godine 1918. izdao zbirku pripovijedaka iz života čehoslovačkih zarobljenika pod imenom »Pět povídek« (Pet pripovijedaka) i veću historijsku-beletrističku monografiju o bojevima legije pod Kazanom: »Za cizí město« (Za tudje mjesto), iz koje je godine 1920. izašao izbor pripovijedaka pod imenom »Železný vlk«. U njima se Langer prikazuje kao pripovjedač realističke sredjenosti i toplog drugarskog osjećaja. Naročito se proslavio svojim »Psom druge

čete« (godine 1923.), u kojemu je neobično umiljatim načinom opisao doživljaje čehoslovačkih legionara u Sibiriji — gledane očima jednog pukovničkog psa. To je neuporedivo topla idila, stavljena usred ratnih grozota. Jedina umjetnina ove vrste, koju je rat donio evropskoj književnosti. Legionarski život obradio je Langer još godine 1919. i u svojoj drami »Vítězove« (Pobjednici), u kojoj glorificira patriotizam.

Poslije rata obratio je Langer glavnu svoju umjetničku pažnju drami i komediji. Preradio je predratnu komediju »Milijuni«, koja je tek sada iznesena na pozornicu. U njoj je prikazana poezija novca, koji stvara čudesa. Kao pendant ovoj komediji napisao je godine 1923. čuvenu svoju veselu igru »Velbloud uchem jehly« (Deva kroz ušicu igle), koja je doživjela u kratkom razmaku dvjesta predstava u praškom Švandovom kazalištu. U tom se djelu bekrija, glavni junak, zaljubi i ljubav ga preporadja; liječnina se popravlja i da ugodi svojoj odabranici, radi za trojicu. Ali je autora čekao još veći uspjeh. Napisao je (godine 1925.) pod utjecajem Dostojevskoga i Carco-a snažnu dramu »Periferiju«. U njoj je prikazana tragedija zločinca, komu nitko ne će da vjeruje, da je ubojica. On želi, da bude kažnjen, ali mu sud ne vjeruje, držeći, da je lud! Nato zločinac, željan kazne, učini novo umorstvo, ubijajući svoju ljubavnicu — našto mu sud povjeruje... Ovo djelo, koje je obišlo mnoge evropske pozornice, pa prešlo i u Ameriku, preradio je Max Reinhardt za Berlin i dodao nov prizor, gdje zločinac gleda u kinu zločinstvo na platnu i tako se uživi u dogadjaj, te je počeo vikati, da je i on ubio...

U veseloj igri »Grandhotel Nevada« (1926.) podrugava se autor (premda je i sâm liječnik) liječničkom šarlatanstvu, dajući prednost suncu, zraku i kretanju, a zabacujući sve sanatorije. Dakle: himna suncu i prirodnom životu!)*

O najnovijoj komediji Langerovoj, koja je prije dva mjeseca prvi put davana pod imenom »Obráceni Ferdyše Pistory« (Obraćenje Ferduše Pistore), napisao je gosp. Božo Lovrić u Slobodnoj Tribuni od 1. marta vrlo iscrpan referat, u kojemu je donesena i glavna karakteristika Langerova. U toj komediji autor karikira i ismijava opstanak i moral čuvene Vojske Spasa.

Provalnik Ferdyš udje u stan bankara Rosenštoka u namjeri, da okrade blagajnu, ali uto bukne požar, koji prisili

**) Ovdje valja da istaknemo i sa zahvalnošću spomenemo, da nam je fotografiju autorovu i glavna biografska data (iz pera dr. A. Hartla) poslalo samo Ministarstvo Spoljašnjih Poslova Čehoslovačke Republike.*

zločinca, da pobjegne i u svom bijegu, da spasi djecu bankarovu. Djeca plaču, on im se smiluje, uzme ih u naručje i kroz plamen maši se krova, a s krova po ljestvama vatrogasaca spusti se na ulicu. Mnoštvo ga dočeka tapšanjem. Kliču mu! Slave ga kao heroja. Čak komesar policije (njegov najljući neprijatelj) stisne mu ruku i pred svima ga odlikuje svojim priznanjem. I dvoje predstavnika »Vojske Spasa« udju u krčmu, gdje se Ferdyš sa svojim ocem sprema, da punom čašom proslavi svoj nenadani uspjeh. Jedan predstavnik »Vojske Spasa« je sestra Tereza, koja je, lažući, pridobila za sebe svoje drugove. Naučila je na pamet svoje grijehe i priča svima, u kakvom je blatu živjela, dok se nije namjerila na svoje nove »sestre i braću«. Sve to govori, kao da je naučila lekciju na pamet. Potreba romanticizma goni je na te spasonosne laži. Njezina ispovijest ponuka Ferdyša, da se i on preporodi. Odluči, da će odsad činiti samo dobra djela. Zazelenila se prva klica ljubavi. Ferdyš bi sada htio, da se sruši kuća, da udari poplava, da dodje zemljotres, da izgori pola grada, samo da dokaže ljudima, kakav je on junak... Medjutim sestra Tereza u svojim lažima ide tako daleko, da pred svima tvrdi, da je imala dijete, koje je ubila i ukopala u konobi. Ferdyš, da joj ne udju u trag, prekopa cijeli podrum, ali ne nadje ni dijete, ni lijes. Misli, da je zločin već otkrit i da je lijes u rukama policije. Da spasi sirotu djevojku, ukrade u banci 55.000 k. (Bankar Rosenštok ga je uzeo za slugu iz zahvalnosti, što mu je spasio djecu). S tim će novcem Tereza da pobjegne u Ameriku. Ali, kad ona uvidi, kakvo je zlo počinila sa svojim nevinim lažima, sve mu prizna. On je razočaran, jer nije mogao, da se proslavi velikim činom i još većom žrtvom. Što mu preostaje? Zadovoljava se ljubavlju djevojke, odriče se slave i sprema se, da na pošten način zaradjuje svoj svagdašnji hljeb.

Neka su lica u drami, kao na primjer otac Ferdyšev, izvrsno ocrtana. Taj pučki filozof ima i srca i uma. To je Langerov Sancho Panza, a Don Quijote je Ferdyš.

I kod Langera kao i kod B. Shawa sve je naglavce okrenuto. Provalnik je poštenjak, curetina je čestita djevojka; pijančina je mudrac, bankar je mekoga srca kao kakav lirski pjesnik, a svodilja je vrijedna, radina domaćica. Lica se preruše i na svršetku svi su preobraženi. Zli su dobri, a dobri su zli. Samo, što F. Langer ima više topline i čovječnosti, negoli B. Shaw. Jedan sudi srcem, a drugi umom. Shaw je jedan od najvećih živućih intelektualaca. Majstor je u dialogu. Neiscrpljiv je u motivima, dok se Langer često ponavlja, a katkada u želji, da ga svi razumiju, upada gotovo u banalnost. Ima pojava, kad nas ni najmanje ne zanima ono, što lica govore. Po nekoliko puta kažu jednu istu stvar. A to je zlo! No srećom to su kratki prelazi. Opet plane iskra,

odjekne jedna duhovita riječ, i situacija je spašena. Langer zna, što voli publika. Smijeh je čudotvorac. Ljudi su zahvalni piscu, koji ih je nasmijao. Langer duhovitošću skriva svoje nedostatke. Ali ima i neosporivu prednost, da su njegova lica živa, simpatična i da se lako na njih ne zaboravlja. Upravo osjećate, da je to djelo napisao čovjek, koji ljubi svog bližnjega, sa svim njegovim manama. A možda ga i ne bi ljubio, da mu je bližnji krepostan... Simpatičan mu je priprosti čovjek, koji jednakom lakoćom griješi i žrtvuje se, krade i dariva, ubija i brani, pada i diže se, slijedeći glas svoje krvi. Langera zanima romantičnost bosjaka, koji nisu kadri da žive bez utjehe alkohola i fantazije. Svi su ti ubogi, poniženi beskućnici fantasti i u tome je njihova sreća. Čudimo se, da se ne bune! A zašto bi se bunili, kad njih više grije čašica rakije, negoli nas sunce. Djeca su to, koja iz ničega stvaraju svoj bajoslovni svijet. I dobro je, da je tako, jer kad bi bili svijesni o svom jadnom položaju i siromaštvu, došlo bi do jedne strahovite katastrofe, koja bi uništila sve države. Milijuni uvrijedjenih i ubogih nose na svojim ledjima sudbinu naše zemlje... U njihovim je rukama sadašnjost i budućnost ljudstva.

U njihovim je rukama naš svagdašnji hljeb, odijelo, civilizacija, kultura i umjetnost. Svojim odiskonskim stradanjem oni — bezimeni i bezbrojni otkupiše sva ta dobra. Njihova je krv oplodila naše njive i polja. Njihov je znoj nakvasio svaku izoranu brazdu. Njihove su ruke sazidale sve crkve, palače i hramove. Oni su, što i zemlja, iz koje niču naši usjevi. I gnoj su, iz koga raste najčarobniji cvijet: ljepota. Pomoću njih smo snažni, a bez njih smo kao deblo bez korena... Dodir naš s njima jača kao onog bajoslovnog grčkog poluboga, kad bi se dotaknuo majke zemlje. U podzemlju je skrita snaga Onoga, koji svojim šarama, zelenilom, cvijećem, prirodom, svijetlom i harmonijom očarava oči smrtnika...

I u tome — zaključuje g. Lovrić — nalazi se baš značenje Langerove komedije, da je sve to shvatio i baš zbog toga zavolio sve te prezrene provalnike, curetine i zločince. Oni su žrtve naših društvenih prilika. Žrtvovani su za dobro cjeline. Svi smo krivci pred njima. I mjesto, da mi njih sudimo, Langer traži, da oni budu naši sudci! I na koncu komedije ne samo da su lica, već i slušaoci prerušeni. Svi su prožeti neizrecivom slutnjom, da će jednom (bog zna za koliko hiljada godina) ljudstvo — iza dugog i mukotrpnog lutanja — spojiti individualnost i kolektivizam u jedan zajednički pojam. Duh i tijelo, genij i (masa) gomila, napokon će naći svoju stalnu ravnotežu, kao sunce sa svojim planetima.

PES DRUHÉ ROTY

I

Raf — tada ga još nitko nije tako zvao, ali ćete vi brzo doznati, tko i kada je ovako bio prozvan — rodio se negdje u sjevernoj Sibiriji, u polarnom krugu. Zanima li koga, da li se rodio pred tim krugom ili iza njega, moram odgovoriti, da to nitko ne zna. Svuda tamo tako su ogromni prostori, da bi čovjek, hodajući nekoliko tjedana, jedva naišao na kakovo jakutsko selo; tamo se naime zemlja ne mjeri palcima ili metrima, nego stotinama kilometara, pa za nekoliko kilometara manje ili više nije nikome stalo.

To je neizmjeran kraj, pa ako želite za nj uzeti kakovo mjerilo, uzmite onda rijeku Lenu, koja ondje protječe od juga prema sjeveru, a koja mjeri od svoga izvora do ušća u Ledeno more — šest hiljada kilometara! Dakle kod takovih dimenzija, tko bi onda pitao, da li se Raf rodio sto ili pet stotina kilometara pred polarnim krugom ili iza njega?

Bit će ipak, da se Raf rodio iza polarnog kruga. Ne zbog toga, što bi mu poreklo bilo tajanstvenije, nego zato, jer je pripadao Jakutu, čiji se imetak sastojao od maloga stada sobova, koji su bili njegovi hranitelji i tegleća stoka. A ovakovi Jakuti, vodiči sobova, žive samo u sjevernim oblastima, na takozvanim »tundrama«, koje se prostiru upravo do obala Ledenoga mora. Da se Raf rodio južnije od polarnog kruga, njegov bi gazda zacijelo posjedovao barem maleno stado crnih krava i par bijelih konja, koje bi ljeti pasao oko kakvog jezerca ukraj

puste šumice, gdje bi marljivo kosio sijeno za zimu, kako to već čine Jakuti južnih šumovitih krajeva.

Dakle, Raf se rodio kod nekakovog siromaška, tamo daleko, negdje na Sjeveru. Rodio se s proljeća, kad je počeo snijeg da kopni i kad se otkrile tundre s bijednom travom i mahovinom; rodio se u zavjetrini jakutske kolibe, okruglog stana od zemlje i sobovih koža. Bio je jedan od pet štenadi, jednog sličnog drugome, a svi zajedno svojoj materi, koja ih je sa zadovoljstvom dojila. Bila je sedam šaka visoka, tijela skoro tako dugog, koliko i visokog, mišičavog i žilavog; imala je snažne noge, razboritu glavicu sa šiljatom njuškicom, stršeće šiljaste uši, kose oči, malo pritvorene i donekle obješenjačke; no izgled joj je bio odvažan, jer je u čeljusti imala četiri desetine vučjih zuba. Na Rafovoj majci najljepši je bio rep, zavinut prema gore i jak poput kakove dobre metle, i onda dlakav okovratnik oko vrata, na grudima guste i bjeličaste duge dlake, kao najparadnije žensko krzno, makar i ne bilo tako mekano. Sva dlaka po tijelu bila joj je jednako gusta, ali nešto kraća, bjeličaste boje sa tamnim mrljama na grudima i bokovima, kao da ih je hvatala čadjava ruka. Ele, svih pet štenadi izgledali su isto tako.

Na proljeće mogao se narodjeni pas mnogo čemu radovati: najprije, da će u dobi od četiri mjeseca trčkarati po stepi za svojom majkom, izbjegavajući sobove na paši, koje ona čuva, a za koje on još nema odvažnosti, da ih potjera. Zatim nastaje zima od osam mjeseci — ali do toga vremena bit će on već pravi pas — i tada će trčati pored saonica svoga Jakuta, istrčavati ispred upregnutih sobova, kao da bi time svome gazdi htio uliti odvažnosti u srce, kako to već čine svi psi, trčeći s teglećom stokom, želeći se tako umiliti svome gospodaru. Mogao bi vidjeti široke sjeverne krajeve i stići jednoga proljeća sa sobovima upravo do Ledenog mora, gdje se za najtoplijih mjeseci na četrnaest dana otopi

ušće ogromne rijeke, iz koje ribari — prije nego što se opet smrzne — nahvataju lososâ za cijelu godinu. Možda bi išao i po vječnom ledu sjevernih krajeva, kakve rijeke, kojoj se voda na proljeće razlije po smrznutoj zemlji i stvara tako od cijelog kraja ledenjak, u kojem možda negdje počiva stotinu hiljada godina stari mamut, smrznut u glinenom nanosu kao muha, zalita smolom. Možda bi se sastao i sa kakovim trgovčićem sa istoka, koji se vozi sa pasjom zapregom na saonama od tuljanove i sobove kože i koji ima koplje sa šiljkom od riblje kosti, ali koji uvijek jadikuje za bogatstvom, da bi mogao okovati saone željeznim čavlima i na koplje nasaditi šiljak od lošeg američkog čelika. Mnogo, mnogo interesantnih stvari obećavao je Rafu život...

Od svih tih Rafovih snova ostvarilo se vrlo malo. Istina, da je skakutao po tundri i rastao od šteneta do psa, i tada je putovao stalno sa jakutskom svojtom prema sjeveru, za dobrom pašom, kad je ljeto doseglo vrhunac. Onda sunce nije po cijeli tjedan zapadalo za obzor, nego je u niskom krugu obilazilo nebo. Još dok ljeto nije ni prestalo, Raf je već toliko bio narastao, da je odvažno trčao sobovima pod noge, putovao skupa sa Jakutom na jug, kao da je time mislio dotjerati sunce, ljeto i travu na tundre. Ali su se i sunce, i ljeto, i trava putnicima ipak izgubili, jer ih je već u augustu zatekao prvi mraz i prvi snijeg. Onda je Raf bio već odrastao, pa se nije morao osvrtati za majkom, niti je morao paziti na njeno zavijanje.

Kad je bilo već snijega napadalo toliko, da su se već i saone mogle voziti, upregao je jednoga dana Jakut sobove, da odveze u ustaljeno jakutsko selo — tamo negdje daleko na jugu, sigurno barem tri do četiri stotine kilometara — svoju zalihu sobovih i lisičijih koža. Htio ih je zamijeniti drugim, vrlo važnim i potrebnim kućnim stvarima, izmedju ostaloga duhanom i bocom rakije. Ovoj ekspediciji priključio se i Raf sa svojom majkom, kao čuvari zaprege.

Za Rafa je put bio vrlo loš. Trpio je mnogo i od glada. U selu bi katkada ipak dobio po koji zalogaj sa stola svoga siromašnog gazde, ali putem se Jakut rijetko sjećao svojih pasa, kojima je bacao iz svoje skromne zalihe kostiju i kože po koji komad, koji bi mogao i sâm vrlo dobro pojesti. I tako na odmarališima, gdje su sobovi sami odgrtali snijeg i pasli suhu mahovinu, pokušao je Raf sa svojom majkom sreću u lovu, ali osim nekoliko sitnih i mršavih krtova, koje su iskopali iz njihovih rupa, nisu ulovili ništa. A pripravljali su se još i gori časovi. Jednoga dana ostao je Jakut ležeći na saonicama, dok su sobovi pasli cijeli dan, čuvani Rafom i njegovom majkom. Jakut nije ustao ni drugi dan, a sobovi su se razišli pašom već daleko, zajedno sa psima, tražeći hrane za sebe. I kako nije ustao ni treći dan — jer je vjerojatno bio obolio od crnih boginja, od kojih je i umro — razišli su se sobovi u nedogled, a psi tako daleko, da se nisu mogli dozvati. Tako su ostale napuštene saone nasred zavijane tundre (tijelo Jakutovo je bilo na njima smrznuto i tvrdo kao kamen) i ostat će tamo do prve vijavice, na koju ne će morati dugo čekati, da ih prekrije do proljeća visokom, bijelom mogilom.

Još dugo bježali su ostavljeni psi po posljednjem boravištu. Više puta su se vraćali tihim i napuštenim saonama i svaki put opet odlazili u potragu za hranom. I tako su krenuli na put po snježnim livadama, koje su pred njima ležale smrznute, nepomične, jer je zima bila veoma jaka, i živa se u toplomjeru tako smrzavala, da se od nje mogli kovati čavli. Ali guste kožuhe putnika nije ni ova zima probijala.

Lov je bio skroman. Katkad naišli su i ulovili po koju bijelu polarnu lisicu, koja bi mogla služiti svakoj bogatoj dami kao prekrasan i dragocjen ukras. Njeno krasno bijelo krzno rastrgali su na sitne komade, a meso sa kostima progutali do posljednjeg komadića. Po nekoliko dana morali su opet

postiti, da napokon opet naidju uz šumicu na trag kakvog zeca, kojega bi onda uhvatili i zadavili. I on je imao bijelo krzno kao i snijeg oko njega. Takav je bio sada njihov život. Uvijek po nekoliko dana morali su gladni trčati i loviti, da bi tako jedan, jedincati dan mogli biti siti.

Premda nisu odmicali istim smjerom i putem, ipak su se uglavnom i nehotice spuštali sve više prama jugu. Tragovi zvjeradi bili su upravljeni uvijek tim smjerom, a isto tako i njihova ležaja, uvijek prema izvoru sunca i topline, osobito, kad ih je počela sa sjevera proganjati bijesna vijavica. Prevalili su, trčeći za tragovima, ogromne prostore, jer su psi u tome vrlo izdržljivi, naročito, ako su primorani, da jure za zalogajem hrane.

Trčali su neprestano oboje, s njuškom prama zemlji, kao da su se nadali, da će im iz zemlje miris pokazati trag zvjeradi; skočili desno, skočili lijevo, ali ponajviše uzalud. Oboje su izmršavili tako, da im je koža visjela na kostima, te im je tako krzno izgledalo, kao da i ne pripada njima, nego nekakovim većim psima.

Isto tako, kako su oni drugu zvjerad lovili, bilo je jačih, koji su i za njima trčali. Jednoga dana čuli su za sobom zlokobno urlanje, i kad se ogledaše, primijetiše, da ih progoni gomila vukova. Proganjanje je trajalo tri dana i tri noći. Tri dana i tri noći bježao je Raf sa svojom majkom. Katkad se ona gomila udaljila, valjda za kakvim povoljnijim zalogajem, a katkad tako približila, da se mogao raspoznati pojedini glas. Četvrtog dana Rafova je majka bila iznemogla i zaostala, i nikada više nije stigla svoga sina ... Zato se razmak izmedju njega i vukova za nekoliko sati povećao tako, da su mu vuci izgubili svaki trag. Raf je onda opet okrenuo prema jugu. I kako je toga dana imao sreće, da je spasio svoj život, nasmijala mu se ona i opet, te je ulovio bijeloga zečića pod grmljem, gdje je umoran mislio da otpočine. Tako se ovaj put dobro ispa-

vao, sa želudcem punim zečjeg mesa, kostiju i dlaka... Dobježao je tako u krajeve, gdje tu i tamo raste maleno grmlje, šta više, i cijele šume lisnatog drveća, u to doba doduše golog i zavijanog. Zvjeradi je ovdje bilo više. Tamno-sive vjeverice, koje su skakale po drveću kao kakove ptice, vitke lasice, snježno-bijeli hermelini sa crnim repićima, pa je i sobol katkad ovuda protrčao u smedje-crnom krznu. Ali Rafu je mladome uspjelo, radi slabog iskustva, uloviti samo nekoliko miševa. Zato je napustio i ovaj kraj i krenuo trčeći na jug, kuda ga je privlačila toplina sunca i prazan želudac.

Dok jednoga dana nije stigao u blizinu jednog seoca. Nije to bilo jakutsko selo, jer bi ga on odmah prepoznao; ovo je bilo složeno od samih drvenih kuća, ogradjenih visokim plotovima, sa visokim strmim krovovima i dimnjacima, iz kojih se dimilo. Ne, ovako nisu izgledala jakutska sela. Osim toga: tamošnji psi ga nisu dočekali kao rodjaka (bila je noć), nego s oštrim lavežom, a tek što se približio selu, oprezno, dosta daleko, da bi mogao brzo izbjeći opasnosti, a dosta blizu, da bi mogao omirisati ugodne pare i mirise, koji su dopirali iz kuća. Da ste vi stajali pored ovoga psa, ne biste na ovu daljinu osjećali ništa, osim ozon čistog sibirskog zraka. Ali Raf je raspoznavao cijelu skalu seoskog mirisa: starog loja, stajâ sa kravama i ovcama (dakako, da onda još nije znao, da su to krave i ovce) gorućih brezovih klada i nepoznatih ljudi. Ovo selo bila je prva ruska naseobina, koju je putnik mogao ugledati tamo nedaleko — dvjesta-trista kilometara — prema sjeveru od velike ruske sibirske željeznice, negdje u sredini izmedju Omska i Irkutska, a prepoznao bi ju iz daleka po maloj ruskoj crkvici.

Dakle, Raf je bio iz sela dočekan bijesnim lavežom pasa, dok je on, s njuškom prema nebu i gutajući sve prijatne mirise sela, u strahu optrčavao visoke plotove, odgovarajući domaćim psima tihim režanjem. Istom kad je vidio, da ga nitko ne pro-

goni, usudio se oprezno prići bliže zavijanoj naseobini. Za ogradama kuća, domaći psi su bijesno lajali na došljaka, ali nisu bili opasni, jer su ograde bile visoke. Tako je Raf mogao — a činio je to veoma skromno — trčkarati po selu i tražiti kakvu hranu. Mogao je zaista govoriti o sreći, jer je tamo negdje u kutu, pod snijegom, našao nekoliko — doduše, od seoskih pasa već oglodanih kosti, — ali za njega, gladnog siromaha, prava blagodat. Ove je Raf za čas smrvio svojim zubima u prah, te tako mislio, da mu je želudac pun.

I još je nešto našao: — jednog prama njemu prijateljski raspoloženog i razgovorljivog psa. Nije ga, doduše, radi velike i guste ograde mogao dobro vidjeti, a to je bilo i bolje, jer bez nje ova pasja rasprava ne bi tekla ovako mirno, zbog jakih i sitih pasa, koji su imali toliko snage, da obrane i selo i stoku od čopora vukova, a oni bi zacijelo nelijepo dočekali mladog putnika sa sjevera. Onaj pas za ogradom izgledao je prijatan drug. Ispitivao je Rafa, otkud dolazi i kuda je nakanio; zavidio mu je na slobodi, da nema svoga gose, da mu je svijet otvoren i da može ići, kud ga oči vode. Na koncu mu je dao dobar savjet. Rekao je, da je čuo od drugih nepoznatih mu pasa, da tamo negdje na jugu, za nekoliko dana dobrih pasjih skokova, ima prekrasan i izdašan kraj. Tamo je psima vrlo dobro: debeli su kao praščići, a što je glavno, nitko ne traži od njih za dobru hranu protuusluge, kakav rad, čuvanje i skupljanje ovaca u stado ili slično. Tamo je pravi pasji raj.

Raf mu zahvali na savjetu, protrča još jedanput unakrst selom, potraži, ne bi li još štogod našao, što bi mogao svojim zubima samljeti i kad nije našao ni komadića, istrčao je iz sela. Noć je prespavao na snijegu iza sjenika, a rano ujutro ponovo se do sita nadisao bogatih mirisa dopirućih sa sela i opet je krenuo trkom na put. Za čas, dok se okrenuo, nestajali su zavijani seoski krovovi i

dimnjaci, iz kojih se još vidio plavičast dim, gubeći se u snježno obzorje. Oko njega — sama bijela, nepregledna snježna ravnica, neoskvrnjeni snježni plašt, a iza njega, krivudavi trag od četiri izdržljive nožice.

Nije trčao ni dva dana, kad najednom, usred snijega osjeti novi vonj. Negdje su svršavali objed, koji je morao biti bogat, sudeći po mirisu mesa i drva. Osjećalo se meso i čadj drvlja, paljene ovčije dlake, ali osim toga, osjećao se još nekakav zadah oštar i gorak, koji je ispočetka u Rafa pobudio strah. Naravno, samo na čas, jer je Raf nabrzo okrenuo njušku prema vonju i pojurio iz petnih žila prema njegovom izvoru

Tek za dva sata dotrčao je k izvoru zadaha, kad se već sunce približavalo k obzoru. To, što je sada vidio, nije bilo selo. Do jučer je još bilo, a sada, ležale su u žaru grede i drveni stupovi, komadi zidja i medju ruševinama užareni limeni krovovi. Gdje su prije bile žitnice i staje, ležale su sada upaljene i užarene daske i stropnice, pretvarajući se u prah i pepeo. A kad je dotrčao sasvim blizu — imao je šta da vidi: to nisu bili psi, koji su trčkarali medju gorućim gredama, nego pravi vuci, cijeli čopori vukova, koje je vonj gorućeg sela privukao iz daljine. Ali se Raf nije ni trgnuo. Znao je, da ih se treba bojati i da im se valja ukloniti, kad ih sretne sâm, a znao je, da na pojedinca treba navaliti, naročito ako mu je po boku još jedan jakutski pas. Glad i vonj toliko vrsti mesa, napunili su mu njušku i grlo, da je zaboravio na strah. I zato se Raf dovukao — toliko opreznosti još je imao — do garišta i gle, za čudo, vuci nisu na njega obraćali pažnju, nisu ga čak ni gledali, jer su valjda bili čašćenjem previše zaokupljeni.

Čast je bila velika. Pougljene ruševine dogorijevale su i bile još pune žive žeravice i vrelog pepela — mnogi si je vuk toga dana opalio brk! — bez vatre, pa se tako mnoga gladna zvijer usudila

zavući medju ruševine. Svuda su se nalazili veliki komadi mirisavog mesa, samo ga je trebalo izvući iz paljevine. Raf je medju gredama našao takvu komadinu, da si je za čas ogromnim zalogajima napunio ždrijelo. Pod gredama je ležala cijela spaljena ovca. Tamo opet ispečena krava ili koza, a malo dalje, pripaljeni konji. Raf se nasitio ovčijim mesom, ali progutao je još isto toliko i tvrde govedine, a osim toga natrpao se i jednim kozjim butom. Bio je tako sit, da se jedva micao, ali je još iz radoznalosti promatrao jednogodišnje vučiće, koji su proždrljivo oglodavali kosti jedne ovce, izvučene ispod velike grede. Bio je sada sit kao nikad u životu, ali je ipak žalio, da nije još i dalje gladan, da bi se tako mogao iznova častiti.

Nato je počeo trčati po spaljenom selu. I tu na kraju prve spaljene kućice, u koju je htio ući, osjetio je opet oštar, neugodan zadah, koji mu je ispunjavao njušku, dok je još bio daleko odavde. Zastao je na mjestu, gdje su još juče bila vrata, ne usudjujući se učiniti ni koraka napred. Na zemlji su ležala tri Jakuta — ne, nisu to bili Jakuti, jer su bili bijele kože, prilično veliki — dakle ne Jakuti, ali dvonožna stvorenja kao i oni. (Raf se tek kasnije naučio nazivati ih »ljudima«.) Ležali su tamo nepomični, i snijeg je oko njih bio crveno obojen, a tamo, gdje nije bilo snijega, primjećivale su se crvene lokvice. Iz njih se širio neprijatan oštar vonj, koji nije dozvoljavao Rafu ni koraka napred, a koji je u njemu pobudio grozu već iz daleka u snježnoj stepi.

Bio je to zadah ljudske krvi.

Kuda god se okrenuo, sa sviju strana izbliza i izdaleka, prodirao je taj nesnosni vonj. Raf, premda je bio sit, trčao je nemirno selom i tužno zavijao medju gomilom vukova, koji na njega nisu obraćali nikakove pažnje, produžavajući svoju gozbu na garištima od staja. Zavijao je tužno nad nekoliko desetina mrtvih, jadnih seljaka, koje su jučerašnjeg

dana postrijeljali zlikovci, a onda okrali i zapalili im imanje. Bio je sav smućen. Njegov rod je stotinama i hiljadama godina bio ljudskim pomoćnikom, zahvaljujući poukama i dobrom postupku malih trgovaca prema njegovim predcima. Njegov rod se tresao od straha pred čovjekom tek novorodjenim, kojemu je mogao medjutim jednim zahvatom odgristi ruku do lakata... tresao se pred čovjekom, koji je imao dug bič, kojim je kažnjavao kao svemogući Bog. Tresao se pred slabim starcem, koji je za toplih dana sjedio na pragu kuće, gladeći psa ili odgurujući ga, ako je bio rdjave volje. Pred svima je pas bio pokoran i trpeljiv, vukao se trbuhom po zemlji, da bi ljudi vidjeli, kako je malen, i mahao je repom, da dokaže svoju dobroćudnost.

Radi toga je i zavijao sa strahopočitanjem nad njihovom krvi, koja je svojim zadahom probudjivala u njemu silan strah, kao da je on sve to skrivio. Životinja je osjećala poštovanje i sveti strah pred ljudskom krvi, prolitom prije nekoliko sati drugim ljudima...

Ali u selu više nije bilo sigurno. Noću su dolazile nove gomile gladnih vukova, koji su se počeli s prvima klati za i najmanji zalogaj kosti. I na Rafa ih je nekoliko iskesilo oštre zube i on se — ne iz kukavičluka, nego kao razumniji stvor, — lagano odšuljao iz sela. U duhu je zahvaljivao onom razgovorljivom psu, koji ga je uputio prema jugu. Zaista, ako ovako bude svuda, bit će hrane dosta. Ali onaj razgovorljivi pas, kad je govorio o pasjem raju, nije ništa spominjao o mnogim drugim psima, ni o gomilama gladnih vukova, a ni o ljudskoj krvi... Raf si o tome nije razbijao glavu. Za selom se ispavao i zarana krenuo opet na put prema jugu.

Nije ni opazio tragove saonica, koji su vodili ukraj ceste, kuda su dan prije prošli zlikovci, koji su popalili nesretno selo, a kojim — da je pošao — zacijelo bi došao opet na mjesto, gdje su se častili čopori vukova, isto kao i juče. Išao je polako,

ne trčeći, pravcem prema jugu, čvrsto vjerujući, — a sudeći prema jučerašnjoj gozbi — da je stigao na početak pasjega raja.

Ujutro trećega dana, stigao je Raf na cilj.

II

Pasji raj bila je stanica malog mjestanca na sibirskoj željezničkoj pruzi. Tamo je mjesecima stajao jedan zavijan vlak, sastojeći se od desetak crvenih, teretnih vagona, u kojima je stanovalo dvadesetak čehoslovačkih vojnika. Ovi teretni vagoni, takozvane »teplušk«, služili su čehoslovačkim legionarima već od doba, kad su odlazili iz Ukrajine god. 1918., pa za cijelo vrijeme, dok su ratovali sa boljševicima, sve do februara godine devetnaeste, kao stanovi. Svaki vagon bio je razdijeljen u dva daščana kata, na kojima su vojnici spavali. Ulazi u vagone bili su sa strane, a medju njima bio je malen slobodan prostor, na kojemu se nalazila jedna peć, mjesto sa drvima, vedro vode, klupa i druge takove stvari.

Tada se čehoslovačka vojska po beskonačnom sibirskom putu približavala, krećući od Urala prama Vladivostoku, od evropske granice — osam hiljada kilometara daleko k luci na Tihom Oceanu, od kuda je trebala da bude odvežena u domovinu, morskim putem. Tada je domovina već bila slobodna, pa čehoslovački dobrovoljci nisu u Rusiji imali za što da ratuju.

Po magistralu se dakle pomicao jedan za drugim češki vlakovi, lagano, bez žurbe, a na koncu magistrala, gdje su vlakovi stali, vidjeli su se veliki pomorski brodovi, koji su trebali prevesti Čehoslovake u Evropu. U ono doba, početkom devetnaeste godine, javljale su se u unutrašnjosti Sibirije čete ljudi — jedna je od njih zapalila i ono selo na

sjeveru stanice — koji su navaljivali na vlakove ili su trgali tračnice, da se tako vlakovi survaju niz nasipe. Ovi ljudi, koji su navaljivali na vlakove, pripadali su revolucionarima, koji su htjeli zbaciti novu vladu, ustoličenu u Sibiriji, poznatu radi svoje okrutnosti. Ali su se i sami okrutnošću natjecali sa svojim protivnicima.

Budući, da je donekle sibirska željeznica bila naš privremeni stan, napadali su je i tako narušavali naš mir i povratak. Našim vojnicima nije ništa drugo preostalo, nego da sami čuvaju ovu željeznicu. Zato se i dogadjalo, da je po nekoliko desetaka takovih vlakova, kao što što je bio ovaj, (»ešalona«, kako su ih vojnici nazivali), stajalo kao straža na raznim mjestima željezničke pruge, dok je ostala vojska — kako ste čuli — po njoj putovala tamo, kuda ju je vukla želja i tuga...

Eto, tako je i na ovoj stanici stao vlak s našim vojnicima. Jedna mala četica je izašla, da čuva most preko rijeke, dok su ostale straže hodale po željezničkoj stanici, nekoje polazile duž željezničke pruge, pazeći, da se ne bi dogodilo što neželjeno. Vojnici, koji nisu bili na straži, odlazili su u selo k mirnim i tihim gostoljubivim stanovnicima — »Ruskim Sibircima« — porazgovorili se s njima uz čaj i tako se barem na kratko vrijeme zadržavali pod istinskim krovom. Ali veći dio dana presjedili su u vagonima, zabavljali se uz željeznu peć, koja je bila postavljena u sredini vagona, čitali, ako je bilo o čemu, razgovarali se, a ako nije bilo ništa osobito, sjećali se tiho na prošlost, to jest na domovinu i radovali se na budućnost, to jest opet na domovinu.

Neprestano s uspomenama i nadama, tužili su za zavičajem. Ova tuga ih je pratila cijele dane i noći; satima i tjednima njihov rad je, veselje i ratovanje, bilo prožeto vječnom tugom za dalekom, milom otadžbinom. I kad su se u časovima odmora ovi otvrdnuli ratnici zabavljali grudanjem snijega,

ili ako je koji od njih načinio »snijegovića«, mogli ste čuti, kako se pri tome sjeća: »Kad sam bio malešan, dizali smo jedanput ovakovog snijegovića, a mama je onuda prolazila«... ili: »Dok se vratim kući, moja kćerkica će već biti velika, pa ću je izvesti napolje na snijeg, da joj pokažem, kako smo mi u Sibiriji pravili snježne lutke«...

I svakoga jutra, kad su se probudili i poskakali sa dasaka, na kojima su ležali, prvo im je bilo, da pogledaju napolje kroz mali prozorčić vagona ili kroz pritvorena vrata, kao da bi mogli nešto drugo vidjeti, nego na jednoj strani nepreglednu snježnu ravnicu i nebo, a na drugoj željezničku stanicu od crvenih opeka, za njom selo sa drvenim kućicama i pustim vrtovima, a tamo dalje malenu lijepu crkvicu, kojoj su pet veselih tornjića probijali snježni plašt, nabačen visoko na krovove seoskih potleušica... Kao da su očekivali, da će im preko noći doći čarobnjak i stvoriti im do jutra oko njihovih »teplušaka« novi kraj, davno željena mjesta, poznatu okolinu, rodna sela i gradove, od djetinjstva poznate bregove i pod njima ceste, porubljene topolama ili šljivama, vrtove pune voćaka, koje su danas možda isto ovako pod snijegom, ali koje će se za mjesec-dva ogrnuti prekrasnim plaštem bijelih i crvenih cvjetića, medju kojima će se razletjeti hiljadama pčela...

Svima je bilo tjeskobno pri srcu. Pet, četiri, tri godine bili su daleko od svega onoga, što su nazivali milim. Tri, četiri, pet godina ratovali su i trpjeli za ono, što im je bilo najdraže. I sada, kad su svojoj krasnoj i svetoj domovini pomogli izvojevati slobodu i preporodjenje, njeni najvjerniji sinovi bili su od nje najviše udaljeni... Godina osamnaesta bila je za njih godina pobjede, ali godina devetnaesta — godina tuge i čežnje.

Bilo ovako ili onako u srcima čehoslovačkih vojnika u onim vagonima, ipak je ondje bio za pse pravi raj. Mogla ih se vidjeti velika množina, kako

trče po željezničkoj stanici. Bilo ih je valjda do stotine, a svi siti, okrugli i dobre volje, kako to obično biva kod ljudskih stvorenja. Raf je konačno stigao na kolodvor, ali se nije odmah usudio prići onoj pasjoj gomili, nego ju je oprezno obilazio, dok se nije uvjerio, da ga nitko i ne primjećuje i dok se nije i sam u nju pomiješao. Za čas je primijetio, gdje traže hranu, i kako je bio gladan — a molim vas, recite mi, kada pas nije gladan? — počeo je i sam da onjuškava, ne bi li namirisao kakav zalogaj. Tako je dospio do dvije željezne grede (bile su to tračnice) veoma duge (dakako, pošto su bile poslagane jedna do druge od Urala do Vladivostoka: nekih osam hiljada kilometara), gdje je našao dovoljno otpadaka kostiju i hljeba. Svi ovi divni darovi ležali su na tračnicama, pred nizom »crvenih kuća« (tako je Raf zvao crvene vagone, tepluške, u kojima su živjeli legionari).

Pun želudac daje svakom božjem stvorenju dobar i uljudan izgled. Zato se i siti Raf brzo snašao medju ostalim psima, medju koje je zašao i počeo se upoznavati. Kako god je ondje bilo mnogo pasa, svaki je bio drugačiji. Bilo ih je svakidašnjih pasa: Hektorâ, Sultana i Campeka, kakovih već vidjate svuda u svijetu. Nekoji su bili smedji, nekoji sivi, nekoji opet crni sa svijetlim pjegama; nekoji su imali kratke, drugi opet duge noge, jedni s kratkom, a drugi s dugom dlakom, već kako ih možete vidjati i po našim selima i majurima. Sve su to bili skitnice od duljeg ili kraćeg vremena, a bilo ih je i od rodjenja. Većina ih je bila iz obližnjih sela; nisu mnogo učili, a prema tome ni znali, ali zato nisu ni imali nikakovih zahtjeva, osim malo hrane. Nekolicina ih je bilo iz daleka, kao Raf. Iz daleka je naprimjer bio onaj veliki, šepavi vučjak, koji se hvalio, da se tri godnie družio s vukovima i hodio s njima na lovove, a zaista, bio je na vlas sličan vuku. Isto tako bio je iz daleka onaj veliki, čupavi pas, kojega su drugi nazivali Horal. Bila je

to velika životinja čupava, sa otromboljenim lalokama i oštrim zubima. Pričao je o sebi, da potječe čak iz Mongolije, gdje se klatario sa plemenom pastira i čuvara koza i ovaca, ali je od njih pobjegao u planine, gdje je četiri godine živio sa divljim psima, isto tako velikima i crnima. Otklatario se malo više na sjever, i tako je stigao ovamo. A isto tako bila je iz daleka mala Ovčarka, čupava kujica, koja je uvijek izgledala, da se nije dobro ispavala, a koja se rodila na jugu ruskih stepa, otkud je došla u Sibiriju s ruskim kolonistima. Treća vrsta pasa bila je ona izabrana, finija. Razumije se, da su u nje znakovi finoće već odavno izblijedili... Naprimjer kod onoga, koji je, sjećajući se boljih vremena, uzdizao gospodski njušku, premda mu se dlaka već izlizala na bokovima i on izgubio skoro već sve zube, ili recimo onaj prepeličar s krasnom glavicom i ostatcima divne crne dlake po tijelu.

Novi jakutski pas nije se medju njima nikako razlikovao, kao što se psi uopće ne razlikuju, dok ne dodje u pitanje jelo. Ali onda nastupa »razlikovanje«, ne po izgledu i gospodstvu, nego po snazi i bistrini, pa koji je jači, taj bolje kvači... U svemu tome Raf nije imao dovoljno iskustva, pa je prema tome trebao u životu mnogo savjeta i uputâ.

Tigrovi i Sultani, koji su doduše imali strašna imena, bili su velike dobričine, ali nisu mogli Rafa nikako poučiti u tom smjeru. Ali je zato, kad se očešao o prepeličara i kad je s njim stupio u prijateljstvo, doznao kojekakvih dobrih stvari. Prepeličar je počeo najprije samo o sebi pripovijedati, ali je već iz toga govora Raf raspoznao ono, što mu je u prvi kraj trebalo. Bio je (naime prepeličar) u svojoj mladosti najmiliji pas jednom bogatom gazdi. Tada mu, razumije se, nije na bokovima bila dlaka oguljena kao danas, nego krasna, mekana i svijetla kao baršun. Onda je imao lijepe očice i cijele uši, koje su mu padale niz glavu kao kakva

kapica. Danas, dakako, bile su kao komadić krpe, pošto se morao boriti i gristi za svaki komadić jela, dok nije stigao u »pasji raj«.

Raf je vrlo pažljivo slušao prepeličara, a prepeličarovo pričanje trajalo je dugo, dulje nego ovo moje, a to zato, jer je Raf morao pitati mnogo štošta, da mu se objasni, pošto je prepeličar pričao mnoge nove stvari, koje nije znala ni Rafova majka na sjeveru, šta više, ni najstariji pas u bivaku. Tim manje znao je Raf o stvarima, koje mu je prepeličar pričao o pasjem raju:

U vagonima — govorio mu je — stanuju nekakovi ljudi, koji su ovamo došli zato, da hrane gladne pse. Kuhaju im meso, peku hljeb i daju im jesti takove stvari, toliko dobre, kakove prepeličar nije dobivao ni dok je bio kod svog bogatog seljaka. Od pasa ništa ne traže, niti zahtijevaju ikakovu protuuslugu. Prepeličar, otkako je živ, nije vidio ljudi, koji ne bi htjeli biti pasji gospodari. Katkada izlaze sa puškama u lov (prepeličar je morao Rafu objasniti, šta je to »puška«), a jedanput ih je prepeličar, sjećajući se svojih slavnih časova, pratio na tom putu, dakako, priličan broj koračaja iza lovaca. Prešavši preko mosta, lov se otpočeo. Ljudi su pucali više nego u najvećem lovu na divlje patke, u kojima je prepeličar katkada sudjelovao. (Ovdje je Raf molio za razjašnjenje: što je to »lov na patke« i što su to »patke«.) Kakav je to bio lov, i kakovu su zvijer lovili, to prepeličar nije znao; uvjerio se samo, da je bilo tamo i loših lovaca, jer su šiljali oštre kuglice i preko pasjih glava, pa ih je mnogo prosviralo i njemu oko ušiju i padalo nedaleko od njega u snijeg. Nije spominjao ništa o tome, kako je u tom lovu bilo dosta mrtvih i ranjenih. (Prepeličar, dakako, nije znao, da je pratio Čehoslovake u boj protiv neprijatelja, koji je pokušao navaliti na mjesto i stanicu). Da bi donijeli kući ono, što su ulovili, on nije vidio. Ali uvijek imaju dosta mesa. Uostalom, o tome će se i Raf na svoje oči uvjeriti.

I zaista Raf se uvjerio vrlo brzo. Prije podne mu je prošlo u ugodnom razgovoru i upoznavanju, a u podne, koje je prepoznao tako, što je usprkos najjačeg mraza, sunce s juga grijalo najviše, upoznao je u potpunom smislu riječi sve slasti i lasti psećega raja.

Ali prigodom upoznavanja doživio je Raf nešto, što prije nikako nije poznavao. Upoznao je pravi strah. Naglo se trgao i počeo se sav tresti. Stajao je sa još trojicom drugova uz plot, kad najedanput začuje nekakav treperav i oštar zvuk, koji je prolamao zrakom kao glas ogromne nekakve ptičurine. Zaurlao je od straha i ispružio se po zemlji potrbuške, kao da ga je onamo prikovao nekakav udarac. Došao je k sebi tek onda, kad je vidio, da su drugi psi potpuno mirni, šta više, da medju sobom nešto zadovoljno mrmljaju. Tek onda se usudio ogledati, pa je opazio jednoga čovjeka u sivom kaputu, jednoga od onih, kakove je mnogo prije podne vidio, ulazeći i izlazeći iz crvenih kućica, kako stojeći daje zvukove iz nekakove zlatno-žute kovine, koju je držao na ustima. (Bio je to četni trubač, koji je sa stanice zvao vojnike na objed.) Malo se zastidio radi svoje kukavštine, jer su drugi psi tiho govorili: »Već su za nas pripravili objed. Zovu nas«. I zaista svi psi, koji su se od zime posakrivali u razne kutove, počeli su sada živo trčkarati medju tračnicama i stanicom.

Raf se oporavio od prvoga straha. Bio je to uopće prvi strah u njegovom životu. I on se, doduše, već bojao. Znao je, što je to strah. Ali nije poznavao ovakav, koji je bio tako jak, da je odmah smalaksao, čim je čuo prvi zvuk poljske trublje. Poznavao je strah pred spretnim sobovim nogama, koje su umjele smotati malog neiskusnog psića. Poznavao je strah pred Jakutovom čizmom, koja ga je svaki put udarila, kad joj je došao na put, i pred njegovim dugim bičem, koji mu, začudo, nije već skinuo udarcima svu kožu. Poznavao je strah pred

jačim psima i vucima, jer se s tim strahom već i rodio. Ali ovakovo nešto nije poznavao, nešto, što mu se činilo kao da nije sa ovoga svijeta.

Ali sličnih stvari bilo je u pasjem raju mnogo i sve je Raf dočekivao s uplašenim zavijanjem. Razumije se, da se je za tjedan-dva privikao na sve te novosti i iznenadjenja, tako, da mu je izgledalo kasnije kao da se s njima rodio... No dok se nije priučio svim tim novostima, koliko puta se njegovo grlo moralo bolno stisnuti, da si je morao zavijanjem olakšati boli. Lajao je na prvog konja, kojega je vidio zapregnutog u saone; zavijao je na crvene lampe, koje su se uveče rasvijetlile po kolodvoru; zavijao je na velikog jarca, koji je trčkarao po kolodvoru, a koji je pripadao skladištaru. Ali najviše je zavijao i dugo se tresao od straha, kao da je poludio, kad je prvoga dana popodne, nedaleko od njega prošla ogromna američka lokomotiva, strahovita životinja, koja je kroz nos sukljala dim, teško dahtala vreli zrak, bila sva mokra od vrelog znoja, da se sve pušilo, i to tako jako, da je za sobom vukla cijelo selo šarenih kućica sa mnogo prozorčića punih ljudi.

Sada, pošto je trubač svoje otrubio, vidio je Raf mnogo novih stvari, u kojima nije ništa strašno. Prvo i prvo, na jednoj kućici otvorila su se vratašca, a iz njih izletio mlaz divnog mirisa, tako ugodnog, da se onaj od spaljenih krava i koza od prekjuče ne da ni usporediti. Psi su taj čas zavikali: »To je naš objed« i nategli noge.

K ovim vratima prišao je nato dugi red vojnika, koji su išli lijepo jedan za drugim u redu; svaki je gurnuo u mirisavi vagon svoju zdjelicu, (bila je ondje kuhinja) i kad je dobio objed, otišao je, da ga pojede u svom vagonu. Nekoji su bili u krznenim kaputima, nekoji u običnim, a nekoji opet i bez njih, samo u hlačama i košulji (to su bili lijenčine), iako je temperatura bila ispod 15 stupnjeva. Kad su svi vojnici nestali u svojim kućicama,

počeli su opet psi skakutati od nestrpljivosti. »Odmah ćemo se i mi početi gostiti«, tješili su jedan drugoga.

Ali baš u taj čas počeli su vagonima iz kuhinje prilaziti ljudi, mala djeca zamotana u raznovrsne velike i male, rastrgane i nerastrgane kapute i marame, tako da su izgledali kao velika garderoba odijelâ, koja ide nogama. Prilazile su žene, stare i zgrbljene, s djetetom na ruci, a i muževi su prilazili, sirotinjski obučeni. Svi su bili nekako sivi, kao da ih je prekrila glina, ili kao da su izašli iz tamnih podruma. Raf do tog dana nije znao, da su to bili bjegunci, nekoji od njih još za vrijeme rata s Nijemcima, nekoji tek od nedavna, koji su pobjegli pred boljševicima čak u Sibiriju, a nekoji od njih možda su bili od prekjučer, baš od onih, koji su pobjegli pred zlikovcima, koji su uzduž željezničke pruge palili sela i zaselke. Svi su bili siromašni, poniženi i nesretni, a svi su bez sumnje poznavali i bolje dane, kad nisu morali jesti darovane ostatke iz proste vojničke kuhinje, kojima su ih častili kuhari i vojnici. Svaki je nosio sa sobom malu posudu i praznu kutijicu od konzerva, u kojoj je odnosio malo darovane juhe, kaše, knedle, možda svoje jedino jelo preko cijeloga dana... I kad je ova gomila otišla, povikali su psi: »E, sada dolazimo mi na red!« pa se bacili s lajanjem na češke tepluške, kao da ih je tko pustio sa lanca. San se brzo pretvorio u javu. Na mnogim mjestima otvorio se mali prozorčić ili vratašca i nečija ruka istresla je do posljednjeg komadića sadržaj vojničke posudice pred voz tako, da su psi na nekim mjestima nailazili na pravu gozbu, jer je po neki Čehoslovak bacio i cijeli sadržaj svoje posudice, jer nije bio prijatelj hajdinog brašna i projine kaše. Bilo ih je naime i takovih. Neki su od njih opet kidali komadiće kruha i bacali psima, zabavljajući se njihovim lavežom i trkom. Na koncu konca, nijedan pas nije otišao gladan. Cijeli njihov stol — naime: cijeli

kolodvor — bio je očišćen od jela, a psi nisu ni znali, da su im njihovi dobročinitelji za to veoma zahvalni, jer su ih riješili otpadaka, koji bi inače trunuli i stvarali tako možda opasne i zarazne bolesti.

Na taj način Raf se upoznao sa pasjim rajem i uvjerio se, da je to zaista raj. Toga dana dobrano se najeo, a pod večer našao je ugodan ležaj medju složenim cjepanicama drva, kojima su vojnici grijali vagone i lokomotivu. Na tom mjestu bio je zaštićen od vjetra, a na zemlji služila mu je suha kora kao ležaj. Za spavanje nije ništa bolje mogao ni zamisliti. Njegov susjed, koga su drugi nazivali »Mongol«, a koji je te noći spavao pored Rafa, grijao ga je svojom toplinom. Pa šta je mogao bolje da si zaželi?

Prvih dana brzo se upoznao sa svojim prijateljima, s redom, koji je vladao u pasjem raju i sa dogodjajima, koje je prvi put doživio. Za tjedan dana — bio je naime konac februara i mrazevi nisu još popuštali — bilo mu je tako, kao da se u ovim krajevima i u ovakvom životu i rodio.

Naročito jedno mjesto na željezničkoj pruzi dobro je zapamtio. Na tom mjestu nalazio je uvijek otpadaka od jela, više nego na drugom. I nisu bili izgaženi, a ni u snijeg pobacani, kao inače. Svaki put, poslije objeda, iskočio je naime iz jednoga vagona nekakav mladi čovjek, odgrnuo svojom teškom čizmom snijeg i na čistinu istresao ostatak jela iz vojničke posude, svakakovih kostiju, hrskavice, kože, komade kruha, i slično.

Kad je ovako jednom — Raf je upravo bio tada jedan tjedan u pasjem raju, a stajao je sa gomilom pasa nedaleko od vagona, čekajući, da bi se svi bacili na jelo — mladi vojnik opet istresao na zemlju jelo za pse, položila se nečija ruka na vojnikovo rame.

»Hraniš li pse, Sohore?« upitao ga je netko.

Nad Sohorom se nadnijelo veselo lice. Dva velika i vesela brka visila su okolo nasmijanih usana, jer su bili na vršcima opterećeni komadićima leda od smrznutoga daha. Bio je to brat Panek, koji je imao u četi uvijek nekakav poseban poziv i posebno mjesto, a sada je bio četni čuvar medvjeda, jer je imao na brizi dva mala medvjedića, koje su momci iz vlastitih novčanih priloga kupili zimus od sibirskih lovaca. Panek, koji je vrlo rado obilazio tepluške, a tu i tamo koga bocnuo riječima, našalivši se, upotrebio je i ovu priliku, da nekoga zadirkuje, rekavši hotimično veoma glasno:

»Samo ih dobro hrani; obradovat ćeš Kabana, koji jako voli pasju pečenku«.

»Gledaj ti njega! Da si mi bliže, pokazao bih ti, što pas ne ždere«, čuo se snažan glas iz zatvorenoga vagona muklo, kao iz kakovoga dubokoga podruma.

Sohor se smijao. Znao je, da ova šala medju starim vojnicima, Kabanom u vagonu i Panekom vani, ne može nikome biti opasna.

»Da se uvjeriš, da te se ne bojim, doći ću k vama na brbljanje«, mumljao je Panek.

I već mu je Kaban, vlasnik onog snažnog glasa, iznutra otvarao vrata i prijateljski mu pružio ruku, jer je vagon bio visok, a brkajlija, stojeći pred vagonom, otresivao inje sa brkova (bojao se naime, da u toplom vagonu ne nastane mala poplava) prije nego što bi stupio u teplušku. I Sohor je skočio za njim, a psi se bacili na pripravljena jela. Vrata vagona bučno su se zatvorila, a izvana se čuo lavež pasa i boj o ostatke.

»Zar vam Kaban nije rekao, da je pasja pečenka za njega najbolja? Ta on je iz šeste čete! Zato sam i pitao Sohora, za koga ih hrani?« Panek je počeo ovako govoriti prije nego što je sjeo; bio je dobre volje jer je imao čime, da se našali sa svojim prijateljem. »Neka vam sâm Kaban kaže, je li istina ili nije, da je pojeo psa«.

Sa svih strana tepluške ozivala su se pitanja i glasovi na Kabana, da li je pečenka bila dobra, nije li mu ostao ni komadić i nije li mu i u želudcu zalajao pas i na koncu konca cijeli ovaj veseli smijeh svršio se molbom na Kabana, da pripovijeda, kako je upravo bilo s tom pasjom pečenkom.

Kaban je bio star oko 40 godina, srednje veličine i širokih ramena. Kod kuće je bio kočijaš i uvijek se hvalio, da je prije rata imao tri para konja, pa da je s njima prešao cijelu Češku i Moravsku. Životnog iskustva imao je mnogo. Momci su već znali, kad se Kaban raspriča, da će ih brzo proći dosada, jer je ovaj čovjek umio pričati vrlo zanimljivo. Kaban je rado pričao i zato se ni ovoga puta nije dao dugo moliti.

»Zašto ne? Dajte mi jednu cigaretu, pa ja ću vam pričati. Ali vam unapred kažem, da ja ovoga psa nisam pojeo sam, nego da ga je jelo sa mnom cijelo naše društvo. Dakako, zato su cijelu šestu četu ismjehavali, ali ja ne znam, da li je to bilo samo radi ovoga psa. Govore, da je šesta četa bila za psima kao luda. Ja ne znam: neka to pitanje uredi četa s pukovnijom, a ja ću vam pripovijedati samo o tom psu, kojega sam pojeo ja, a sa mnom još cijelo tuce momaka iz šeste čete, ne računajući još dvojicu, koji su umrli. Dakle, daj mi ti, mladiću, tu cigaretu, što si mi je zamotao, a ja ću početi sa pripovijetkom o toj sjajnoj gozbi.

»Prvih dana mjeseca marta god. 1917. bili smo mi iz šeste čete pridijeljeni kao izvidnica 23. diviziji, koja je imala svoju komandu u Krivoj, blizu Tarnopola, tamo u Sjevernoj Galiciji. Posla je bilo dosta, ali zato manje kruha i ostalih stvari, koje vojnik treba. Na patrole išli smo marljivo, skoro svaku noć. Komandant divizije htio je odmah da zna, čim kakva nova pukovnija Austrijanaca ili Njemaca stigne protiv nas u iskope, da li pripravljaju kakvu navalu na nas, ne pojačavaju li streljačke jarke, ukratko sve ono, što je uopće mogao izvidjeti

češki vojnik ruskome komandantu: dakle sve ono, što je utvrdilo našu slavu kod Rusa. Jedanput sam se na ovakvoj patroli spotakao pred austrijskom linijom o ljudsko tijelo. Zaklonio sam se i skoro da se nisam onesvijestio od strašnoga smrada: bila je to lešina mrtvoga vojnika. Nekoliko koračaja dalje spotakao sam se o drugu, dalje o treću i napokon sam opazio, da sam zašao u polje, prekrito mrtvim vojnicima, koji leže ondje valjda nekoliko nedjelja, od posljednjeg ruskoga juriša u mjesecu februaru. Lešine su zaudarale, da sam se gotovo zagušio, ali sam morao plaziti upravo medju njima i iza njih se sakrivati.

»Dakako, i ovo pripada historiji o pojedenom psu. Iz ovoga ćete moći barem zaključiti, da tamo nismo imali velike udobnosti. Od pozicije bilo je daleko četiri kilometra, pa smo morali svaki dan nekoliko puta prelaziti prolazeći noću prostorom izmedju streljačkih rovova. Ovakove šetnje temeljito su nas izgladnjivale, osobito ako smo morali katkada nositi i po nekoliko centi blata na nogama. Nema blatnijega kraja u proljetno doba od Galicije, kad se rastopi snijeg i upije u zemlju nekoliko metara.

Osim toga nismo dobivali za jelo ništa više, nego što dobiva svaki obični ruski vojnik. Čak i manje, upravo toliko, kolika je bila razlika izmedju naših želudaca. Ruski vojnik, ratar, poznat je sa svoje skromnosti, pa se zadovoljava svačim, što dobije za jelo, bila to kaša od krumpira ili kukuruza, svejedno. Jelo je mastio suncokretovim uljem, koje su vojnici dobivali potpuno gorko. Ja se drugačijega i ne sjećam. Dobivao je još i ribe, to jest nekakve sušene sledjeve ili nešto slično, što je jako zaudaralo, makar i ne bilo trulo. Ali kod ove divizije bili su uvijek truli, upravo da ih baciš na smetište. Ruski ratar jeo je i to, zalijevajući jelo nesladjenim čajem i griskajući težak crni kruh, sve s velikim apetitom. Ali zato je i bila ruska vojska kra-

sna, okrugla i debeljkasta. Uostalom, ratar je bio najskromniji i najposlušniji čovjek na svijetu — naravno, dok nije u Rusiji buknula revolucija. A onda si je izabrao gospodare, pa ih sluša i dalje skromno i poslušno, kao i prije.

»Za naš želudac, dakako, ovakova jela nisu bila, premda mi nismo bili razmaženi. Grdili smo na njih od jutra do mraka. Uostalom, jeste li ikada vidjeli vojnika, koji ne grdi na jelo? Ali u ono doba smatrali smo, da smo za grdnju imali više opravdanja i prava nego prije toga ili poslije toga, zato, jer je kod ove divizije hrana bila gora nego u svih devet ostalih, u kojima sam služio. Ali je zato kod ove divizije bio i najdeblji intendant ili domaćin, deblji, nego što sam vidio kod drugih divizija, a to mnogo znači, jer zacijelo od vas još nitko u ruskoj vojsci nije vidio mršavoga intendanta. Zaista, bilo nam je zlo, jer vidjeti komadić mesa samo na prvi dan Božića, za vojnika je uistinu malo slaba hrana, osobito onda, kad nam s kašom ili s ribom nije smio brat Ajzenrajh, koji nam je kuhao, niti prići. Tako smo živjeli jedino o suhom kruhu i čaju.

»Kako nam je bilo zlo, nije ni čudo, da smo tražili i taj najmanji komadić božjega dara, gdje god smo mogli. Upravo u tome imao je brat Ajzenrajh velike zasluge. Je li tko poznavao toga krakatog dugajliju? On je bio od sviju nas najgladniji. Ako je tko ostavio komadić kruha, odmah se umiljavao: »Braco, hoćeš ga još jesti?« A ako je tko ostavio u čaši malo čaja, odmah je posegao za njim s pitanjem: »Braco, hoćeš ga još piti?« i već ga je progutao. Ali zato se više brinuo, gdje bi što uhvatio da pojede, pa kako je bio dobar lovac, mnogo puta je donio krasan komad divljači. Jedanput zeca, drugi put srndaća, ali i gusku, a jedanput i jednu kozu, koja mu je slučajno skočila pred pušku, da nije nitko ni vidio. I svaki put nas je sve bratski pogostio, to mu se mora priznati.

»Jednoga dana javio nam je Ajzenrajh: »Ja ću vam, momci, uskoro načiniti veliku gozbu. Bit će to

nešto osobito. Je li netko od vas protiv dobre pasje pečenice?« I prije nego što je itko mogao što proti tome prigovoriti, počeo nam je objašnjavati, kako nije svaki pas za jelo i kako čovjek mora razlikovati onoga pravoga. Njegovo meso mora imati okus divljači i nitko ne smije razlikovati kozje od njegovoga mesa, već prema tomu, kako se pripravi, samo po njegovom mišljenju pasje meso je uvijek ljepše od zečjeg ili jarećeg. Ukratko: napričao nam je toliko toga, da su nam svima pošle sline iz usta, i na koncu smo svi izjavili, da nitko nema ništa protiv pasje pečenke.

»Tako se jedne večeri došuljao Ajzenrajh k našoj zemunici s nekakvim psom. Vukao ga je za sobom na remenu.

»Bila je to neka ružna mrcina, ni pudel, ni hrt, ni vučjak, niti išta tome slično. Mislim, da je to bila mješavina svih mogućih pasjih rasa i kad sam ga vidio, počeo sam blejati u njega, dok nisam bio upozoren, da je to pas neke osobite rase. Narednik Holeček — znate, onaj, koji je sad redaktor čehoslovačkog dnevnika — pogledao je dobro psa i rekao: »No, takvog gada zaista nije šteta«. — »Vidite«, reče Ajzenrajh, »a ipak je za jelo kao stvoren. Dakako, mora dva do tri dana ležati; danas je četvrtak, dakle u subotu navečer imat ćemo banket«. I kad smo izašli pred večer malo na šetnju iza zemunice, udario je Ajzenrajh batinom medju uši psa, koji je malo uzdahnuo i otegao sve četiri. Ogulio mu je kožu, iščistio drob i objesio ga za stražnje noge o gredu u suši. Svi smo išli, da gledamo psa i radovali smo se suboti.

»Ali eto komedije. Sutradan dotrčao je Holeček:« Za Boga miloga, Ajzenrajhu, gdje si uhvatio onoga psa?« — »A gdje bih ga uhvatio! Trčao je s drugim psima oko suše, ja sam mu pokazao kost, a on pošao za mnom«. — »To sam i mislio!« zavikne Holeček. Znaš li ti, čovječe božji, čijeg si psa ubio? To je bio pas generala Kordjukova!« — »Ne zbijaj

šale!« umiješam se ja u razgovor, — »kako bi general držao ovakvog gada?« — »Pa nije to bio nikakav gad«, odgovori Holeček, — »nego je to bila nekakva osobita rasa; nekakav kineski ili meksikanski ili španjolski pas, to se već ne sjećam, ali je stajao toliko novaca, da bi si za njih mogao na domu kupiti kuću. Cijeli štab je uzbudjen i svi adjutanti traže toga psa«. — »No, lijep baš nije bio«, reče s vještačkim znanjem Ajzenrajh, — »ali je bio dobro ugojen, pa će imati lijepo mekano meso; skuhat ću ga i ispeći kao jare. Prijat će nam veoma, pa šta drugo i da tražimo od njega? Da ga sada kradom zakopamo, gdje ga cijeli štab traži? U subotu će nestati u našim želudcima, a da za njim ne će nitko više ni zapitati«. Svi smo mu odobravali, pa složili nekoliko kopejki za razne mirodjije, koje je Ajzenrajh trebao: za lukac, za ocat, za biber, za lorber, i pokrili smo psa drvećem, da ga nitko ne bi našao.

»U to doba u cijeloj diviziji počeli su najozbiljnije da traže psa. Na sve strane razletjeli su se automobili, telefon je drndao i ništa drugo nisi mogao čuti, nego jedino: »Jeste li vidjeli psa? Nije li tamo bio pas«, i t. d., šta više, i u streljačkim jarcima bio je dan oglas o izgubljenom generalovom psu, pače bilo ih je, koji su vjerovali, da je pas prebjegao Nijemcima. Mi smo pored sve te buke bili vrlo tihi i sretno smo dočekali subotnju večer. Navečer smo lijepo prostrli stol sa dva ubrusa, koje sam ja pronašao još prilikom brusilovske ofenzive. Nasred stola postavili smo dvije prazne boce, u koje smo utakli po jednu svijeću. Trebalo je to, da bude zaista prava večera, kakova već biva medju ljudima. Činilo nam se sve to tako neobično, da smo si svaki potajno gledali na ruke, da li su čiste; išli smo ih na potok prati, prije nego što smo se odlučili da sjednemo za stol, a pri tom smo se držali tako ozbiljno, kao da nas je zaista netko pozvao na večeru. Jeli smo zaista s dobrim tekom. Pas nije imao

ni neugodan miris, osim koliko nas je Ajzenrajh pripravio malo na jelenje meso. Upravo za doba večere stigla su dva mladića sa dopusta, a medju njima Strnad, koji je kasnije poginuo kod Zborova. Ovi su već kod vrata počeli da viču: »Gle, kako ovdje miriše zečić!« Naravno, odmah su sjeli za stol i počeli s nama gutati pečenicu. Mljaskali su jezikom i Strnad je barem deset puta ponovio: »Još da imam samo času piva, pa bi sve bilo savršeno!« Svi smo se na to nasmijali, dok je Ajzenrajh mlatio od radosti rukama i nogama, da ga je bila puna zemunica.

»Kad smo bili već pri koncu, ozove se naglo kod ulaza glas: »Narednik Holeček!« Protrnusmo. Bio je to glas zastavnika Medka. Holček je sav preblijedio i brzo potrčao stubama pred zemunicu. Nije mogao ni usta obrisati, koja su se sjala, kao i svima nama od pseće masti.

»Dok smo slušali glas njegov i zastavnikov, sjedili smo oko stola, ne govoreći ni riječi. Najednom Ajzenrajh ustade i reče: »Moram izaći za njima. Holeček bi mogao štogod reći, što bi nam naškodilo«. Izašao je napolje i u taj čas, vjerujte, zasjeo mi je pas u želudcu.

»Bilo mi je još gore, kad sam čuo glas Ajzenrajhov: »Brate zastavniče, ne bi li došao k nama? Imamo izvrsnu večeru. Srndaća«. Ali kako nam je istom bilo, kad smo na stepenicama primijetili lijepo ulaštene čizme zastavnika Medka i napokon cijelog našeg zastavnika, koji nas je na ulazu pozdravio sa: »Zdravo, braćo!« I već ga je Ajzenrajh gurao k stolu, brisao o svoje hlače nož i viljušku za njega i za čas donio mu pečeni but, što je krišom bio za sebe sakrio.

»I tako se naš zastavnik pošteno najeo tvrdeći, da je srndać za nas rijetko jelo. Na njemu se vidjelo, kako mu jelo prija i tome sam se jako radovao. Uznemirivala me je samo misao, da će ovako

inteligentan čovjek ipak primijetiti i raspoznati pseću od druge pečenke! Ali nije raspoznao. Ajzenrajh je za cijelo to vrijeme skakutao oko njega i neprestano mu je cvrkutao: »Brate zastavniče, ovamo«, pa »Brate zastavniče, onamo«, stalno mlatajući rukama i nogama, kao kakav lakrdijaš. Najzad je počeo objašnjavati, da je onoga srndaća ubio tamo onaj Strnad i kako nas je sve iznenadio, kad je toga jutra dovukao s dopusta krasnoga srndaća, i toliko je lagao, da je i sam Strnad morao zinuti od čuda. Uto je brat zastavnik svršio s večerom zahvaljujući nam: »Izvrsna večera, momci, zaista izvrsna; čini mi se, samo, da je ovaj srndać bio malo izmoren...« Mi smo se nato počeli toliko smijati, da nas je stao čudno gledati i mjeriti, prilazeći izlazu. Ali nije ništa opazio.

»U nedjelju ujutro pozvao nas je sve preda se i rekao: — »Slušajte, momci, sinoć me je pozvao general Kordjukov i dugo mi razlagao, kako mu je žao njegovog psa. I vi ste zacijelo već čuli o njemu? Napokon mi je rekao: ‚Zastavniče, budite tako dobri, pa recite svojim izvidjačima, neka mi ga nadju. Ti vaši Čehoslovaci tako su izvrsni momci, da sve znaju. Oni pronadju, kakva je pukovnija stigla u neprijateljske rovove; ako treba, oni pronadju, koliko artilerije ima neprijatelj. Doista imate tako dobre momke, da će svakako pronaći i moga psića. Recite im, da ih i ja za to molim'. — Vidite momci, to mi je rekao general Kordjukov. Moje je mišljenje, da biste se trebali malo ogledati za tim psom. Učinili biste time generalu veliku radost, a i za sebe dobro, jer eto, tužite se, da imate zlo jelo; trebate cipele, hlače, pa kad bi netko od vas našao psa, mogli bismo generalu reći, šta nam treba. Ja vam time ne dajem zapovijed, ali ako tko želi, neka potraži toga psa«. Tako nam je rekao, a mi smo gledali na njega potpuno bezazleno: nit luk jeli, nit lukom mirisali. Sjećam se samo, kako je Holeček grizao usne, da se ne počne smijati ili da ne bi što izlanuo, a sjećam

se i onoga šaljivdžije Nohejla, koji je s glupim izrazom lica rekao zastavniku: »A kako izgleda taj pas?«

»Pošto nam je zastavnik razložio svoje mišljenje, smislili smo, da bi doista bilo dobro malo potražiti toga psa, da mu time učinimo veselje, pa smo ga tako cijelu nedjelju tražili. Dočuo je i general, da mi zaista tražimo njegovoga psa, pa je od veselja obećao 20 rubalja onome, tko ga pronadje. I ne samo to, nego nas je, šta više, oslobodio cijeli slijedeći dan svake službe, da bismo mogli mirno tražiti njegovoga psa. Na taj način je četrnaest čeških izvidjača, koji su do toga vremena tražili samo zgodne putove za napad na njemačke rovove i koji su noću sjekli oštru žicu za ruske jurišne redove, istraživali slabo utvrdjena mjesta neprijateljskih pozicija, hvatali njemačke i austrijske patrole, kao pitome zečeve, — dobili sada dužnost, da pronadju generalova psa kao nekakvi živoderi. To smo sve radili jedino za volju našemu zastavniku. Konačno, nije nam bilo zlo: dobili smo nekoliko groša više, koje smo utrošili za jelo; mogli smo šalabazati, kamo smo htjeli i uživati slobodu. Vrludali smo po okolnim selima, razgovarali se s ljudima, sjedavali u čajanama — ukratko: živjeli smo kao izletnici. Ovu priliku upotrebio je šaljivdžija Nohejl i otputovao čak u Kijev, da ondje dade plombirati zube...

»Da ne bi udarilo u oči, svaki čas je netko od nas odlazio u štab divizije, javljajući generalovom adjutantu, da smo čuli o tome psu tamo i tamo, a ovaj nas je opet svaki čas upućivao govoreći: »Samo tražite, golubi moji, tražite! Dok naš general ne dobije natrag svoga psa, ne će biti mira«.

»Adjutant je doduše umio sastavljati vanredne planove u ratnu svrhu. Ali nije umio sračunati, da bi taj pas morao dnevno optrčati hiljade kilometara, kad bi bio svuda tamo, gdje smo ga mi tražili... Na taj način proživjeli smo krasan tjedan, nismo čak morali ni spavati kod kuće, nego onako, kako se

komu svidjelo, a medju sobom morali smo priznavati jedan drugome, da — ovakvoga rata još nismo imali.

»Zastavnik Medek konačno ipak primijeti, da tu nije čist posao. Zato je pozvao najprije Holečeka i dugo nešto s njime razgovarao. Holeček mu je stalno nešto tajio, ali je konačno uvidio, da ga ne će moći razuvjeriti. Tako se vratio medju nas mrzovoljan, kao da smo mi bili za to nešto krivi, rekavši: »Braćo, ja sam toga mišljenja, da ako varamo slavnu diviziju, nije u tome ništa strašno. Ali da varamo našega zastavnika, te se samo šećemo, a ništa ne radimo, to nikako ne bi bilo lijepo«. I svi smo uvidjeli, da je govorio istinu, jer nas je napokon i sam nerad umorio.

»Tako smo se drugoga dana svi prijavili na raport i tom prilikom bratu zastavniku rekli: »Brate zastavniče, mi toga psa ne možemo naći, pa se zato javljamo opet na službu«. Brat Medek je stajao pred nama, gledajući nam u oči: »Zar zaista ne znate, momci, kamo se djeo taj pas?« — »Duše nam, ne znamo, brate zastavniče«, reče za nas Ajzenrajh. — »A što je bilo s onim srndaćem?« zapita, a da mi nismo mogli raspoznati, da li se ljuti ili nam se podsmijeva. »Taj srndać«, nastavi mirno Ajzenrajh, — »no, pa krivi smo, brate zastavniče, da smo se dali u zvjerokradice . . . naime, kriv je Strnad, koji ga je ubio, ali da nije on, ubio bi ga tko drugi. Dakle, oprosti nam ovaj put! Što se tiče onoga psa, molimo te, brate zastavniče, reci gospodinu generalu, neka ne traži od nas, da ga tražimo. Mi nismo nikakovi živoderi. Ispod časti je češkoga dobrovoljca, da ide loviti pse . . .«

»Još i danas vidim našega zastavnika, kako mu igra oko usana, dok konačno nije protisnuo kroz zube: »Loviti pse, to je ispod vaše časti, ali — —« nije dovršio. Brzo se okrenuo i otišao od nas, kao da se ljuti . . . No vi znate i sami, da se čovjeku, kad se smije, to i na ledjima vidi. Ja se kladim svojom posljednjom parom, da se ovoga puta ljudski smijao, iako mu nisam vidio lica. Više nikada o tome nije s nama govorio, ali se svaki put veselo smješkao, kad je naša četa nastupala na vježbalište i kad su ostali na nas podvikivali »vau-vau!« Ovakav dogadjaj se nikako ne može sakriti.

»To vam je, eto, historija o tome, kako je naša četa pojela generalovog psa, koji je stajao upravo toliko, koliko jedna mala kućica. Kad budete s nekim od ove čete govorili o psima, nemojte da mljaskate ili da se oblizujete jezikom. Mnogi to od nas ne podnosi, a svaki opet nije tako dobar kao ja«.

Kaban je time svršio i neko vrijeme je slušao podsmješljive i vesele primjedbe svojih prijatelja, koje ipak nisu bile zajedljive. Svima je kratko odgovorio: »No znate, kad već imamo svoju vlastitu češku vojsku, sada je to nešto drugo. Imamo svega dosta, pa možemo hraniti i druge«.

Zaista, bila su nekada druga vremena. Čuo sam pripovijedati ovo:

»Na početku 15. godine, još prije nego što je ruska vojska pretrpjela strašni poraz kod Gorica, zastavnik Fürlinger — to je onaj, koji je otišao u Francusku; mislim, da je danas već pukovnik, — išao je dnevno s jednim dječakom na izvidnicu pred austrijske rovove. Na tim izvidnicama bili su tako drzoviti, da su oblačili austrijsku modru uniformu, uzeli sobom svoju posudicu i zalazili u austrijske kuhinje na objed. Kad je ovaj dječak pripovijedao ostalim legionarima, kako mu je u podne bilo i kakvih su Austrijanci imali dobrih jela za objed, vjerovali vi meni ili ne vjerovali, dobili su ovi momci svaki put takav apetit na austrijski objed, da ih se naredni put prijavilo Fürlingeru barem desetorica na izvidnicu . . . To danas nitko od nas ne bi učinio, da bi za komadić mesa stavio vrat pod vješala, koja svakoga od nas veleizdajnika čeka. Dakako: kad bi ga uhvatili!«

»Dakle vidite«, — reče Panek, — »da nisam lagao. Ja znam, Sohore, da ti voliš životinje i zato hraniš pse, ali zato tim više pazi na svoga drugara, da ti ga tko ne pojede«.

»A ti, medvjedaru, pazi«, — uzvikne Paneku Kaban, — »da ti ne bi jedanput primrzli brkovi na bradu, jer ne bi mogao tako govoriti, a to bi za tebe bila najveća nesreća«.

Nato je cijela tepluška prasnula u smijeh, a Kaban ostao zadovoljan, da se Paneku mogao dostojno odužiti na njegove podsmijehe.

III

Tko nije sibirsku zimu proživio, taj ne pozna njezine hire! Studen prekriva smrznutu zemlju. Zrak je tako miran, bez ikakova vjetrića, da se ni perce, položeno na zemlju, ne bi maknulo, nego bi ležalo na zemlji, kao da je od olova. Zrak je miran. Nebo je svijetlo-modre boje, bez najmanjeg oblačka. Ne izgleda kao kod nas velika modra polukruglja, nego je nekako prozirno, beskonačno. Po nebu plovi samo sunce. Bijelo je i izgleda nekako maleno. Grije tako ugodno i tako milo, da se sve, što je živo, okreće prama njemu. Čovjek bi najradije skinuo kaput, pa bi izložio ledja i ramena toplim njegovim zrakama, ali ako malo oko sebe pogledate, vidjet ćete unaokolo velike naslage snijega, blistavog kao milijarde kristala. Lokomotiva, koja je ušla u stanicu, pokrivena je ledenim sigama, koje vise na njoj, kao kakvi dugi, veliki brci. Oštar je mraz, jaka zima, zrak je čist, a nebeska modrina i toplo sunce dokazuju, da dolaze topliji dani. Konac je februara, a za mjesec dana početak će snijeg da se topi; koncem aprila nestat će ga sasvim, a u mjesecu maju i junu izbit će trava iz zemlje, cvijeće će se rascvjetati, bit će ljeto...

Rafu je bilo ugodno. Trčao je neprestano iz mjesta u mjesto, pa ako je i zapao negdje u snježnu

vijavicu, izvukao se iz nje stresajući sa sebe snijeg, da se sve prašilo oko njega. Skakao je, kao da je podivljao, valjao se na ledjima, tresući po zraku sa sve četiri noge, veselo lajući. Zadirkivao je u svakoga psa, kojega je sreo, i najradije bi htio, da se sa svakim, i onim najvećim, pohrva, da na svakoga navali bez ikakova razloga, samo tako, jer je lijepo vrijeme i jer se Raf osjeća zadovoljan.

Isto tako kao na Rafa, djelovalo je sunce i na Čehoslovake. Izvukli su se iz svojih vagona, otvorili širom vrata, prali podove, istresali posteljinu, pokrivače, bunde, slamnjače, kao da žele, da svuda i na svako mjesto dopru sunčani zraci, u svaku rupicu, u svaku pukotinu. Pri tome su poskakivali, igrali se, hvatali se, jedan u drugoga zadirkivali, nabacivali se, grudali se, podcikivali, šalili se i pjevali.

Četnik Sohor stajao je kod svoga vagona, u samoj bluzi, dok je na glavi imao kapu od tople kozje kože. Ispraživao je svoj vojnički kaput. Iza toga odnio ga je na gomilu snijega i položivši ga ondje, prao je kožne dijelove snijegom. Mraz mu nije smetao. Sav se zarumenio, dok mu se para iz usta hvatala na kapi i smrzavala se u tanku ledenu koru. Ovaj neobični posao imao je važan razlog. Sohor je naime već prije nekoliko dana primijetio, da se u njegovom kožuhu nastanila mala crna zvjerka, koja doduše umije lijepo da skače, ali vrlo neugodno štipa: — njegov kožuh je naime postao posljednjih dana velika naseobina buha... Snježna kupelj bila je zato najbolje sredstvo za čišćenje kožuha, jer kad bi nakon svega toga buhe ostale u kožuhu, morale bi biti vraški otporne, da ovakovu proceduru prežive. Sohor je dakle rasprostr'o svoj kožuh i stajao pred vagonom, bez ikakova posla. Zvjerao je po kolodvoru i promatrao mjesto, gdje je prije toga čistio svoj kožuh, kamo je slučajno doskakao Raf, valjajući se veselo po snijegu.

Uto mu pristupi stari Panek, koji se vraćao sa svoje dnevne šetnje, i zapitao ga s prijateljskim smiješkom:

»No, pa jesi li već očistio kožuh od buha?«

Sohor je medjutim bio upr'o pogled na veselog i živahnog psa, odgovorivši nemarno: »Nadam se, brate Panku, da ću sad od njih imati barem neko vrijeme mira!« Zatim i dalje uze s interesom promatrati veseloga psa, od kojega se iz snijega vidjela čas njuška, čas rep.

»A kuda to neprestano gledaš?« upita ga Panek, pogledavajući onim smjerom, kojim je gledao i Sohor.

»Tamo na onoga psa. Promatram ga već nekoliko dana. To ti je najokretniji i najjunačniji pas od sviju, koji ovuda trčkaraju. Vidjam ga, kako uvijek otima najbolji komad. Vrlo je lijep. Bijelosiv. Htio bih ga uzeti.

»Hm«, reče Panek, — »odavde se baš dobro ne vidi. Jedan pas, kao i svaki drugi. Ne oduševljavam se za njih. Moji medvjedi sasvim su nešto drugo!« I tako poče da pripovijeda o svojim malim medvjedićima, Mitji i Maši, koje su vojnici kupili od lovaca. Donijeli su ih u jednoj košarici, jer nisu bili veći od malih mačkica. Momci su ih povjerili na odgoj Paneku, koji kao i svi razgovorljivi ljudi, ima dobro srce. Panek, koji je zbog toga dobio ime »četni medvjedar«, odgajao je marljivo medvjediće, hraneći ih mlijekom iz male boce, kao kakovu malu djecu i uzimao ih preko noći u krevet pod svoj pokrivač. Najradije je pripovijedao o svojim mezimcima. »Dakako, Mitja i Maša prave su zvijeri, razboriti kao ljudi, a i zahvalni, premda u sebi imaju zvjersku krv. A to je, boga mi, nešto najljepše«.

Sohor je medjutim neprestano promatrao Rafa, pa ga je zbog toga Panek ostavio, okrenuvši se prema ostalim prijateljima, raspitujući se za novosti.

Raf je bio sretan, što ga je Sohor već nekoliko dana primjećivao. A što je mali jakutski pas znao

o sreći? Osjećao ju je, kad se njegova majka s njim igrala i kad je bio sit, a to je bivalo rijetko. Bio je sretan, kad je izbjegao biču svoga gazde, oštrim zubima vukova i svemu onome, što mu je zadavalo bol. Radovao se, kad je navečer mogao naći suho mjesto i uživati u svojim psećim snovima... Poznavao je samo takovu sreću, koja je stajala u vezi s dobrim zalogajem i sa suhim ležajem, — a napokon i mnogi ljudi smatraju takodjer, da je samo to prava sreća. Ali Raf, sjeverni vučjak, bio je osim toga katkada i onda sretan, kad je osjećao kao da su mu porasla krila, a nije znao zašto. Eto, takova sreća ga je ispunjavala i danas na ugodnom podnevnom suncu, kad je skakao i preskakivao preko snježnih gomila. Ali kad je pred večer toga dana prvi put stajao pred Sohorom i zagledao u njegove oči, bila je njegova sreća na vrhuncu.

Kad je pred večer nakon večere — u pet sati hvatao se već sumrak — dotrčao s ostalim psima pred crvene kućice i kad je svojim oštrim očnjacima zagrabio najbolji komad, pao je baš pred njegovu njušku veći komad kore od hljeba. Zgrabio ga je i progutao bez žvakanja. Ali uto prileti drugi, treći i četvrti komad, i kad je Raf konačno digao oči, da vidi, otkud mu dolaze ovi dobri darovi, sukobio se s očima, koje su ga promatrale u onoj gomili pasa. Bile su to modre, dobroćudne oči, koje su se smješkale Rafovoj proždrljivosti i njegovoj ratobornosti; primijetio je, da se na njega smješkaju ne samo te dobre oči, nego i vesele ljudske usne, nad kojima se kočio lijep modri brčić. Sohor je stajao kod poluotvorenih vrata tepluške i bacao Rafu korice kruha, kojih je držao punu ruku. Raf je u taj čas osjećao, da mu onaj smiješak očiju i usana pripada upravo onako, kao i bačeni komadići kruha. I za čudo! Nekoliko komadića palo je pokraj njega, a Raf se nije ni obraćao na njih, promatrajući kao očaran one modre dobre oči, od kojih se nije mogao odvratiti. Pokraj njega padali su komadići kruha, koje su proždirali drugi psi.

Ovaj pogled i smiješak bio mu je više nego ono, što je do toga vremena poznavao: više nego jelo, topli ležaj i siguran život... Osjećao je, kako se iz očiju onoga čovjeka zrakom nešto prelijeva. kao nekakva vatra, koja je palila njegovo lice. Od te topline ovlažile su mu oči. Taj pogled je bio tako čudnovat, da je pod njegovim zrakama morao Raf tiho prikloniti glavu prema zemlji i ciknuti, kako je to uvijek činio, kad je na njega naišlo nešto neočekivano.

Za njega je taj pogled bio nešto nevidjeno, kao lokomotiva ili žica od telefona, jer jedini čovjek, koga je dosad poznavao, bio je njegov Jakut, koji ga je znao gdjekada pomilovati nogom, ali ga nikada nije pogledao blagim pogledom. Ali pogled bio je njemu najugodniji poklon. Nije to doduše bio komadić kruha ili mesa, ništa slično, ali je Raf ipak osjećao, da mu se tim pogledom daje mnogo više nego svim komadićima kruha, mesa i kostiju cijeloga svijeta, premda i nije bio o tome potpuno svijestan. Prilegao bi trbuhom na zemlju i glavu ispružio napred, nastojeći, da se i on nasmiješi kao one oči, a pošto nije umio govoriti, zavijao je toliko, da je nekoliko glasova iz crvene kuće počelo prosvjedovati i tražiti od Sohora, neka zatvori vrata. Nato se Raf odvukao ražalošćena srca i očiju od crvenih vagona, premda se osjećao sretniji nego prije podne, kad se valjao u toplini sunčanih zraka. Iz njegova pogleda progovorila je ljubav i to je bilo sve, što bi on mogao reći, kad bi mogao govoriti kao čovjek.

Ali ovo veliko veselje bilo je i razlogom njegove prve žalosti, koju je u pasjem raju doživio. Kad se odmakao od čeških vagona, trčao je po kolodvoru kao pijan, potukao se sa dvojicom pasa, ali im nije ništa na žao učinio. Skakao je na svoju sjenu, koja se mogla dobro vidjeti na snijegu kolodvora; hrvao se s njom kao s nevidljivim neprijateljem, lajao na crvenu svjetiljku, koja je rasvjetljivala stanicu. I tako je sâm sebi zadavao bol... Onuda je prolazio kolodvorski namještenik noseći svjetiljku, a Raf u svom bujnom raspoloženju skoči prema njemu. Ovaj namještenik udari Rafa nogom po rebrima tako, kako Raf još nikada nije doživio. Teška ruska čizma pala je na Rafova rebra s takvom snagom, da je odletio pet metara daleko. Osjetio je nepodnosivu bol i nije mogao odahnuti, a čim je uhvatio daha, skočio je i pobjegao. Bježao je, kao da ga tko progoni. Kad je stigao u svoj brlog medju cjepanice, bol je prevladala sve njegove sile. Vukao se do svoga mjesta po trbuhu, cvilio tankim glasom, jer nije imao snage ni da zavija. Skupio se u klupko i uzdisao.

Ova je bol bila toliko jaka, da je zaboravio radosti cijeloga dana. Dosada još nikada nije osjetio ljudske pakosti. Tu i tamo udario ga je nogom njegov Jakut, znao ga je dobro udariti i kuhačom, a znao ga je oplesti i dugačkim bičem, ako je previše plašio sobove, ali svi ovi udarci, kao da su pripadali psećjem zanatu; bili su kao sastavni dijelovi njegovoga posla: čuvanja stada. Ali pakosne udarce nije poznavao. Upoznao ih je tek danas, dobivši ih od muža s teškim čizmama, koji je nosio svjetiljku. Bio je i to čovjek! Siromah Raf je uzdisao i stenjao, naričući od boli, koju mu je nanijela ljudska zloba. Počeo je mrziti i cijeli svijet, dok naposljetku od umora nije zaspao. Sanjao je veliki psećji san.

San

Sanjao je, da je njegovo naricanje probudilo Stvoritelja iz zimskoga sna.

Stvoritelj je, protrljavši oči, pogledao na njega i zapitao ga:

»Zašto naričeš, Rafe?«

»Nikome nisam ništa učinio na žao, a ipak trpim. Tako je to već na svijetu nama psima. Svima

nama, bez razlike. Zašto si nam tako žalosnu sudbinu dosudio? Što smo mi? Upravo ništa. Gori smo nego nož, kojega čovjek štedi, da ga ne otupi ili posuda, koju čuva, da ju ne razbije. Naša je sudbina ili služiti ljudima ili trpjeti glad. Zašto nisi stvorio svijet drugčije? Zašto nisi uredio tako, da ja služim psima, a ne ljudima? Zašto si stvorio svijet, za nas tako nepravedan?«

Stvoritelj se zamisli. Stajao je nad svijetom, zamotan u sjajnom krznu, u mekim vunenim čizmama, kakve obično nose Jakuti na Sjeveru, s kapom od bijelih zečjih koža, koja mu je pokrivala skoro cijelo lice, ostavljajući samo oči slobodne. Bio je ogroman. Njegov bijeli kožuh pokrivao je pola zemlje, dok mu je glava dopirala do ponoćnih zvijezda. Oko nje kružilo je sedam zelenih prstena sjevernog svijetla, dok je iz njih izbijalo devet crvenih zraka sjajući na sve strane. Stvoritelj je mislio i mislio, a njegove misli tonule su u stoljeća. Napokon se okrenuo Rafu i rekao mu: »Hodi sa mnom. Učinit ću svijet onakav, kakav ti želiš, takav, da bi psima, svoj tvojoj braći, bilo dobro. Ti ćeš ga stvarati sa mnom zajedno i savjetovat ćeš me, kakav bi trebao, da bude, a da bude savršen za tebe i tvoje drugove«.

»Nato Stvoritelj poče odlaziti sa zemlje, a Raf potrča za njim. Stvoritelj je brzo nestajao u nebeskom prostoru, vozeći se na svojim saonicama, koje su ostavljale na obzorju širok put, koji se zove »mliječni put« i ide u beskonačnost. Ali začudo, Raf ga je dostizao, poskakujući veselo i bez ikakovoga umora, neprestano trčeći pokraj njega, pa zato nikada ne će moći reći, kako su dugo hodali. Ovaj put nije mu se činio ni kratak, ni dug, ali kad je pomislio malo na svijet, osjećao je, da prolaze cijela milenija, a kad je pomislio na Stvoritelja, učinilo mu se, da sve traje samo jedan trenutak . . . Najzad stigoše na mjesto, otkud su mogli promatrati cijeli svijet pred sobom, kao na otvorenom dlanu.

Tamo je gorio veliki oganj, na drvima oko njega sušili su se lososi, ali tako nisko, kako još nikada nijedan pas nije vidio; bilo je dovoljno, da Raf samo digne glavu, pa dosegne mesa, kolikogod je htio. Tu je za Rafa bila prostrta meka sobova koža, sasvim uz vatru, tako blizu, kako dosad nijedan pas nije ležao pokraj vatre.

Uto Stvoritelj uze svoje velike rukavice, kojima obuhvati svijet, obrisavši ga kao ogorjeli fitilj svjetiljke, kako je to obično činio Jakut, kad bi fitilj njegove svjetiljke počeo da čadji. U taj je čas sa svijeta nestao sav život: ostali su samo psi, po želji vječnoga Stvoritelja.

»Šta imam sada da uradim?« zapitao je Rafa.

»Učini, neka bude na svijetu tako ugodno kao uz ovu vatru. Nigdje nikakav oštar i neugodan vjetar i zima; na zemlji neka je mekano i ugodno za trčanje i otpočivanje, a suho granje, neka je tako nisko, da ga može doseći i najmanji pas«. Pri tome mu pade na pamet ovčje i kozje meso, koje mu je vrlo prijalo u onom zapaljenom selu, a sjeti se i dobre kore od kruha, koje je dobivao na željezničkoj stanici, pa zato reče: »Stvori i druge vrste mesa: patke za prepeličare, ovce, koze i sve moguće druge vrste; stvori takodjer dobar kruh i sir, koje vole planinski psi. Neka svaki pas može jesti po miloj volji«.

Stvoritelj sve učini po Rafovoj želji i posla Rafa, neka sada pogleda svijet. Raf je brzo strčao po mliječnoj stazi, a gdjegod se je njegova noga dotakla, skočila je srebrna zvjezdica. Bježao je i bježao, dok nije dotrčao na zemlju, gdje se neko vrijeme zadržao, pa se opet vratio Stvoritelju rekavši mu:

»Psi su na svijetu vrlo nezadovoljni. Jednomu je previše zima, a drugome previše toplo. Nekomu noge propadaju u zemlju, dok se drugi tuži, da mu je zemlja tvrda«.

»Šta dakle treba da činim?« zapita Stvoritelj.

»Učini, da bi na svijetu negdje bio snijeg, negdje opet šuma, trava i mahovina. Neka budu jedni krajevi puni pijeska, a drugi puni rijeka, ribnjaka, jezera i močvara. Na jednoj strani neka budu planine s visokom šumom, na drugoj široke stepe, pune cvijeta za vrijeme proljetnih dana«.

Stvoritelj opet uze svijet u ruku, predje preko njega kažiprstom, da je tako ostao gore i dolje sasvim bijel, nato načini dvije zelene i po sredi jednu žutu liniju, kako se to vidi već na svakom globusu, gdje su označeni krajevi vječnoga snijega i krajevi svježega zelenila, a napokon krajevi vreloga pijeska. Noktom je načinio na svijetu gore i doline, pljuvačkom narisao vodu, naime rijeke i more. Nato je postavio opet svijet na svoje mjesto medju zvjezdama.

Raf se opet spustio po mliječnom putu, i svuda, gdje se dotakao nogom, nastala je nova zvjezdica, dok nije najzad dotrčao na zemlju, da ju pregleda. Tu je vidio: — svijet je bio stvoren onako, da bude na njemu dobro svima psima, koji su tamo živjeli. Na jednoj strani bio je svijet mekaniji, a na drugoj opet tvrdji od smrznutog snijega. Negdje je bio blag kao jutarnje sunce, negdje opet vruć kao mjesto pored vatre, negdje opet hladan kao put medju zvjezdama. Svuda su živjela pasja plemena, kako se komu svidjelo i kako je koje bilo naučeno. Posvud bilo je dovoljno jela, od sušenih riba pa do komada mesa jakutskih krava, od žitnoga hljeba pa do mlijeka gorskih ovaca, od pačje pa do srneće pečenke... Bilo je i sira i maslaca i svakakovih djakonija, ukratko: svega toliko, da je i preostajalo. Nijedan pas nije morao učiniti ni koraka, šta više, nije se morao ni maknuti, kad ga je spopao glad. Svi su mirno ležali i samo žvakali; jedva da je drug druga pogledao. Bili su tako debeli kao kruglje od sala. A svi su jedva disali. Bili su tako lijeni, da jedan drugoga nije ni pogledao; svi su umirali od debljine, a da nisu imali ni mladih pasa. Raf je tu i tamo zapitao kojega, da li mu štogod manjka do

konačnog blaženstva, ali ga nitko nije ni pogledao, a kamo li da mu je šta odgovorio, a ako se koji i ogledao, položio je glavu na drugu stranu, nešto zamrmljao i opet dalje ležao, kao da mu je sve svejedno.

Raf se vratio Stvoritelju i ispričao mu, što je sve na svijetu vidio. — »Ovako to ne može ostati, jer bi izginuo cijeli plemeniti pseći rod.

Stvoritelj ga upita: — »Šta dakle da uradim?«

Raf mu dade ovaj savjet:

»Učini, da psi na svijetu moraju sami loviti lanad, prepelice, zečeve i sve ono, što trebaju, a oni, koji su lijeni, neka se hrane miševima. Neka ih uznemiruju buhe, muhe, komarci i sva gamad; male i velike ptice neka ih uznemiruju u snu. Stvori mačke, da bi psi na njih morali lajati, i veliku zvjerad, tigrove, lavove, deve, konje i svu drugu, da bi psi morali od njih bježati. Šume i gajeve stvori u daljim krajevima, da psi moraju tražiti hladovinu, a neka ne bude ni mahovina, neka psima bude što tvrdji ležaj. Uopće, stvori životinje iste kao što su i prije bile; neka ih pas lovi i oni psa, i neka jedno drugo uznemiruje!«

Stvoritelj nato stvori nebeske ptice i zemaljske životinje od maloga cvrčka u travi, pa do one najveće, koje su izgledale kao kakove velike ladje i onda je opet poslao Rafa na svijet.

Za kratko vrijeme Raf se vratio i pričao je:

»Sada je sve bolje. Psi su opet živahni i junački, trče iz mjesta na mjesto za tragom zvjeradi, progone ih ili bježe pred njima; u njihovim gomilama nalazi se mnogo zdravih štenaca. Ali, dragi Bože: njima fali čovjek, jer takvi, kakvi su sada, ne razlikuju se psi od drugih životinja. Kad bi čovjek opet bio na zemlji, bili bi psi opet najrazboritije životinje, kao što su i prije bili«.

»Šta treba dakle da učinim?« — zapita Stvoritelj.

»Stvori na svijetu opet čovjeka, ali ne takvoga, kakav je prije bio, koji je nad psima vladao i kojega

su se psi bojali, nego čovjeka, koji bi služio psima, kako bi ovi mogli s njegovom pomoću i njegovim razumom pokazati svoju uzvišenost nad ostalim stvorovima«.

Stvoritelj je dakle stvorio čovjeka, da služi psima i da bi njihovu mudrost pokazivao svoj ostaloj zvjeradi, koja je bila na zemlji.

Stvorio je čovjeka lovca, koji je uzimao psa sa sobom, da bi ostala zvjerad vidjela, kako pas može vrlo brzo i lagano pronaći trag zvjeradi i kako može brzo donijeti čovjeku koristi. Stvorio je čovjeka pastira, da bi mogao lako pokazati, kako brzo i razborito umije pas zbiti ovce u gomile i kako umije da brani janjad od vukova. Dalje je stvorio čovjeka seljaka, kojemu pas čuva kućicu. Čovjeka Eskima, Laponca i druge sa sjevera, koji su uprezali brze pse u saonice, da bi ih odvezli u daleke sjeverne krajeve. Čovjeka mljekara, koji je uprezao jakoga psa u ranu zoru, da bi s njim išao prodavati mlijeko u udaljena mjesta. Čovjeka samca, koji je u svom veselom psiću našao jedinog iskrenog prijatelja. Čovjeka slijepca, kojega je razboriti pas vodio ulicama i čuvao od udara i sudara sa kolima. Nemoguće je bilo sračunati, koliko je Stvoritelj stvorio još ovakovih ljudi. Moguće još čovjeka kuhara tamo negdje kod Sredozemnog Mora, kojemu je pas okretao ražanj, na kojemu je gostima pekao patku; čovjeka kaludjera, na gori sv. Bernarda, kojemu je pas tražio po neprohodnim alpskim planinama zabljudjele putnike; čovjeka detektiva, kojemu je pas pomagao tražiti zločince; čovjeka krotitelja zvjeradi, kojemu pas stoji i u opasnim lovovima na lavove i tigrove o boku; čovjeka vojnika, kojega traži ranjeni pas usred krvave bitke. Mislim, da sam nabrojao i imenovao sve. Ali ipak vidim, da sam zaboravio spomenuti čovjeka komedijaša, koji je imao smiješnoga i veseloga pudlića, zatim malu djevojčicu, kojoj je bila najmilija igra ružni, ali vrlo strpljivi buldog s umnim očicama, čovjeka ... Ne, nitko ne može

nabrojati, koliko ih je Stvoritelj poslao na svijet, a koji bi svi mogli biti na korist psima.

I kad se Raf vratio na svijet — koliko je bezbroj zvijezda ostalo kao trag njegovih nogu, dok je trčao po mliječnoj stazi! — vidio je, da je tamo sve upravo onako, kako je on želio. Iznikla su cijela mjesta, kojima je snažni mljekaričin pas u ranu zoru vozio mlijeko; trgovci kožâ izlazili su na velike puteve sa psećim saonama, a u lukama Južnoga Mora zavladalo je veselo raspoloženje, jer su mali psići okretali ražnje, na kojima su se pekli golubi. Još mnogo i mnogo drugih stvari bilo je na svijetu, na kojima su psi mogli pokazati, šta sve umiju, upravo, kako je Raf to i želio. Ali Raf je uvidio, da još nije sve potpuno dobro: da psi, doduše, čine sve, na što imaju volju i što im se svidja, ali samo to i ništa više. Gledaju s visine na ljude, dosadjuju se. U njima nema nikakove želje za napretkom, želje, da bi postali savršeniji i bolji ... Ne čeznu ni za čim, što bi bilo nad njihovim životom. Raf bi ih htio vidjeti mnogo, mnogo savršenije, ljepše i plemenitije. Htio ih je vidjeti, da čeznu za nečim uzvišenijim i da stvaraju nešto, što je savršenije. I zato, kad se vratio Stvoritelju i ispričao mu, što je sve vidio, dodao je na koncu:

»Psi ne mogu postati savršeniji zato, jer su daleko od Tebe, dragi Stvoritelju. Ti si predaleko od zemlje, a tamo nema nikakovih posrednika izmedju Tebe i njih. O Bože, stvori na zemlji stvorenje, koje bi bilo Tebi najsličnije. Daj mu moć nad svim stvorovima, neka bi bio savršeniji od sviju i neka bi sve sebi podredio. Neka moje drugove pse odgaja prema potrebi, neka ih pohvali ili kazni, kako bi u njima uskrsao razum i saznanje, neka bi upotrebili sve svoje dobre vrline, a pobijali sve zle, i tako neka bi odgajali sebe u smjeru savršenstva. Na taj način bit će psima na svijetu tako dobro, kako se samo može zamisliti«.

Nato se Stvoritelj zamislio vrlo dugo i konačno zapitao Rafa:

»Šta treba da uradim?«

Sada se opet zamislio Raf i dao se u dublje misli, nego i sâm Stvoritelj i odgovorio mu:

»Stvori ljude onakove, kakovi su bili prije!«

Tek što je Raf izgovorio ove riječi, oganj, pokraj kojega je ležao, usplamsao je visoko, veoma visoko, tako da je morao zatvoriti oči pred prejakim svijetlom. I kad se probudio, vidio je, da je nestalo ognjišta, pokraj kojega je sjedio Stvoritelj; nestalo je sobove kože i lososâ, koji su visjeli na drveću . . .

Raf se stvorio usred neba. Nebo je bilo kao velika polukruglja, kojoj je konac bio u nedogledu. Bila je izgradjena od ogromnih ledenih stropnica, modrih, zelenih i bjeličastih kao kristal. Ova dvorana bila je puna andjela, koji su bili odjeveni u prelijepe haljine i prekrasna krzna polarnih lisica i modrih sobola. Usred ove dvorane stajalo je na visokom stupu od kristalnoga leda prestolje, sazidano od morževih kljova i navalovih zuba, pokritih krznima ledenih medvjeda. Na prestolju je sjedio Stvoritelj, držeći u desnoj ruci polarnu zvijezdu, koja se svijetila kao sunce, dok su mu oko glave blistali prsteni i trake sjevernoga svijetla, a njegovo odijelo bilo posuto mnoštvom malenih zvjezdica . . . Raf, tako malen u sredini tako goleme prostorije, stajao je pred prestoljem i slušao glas Stvoritelja:

»Učinit ću, mali pametni psiću, po tvojoj želji i stvorit ću čovjeka po svojoj slici i prilici. Odsada se nikad više nemoj tužiti na svijet, jer će biti stvoren po tvojoj želji. Vrati se natrag i pohvali ga, jer je upravo onakav, kakvoga ti trebaš u svom životu zajedno sa svojim prijateljima. Pohvali ga, jer je krasan i dobar kao nijedan drugi svijet; budi u njemu sretan, jer je bio stvoren radi sreće tvoje i svih stvorova na njemu«.

Uto su zraci oko Stvoriteljeve glave počeli nestajati na sve strane u zelenim, modrim, bijelim, crvenim i ružičastim bojama, a veliki, svijetli prste-

Stvoritelj govori Rafu . . .

ni počeli su kružiti oko njegove glave, sve brže i brže: cijelo nebo je bilo rasvijetljeno, a prozirne ledene ploče, koje su zatvarale nebo, svijetlile su u

duginim bojama. Ogroman broj andjela počeo je pjevati:

»Mudar je, mudar naš Stvoritelj!«

Raf je zirkao i skromno slušao ove glasove, ali je odmah primijetio, da se nebo nad njim sve više i više diže, a s njim zajedno i prestolje Stvoriteljevo sa svima andjelima ... Sve se više i više dizalo, visoko visoko; glasovi andjela su nestajali, pjesma postajala sve tiša i tiša, svijetlo je slabilo, dok nije andjeoski kor najzad sasvim umuknuo, svijetlo nestalo u daljini, dok je u ruci Stvoriteljevoj svjetlucala samo polarna zvijezda, isto onako malena, kao što je i prije bila. Raf je na nju neprestano gledao iz svoga ležaja, kad je već počela na istoku da rudi zora, i kad je nebo počelo da se rumeni prvim zrakama jutarnjega sunca ...

Tiho se izvukao iz svoga ležaja: ništa ga nije boljelo. Zirkao je van u polje. Primjećivao je već crvene kućice, osvijetljene na kotačima jutarnjim svijetlom, za njima kolodvor, a još dalje iza njega kupole crkve i okolo naokolo sâm bijeli snijeg, koji se sa istoka rumenio. Razabrao je, da se nalazi na svijetu i da ne može ništa bolje zaželjeti na ovoj krasnoj zemlji, pa je zadovoljno zalajao trudeći se, da pogodi melodiju nebeskoga korala, koji je pred kratki čas slušao:

»Mudar je, mudar naš Stvoritelj!«

IV

Raf se probudio u novom svijetu, koga je Stvoritelj stvorio preko noći. Čim je izašao na ulicu medju drveće i čim je primijetio, da se novi svijet ni u čem ne razlikuje od onoga jučerašnjega, došao je do saznanja, što je sve preko noći doživio i da to nije bio samo san, nego čista java. A tako je bilo i najbolje, jer je odmah razabrao, šta treba na ovom novom svijetu da čini, da bi našao što bolji zalogaj. To je bila prva njegova misao. Ta nitko

dosad nije vidio mladoga, jakoga psa, sa kostima snažnim poput ocjelnih pera, a koga bi mogla jedno ili dva prebijena rebra od prošloga dana natjerati u zlu volju i odvratiti ga od lova za jelom.

Tako je Raf, kao svaki dan, i danas trčkao crvenim kućicama na kotače, ne bi li što tamo uhvatio. Ali danas nije trčao na nešto nesigurno, i nije njuškao uzduž vagonâ, kako je to činio dosad, tražeći i onaj najmanji komadić jela, da ušutka želudac kroz dugu noć ... Danas je trčao samosvijesno, prâvo k onome vagonu, iz kojega su jučer na njega gledale mile oči i gdje je bio jučer pogošćen tolikim korama od kruha.

»Gledaj, Sohore«, rekao je dobrovoljac Linhart, koji je spavao u drugom »katu«, to jest na daskama pod stropom vagona, uz prozorčić, odakle je mogao promatrati cijeli svijet. — »Vani je tvoj vuk«.

»Jučer sam mu dao komadić kruha«, reče Sohor smješkajući se, s očitim veseljem, da ga je pas zapamtio. — »Priviknut ću ga na sebe, pa ću ga onda uhvatiti. Krasan je to pas«.

»Da nije tako čupav, rekao bih, da je zaista vuk«, reče Linhart — »znam ga vrlo dobro. Prije nego što sam stupio u vojsku, bio sam u zarobljeništvu u Spasku, sibirskom mjestu. Tamo smo stanovali u zarobljeničkom taboru, dva sata daleko od mjesta, baš usred stepe. Zimi, kad je napadao snijeg, prilazili su vuci čak do tabora. Najprije u malim gomilicama po pet do deset njih, ali kad je pritisnuo mraz, bila ih je katkada cijela gomila i do pedeset na broju. I što je zima postajala oštrija, dolazilo ih je sve više i sve drzovitijih. Na koncu su nam zavijali cijelu noć pod prozorima. Onda smo mi kopali duboke jame, na dno bacili komad opaljenoga mesa i svaki put smo po jednoga uhvatili. Ujutro smo ih ubijali batinama. Kako su imali krasnu dlaku, prodavali smo ih po jednu rublju. A to su bili u 16. godini prilični novci. Vukovi su bili upravo tako veliki, kao ovaj ovdje: očnjake su imali

isto ovako oštre; gledaj ga samo, kako trči! Upravo kao vuci. Oni nikada ne trče ravno, nego krivudaju, kao da ne znaju, na koju će stranu skrenuti i kamo skočiti, lijevo ili desno. Vrag ne spava: možda je to ipak neka vrsta vuka«.

»Ne«, reče Sohor, — »ovo je pas, jer ga inače ne bi trpjeli drugi u svojoj sredini. Malo je podivljao, jer dugo nije bio medju ljudima, a to se i vidi na njemu, ali primjećujem, da ima dobar pasji pogled i umije mi tako gledati u oči, kao da bi htio kazati: »Naš rod, tvoj i moj, živi već odavna u prijateljstvu. Daj mi, čovječe, komadić kruha!«

Sohor skine svoju vojničku torbu, koja je visjela nad njegovim uzglavljem, izvadi iz nje crni vojnički kruh, odreže priličan komad i skoči pred vagon, pošto nije htio, da otvara vrata, jer bi mu družina sigurno glasno prosvjedovala, da im pušta ledeni mraz u tople ležaje. Tako se Raf prvi put našao na jedan korak pred čovjekom, koji je odlučio, da postane njegovim gospodarom.

Ovaj put Raf se bojao da pridje k njegovoj ruci, koja je držala kruh. Sohor je razumio njegovu bojazan, pa mu bacio komadić kruha malo dalje, govoreći mu sa smiješkom: — »Na, uzmi, no uzmi«, tako umiljatim glasom, da ga je Raf razumio i počeo žvakati bačeni komad. Ovo, prvi put, iskazivali su jedan drugom simpatije na daljinu, ali za nekoliko dana pas se tako priučio na čovjeka, da mu je — bez straha pristupio, iz ruke uhvatio ponudjenu koricu i pojeo. A za pet dana bio je već sasvim miran, kad mu je čovjek položio dlan na čupavu glavu.

Kad je to doživio — jer tamo na sjeveru još nijedan čovjek nije pogladio Rafovu glavu — bojao se maknuti glavom. Mislio je: »Maknem li glavom, povući će se ova ugodna ruka, iz koje mi struji toplina cijelim tijelom«. Od toga doba ova dobra ruka često se dotakla njegovog tjemena i on je osjećao, da je čvrsto vezan uz ovoga čovjeka. I kad se ruka udaljila, Raf ju je stalno osjećao na svojoj glavi,

i kad god mu se pričinilo, da ga se već davno nije dotakao, pritrčao je i zamolio, da ga opet pomiluje.

I tako je jednoga dana rekao Sohor svojim prijateljima u teplušci: — »Prijatelji, danas ću dovesti svoga psa ovamo. Nemojte mi ga plašiti, jer ga moram pomalo priučavati«. Vojnici u vagonu dugo su promatrali Rafa i Sohora, jer su bili radoznali, kako će njihov drug dovesti unutra psa i kako će se pri tome vladati. Dvoboj izmedju ljudske volje i plahosti divlje zvijeri spremao im je ugodnu zabavu za jedno popodne. Ta na ovoj maloj i zavijanoj stanici svi dani bili su jedan kao drugi i svi su im se činili i previše dugački, kao jedna duga pauza izmedju večernjega sna i jutarnjega budjenja.

Istoga dana Raf je prvi put zašao u vagon. Nije pravo ni znao, kako se to dogodilo. Osjećao je, da ga je u onom času, kad je jeo kruh iz ruke, ta ista, blaga ruka zgrabila za zatiljak, podigla i ponijela ... Nije se branio zato, jer ga nije ništa boljelo. A moguće i zato, jer je to bila jedna mala ugodna uspomena na mladost, kad je bio još pravo štene i kad ga je mati nosila u zubima iz jednoga u drugi kut jurte, ili kad ga je iznosila ovako na sunce. Zato se dakle nije ni opirao. U času digla ga je ona ruka u visinu i dok se sabrao, već je bio u zagušljivoj tamnoj prostoriji, gdje se na njega cerilo četrnaest lica ... Ali baš u tom trenutku nečija mu je ruka podmetnula pod njušku zdjelicu, u kojoj je bio komadić kuhanoga mesa, koje je bilo toplo, a koje je tako ugodno mirisalo, da nije mogao ni na što drugo misliti, nego samo na to, kako će što brže razgristi i pojesti onaj dar. Za nekoliko časaka zdjelica se ispraznila, i onda je Sohor otvorio vrata, a pas brzo iskočio iz vagona, potrčao po snijegu u svoj brlog medju cjepanicama, noseći tako u svom nezasitnom želudcu toplu uspomenu na prošli dogodjaj.

I tako mu se činila ova posjeta u vagonu potpuno bezazlena. Ponavljala se drugi i treći put. Raf

je na nju gledao kao na običnu neugodnost, koju mora podnijeti radi svoga uživanja. Nije ni primijetio, da se u njemu stvara nešto neobično, neka velika promjena. Nije ni primijetio, da se lagano priučava zatvorenome prostoru, najstrašnijoj stvari za svako divlje stvorenje; nije primijetio ni da se priučava uzduhu, koji zaudara na ovčje kože, na duhanski dim, petrolejsku svjetiljku i isparivanje ljudske kože. Priučavao se zvuku ljudskih glasova, njihovim kretnjama i toploti njihovih peći, koje su se sve žarile i milo mu gladile kožu. Neopazice se udaljivao od svoje slobode svaki čas sve više, od četvrt sata na cijelo popodne. Nije ni primjećivao, kako se privikavao čovjeku, koji ga je hranio, gladio mu rukom svojom rutavu glavu, govorio mu nekakva slova, hvatao ga za zatiljak i odnosio u crvenu kuću na kotačima.

Nije bio još ni potpun mjesec dana u pasjem raju, a već bi Raf — čim bi Sohor došao pred vagon — potrčao k njemu, da ga ovaj pogladi. A kad je Sohor stajao po podne ili noću na straži, stalno je skakutao oko njega, ulagivao mu se uz nogu i slušao zvuk njegovih riječi. Koncem mjeseca već je cijelo popodne preležao u teplušci uz peć medju vojnicima. Dakako, samo u tom slučaju, ako je bio ondje i Sohor, koga je u svom pasjem mozgu nazvao: »dobre oči«, »dobra ruka«, »dobra slova« ...

Već je cijela tepluška znala, da je on »Sohorov pas«, a tako su ga već svi i nazivali. I tako ga je napokon Sohor nazvao »Rafom«. Nazvao ga je tako radi njegovoga čudnog kratkog i oštrog lajanja, koje je zvučalo: »ra, ra, ra« ... Ovaj jakutski pas lajao je vrlo rdjavo; kad je dotrčao u pasji raj, nije uopće znao pravo lajati. Sve svoje osjećaje izražavao je zavijanjem i režanjem. Tek ovdje naučio se lajati od drugih pasa. Razumije se onda, da nije ni mogao biti osobiti majstor u lajanju.

Mongolski ovčar brzo je primijetio, da mu se njegov drug tûdji. Ali upravo u to doba upoznao

se on s mladom pasjom damom, neodgojenom, ali dobroga srca. Bila je to Ovčarka, južno-ruskog porekla, čupava i snažna, koja je prošla već polovicu Rusije i polovicu Sibirije sa svojim gospodarima, koji su bili kolonisti, a kojima se negdje tamo u južnoj Sibiriji i izgubila. Ovčar se marljivo trudio, da zadobije njenu naklonost, i kako je bio kod toga posla vrlo zaposlen, nije ni primjećivao, da na drugoj strani gubi prijatelje. — »Čini mi se, mladi sjevernjače, da si se mnogo vrzao u društvu s ljudima. Šta ćeš? To je već pasja sudbina«, — primijetio je samo svome prijatelju. Raf je nato samo malo zabrundao, što se moglo razumjeti kao izraz nezadovoljstva spram Ovčara, kao da bi time htio reći: neka se Ovčar ne plete u tudje poslove!

Ali Raf je zaista svoj život usko vezao sa čovječjim. Za njega, sirotoga polarnoga psa, bio je onaj novi ljudski prijatelj tako moćan, kao snježna bura, kojoj ne može ništa odoljeti, a tako je krasan kao dan tamo u polarnim krajevima u doba podnevnog sunca u mjesecu julu, kad se sunce vidi cijeli dan nad obzorjem, ali u podne grije najugodnije, — tako dobar, kao komadić jurte, u koju se može neopazice uvući, a gdje su obično kože od sobova mekane i ugodne za ležaj, — tako veseo, kao bijeg cijele skupine polarnih srebrnih lisica, — tako tajanstven, kao puni mjesec, koji izaziva iz psećih grla čudne zvukove. Bio je ukratko za psa sve ono, pred čim se pas pokorno klanjao.

Razumije se, da je Raf dozvoljavao samo Sohorovoj ruci izvjesne intimnosti. Raf je i onda, kad je dolazio u teplušku, gdje je mirno ležao — kad je opazio, da je Sohor prisutan — nastojao uvijek sačuvati svoju samostalnost. Ni s kim se nije upuštao u kakove intimnosti, što je za njega značilo, da nije od nikoga primao jelo, nikome nije dozvolio, da ga se dotakne — osim Sohora. Na to je naučio sve Sohorove prijatelje, te su ga puštali na miru. Osjećali su u njemu vuka ili nekakvu poludivlju

zvijer, s kojom je najbolje ne družiti se. Rafu je, medjutim, bilo to sasvim svejedno i nije se ni najmanje osvrtao na to, što su mnogi oko njega obilazili u velikom krugu, kad su htjeli priložiti vatru u peći. I bilo je tako jednoga lijepog dana, pred večer, kad je Sohor otvorio vrata i kad je Raf opet osjetio, da je potpuno slobodan, pa iskočio iz vagona, ispruživši njušku u svježi zrak. Napolju je već počeo da se hvata mrak i jaki val ožujske hladnoće uletio je u voz. Raf je na čas pogledao na vagon, ali se opet zavukao na svoje mjesto, okrenuvši ledja prama toploj peći.

»Već se sasvim priučio«, pomisli Sohor i zatvori opet za njim vrata. Popeo se na svoju dasku i malo prevrtao po stvarima, valjajući se na svom ležaju. Izvukao je komadić nekakvoga pokrivača. Negdje ga je pronašao i vukao sa sobom, kako to obično vojnici čine i ne znajući, za što će im trebati te razne krpe, prazne kutijice, komadići lima, žice, kojekakove prazne boce, misleći: negdje ćemo već to trebati. I ovoga puta komad pokrivača došao je Sohoru vrlo dobro, jer ga je prostr'o ispod psa.

Tako je Raf prvi put noćio pod krovom i time postao zaista »Sohorov pas«.

Kad se toga dana Ovčar vratio od svoje mlade ovčarke i kad je vidio, da je Rafovo mjesto medju drvima prazno, pomislio je: — »Nisam se nadao, da će to kod njega ići tako brzo. Ali napokon ima i to svoju dobru stranu: sutra ću preseliti ovamo svoju milu, krasnu ovčarku«. — Poslije ove prve noći u vagonu postao je Raf na tom mjestu stalan stanovnik. Već drugoga jutra primjećivao je na svojim bivšim prijateljima, da se prema njemu vladaju kao prema tudjincu; primijetio je to, kad ga je ujutro Sohor pustio iz vagona, da se protrči. Ostali psi promatrali su ga s nepovjerenjem. Noć, koju je prospavao u vagonu, ostavila je na njegovim dlakama tragove od ugljena, petrolejske čadji, duhanskog dima, mirisa ljudskih tjelesa, jela, zagušljivog zraka, ukratko: svega »čovječjeg mirisa«. Na Rafu se osjećao ljudski zadah, a to je bio znak, da se drugim psima otudjio... Da se nisu još dobro sjećali, da im je Raf svaki put istrgao takoreći iz čeljusti najbolji komad jela, možda bi se našao koji od najjačih pasa, koji bi pokušao, da ga otjera.

Ali Raf se na to nije obazirao. Nije ni primjećivao, da njegovi bivši prijatelji bježe od njega, da se drže uvijek korak dalje, kad je cijela gomila pasa trčala uz vagone, da uhvati komadić objeda. Šta više, nije se više natezao ni sa kolodvorskim psima o ostatke čehoslovačke kuhinje, jer je bio sit od jutra. Naravno, da nije ostavio netaknut kakav komadić, ako je na njega naišao, jer pravi pas to nikada ne čini. Njemu je miliji pretovaren nego nedopunjen želudac.

Prijateljstvo s mudrim Mongolom nije baš mnogo trpjelo. Kad ga je prvi put posjetio u njegovoj uličici, medju drvima, gdje je prije i sam živio, kao podnajamnik, ostao je Mongol i dalje mirno ležeći, samo što je na njega zarežala mala Ovčarka, koja je zaposjela Rafovo mjesto, ali kad je razabrala mirni razgovor svoga supruga s posjetiocem, prestalo je i njeno režanje kao presječeno.

»Samo dodji, čovječji slugo!« dočekao ga je Mongol.

Kad je Raf počeo pričati, kako mu je dobro kod Sohora i kako je njegov gospodar dobar, želeći time opravdati ove svoje korake, umiješala mu se Ovčarka u razgovor:

»Imat ćeš zaista dobre gospodare, ako je to koji od onih, koji stanuju u crvenoj kućici na kotačima«.

»Ti ih znadeš? zapita Raf.

»Poznam ih još iz doba prije nego što su došli u ovaj pasji raj. Kako ti je poznato, moje poreklo potječe sa obala Dona, moćne i krasne rijeke: Oj kozačka rijeko, dragi Done, roditelju naš! Kod tebe sam proživjela svoje djetinjstvo, makar i ne bilo lako i prijatno, ali je ipak bilo krasno«. Nato poče

Ovčarka da opisuje svoje djetinjstvo, koje je proživjela u donskoj stepi i na podnožju bregova južnoga Dona, tamo daleko u Rusiji, kamo se ide dulje, nego u polarni kraj. Pričala je, kako je živjela negdje na selu, u stepskim močvarama, hraneći se slobodnim lovom. Pričala je na dugo i široko, sve do najmanjih malenkosti, kako već žene rado pričaju, ali se nije ponavljala, kako to žene čine — muškaraca se to ne tiče — dok su je slušači pažljivo slušali bez prekidanja. Kad je Ovčarka završila pripovijest o svojoj mladosti, razložila je, kako je došla sa Dona u Sibiriju, gdje su jadni kolonisti dobili zemlju daleko na sibirskome jugu, tik do kineske granice, da bi tu zemlju obradjivali i da bi ujedno branili granice.

»Ovim kolonistima nije išlo dobro«, nastavi dalje Ovčarka — »a jedanput im je, šta više, neka čunguska banda oduzela sve imanje, otjerala svu stoku; drugi put su mi opet Mongoli spalili sela, a treći put im je opet poplavila voda sve polje i njihove sirotinjske čatrlje, koje su sami sebi izgradili. Razumije se, da su ovi kolonisti počeli napuštati nesigurna mjesta, pošto je svaki gledao, da nadje nešto sigurnije i kad je prvi snijeg pao, selo je bilo već bez žive duše. Osim nas pasa! Još k tomu dvije mačke. Najzad smo ga i mi psi napustili, jer nam drugo ništa nije ni preostajalo. Ja sam dugo lutala po okolici, dok se na koncu nisam priključila mongolskim psima, koji su imali gospodare sa žutom kožom i kosim očima. Ovi su imali velika stada crnih bikova s konjskim repom. Ondje sam živjela siromašno, jer su Mongoli bili takodjer siromašni. Znate i sami: gdje je siromašan gazda, siromašan je i pas. Da, i pas!

»Najedanput jednoga dana dojahali su k Mongolima dva jahača u zelenim odijelima i htjeli od njih kupiti cijelo stado. Ovi jahači su imali bijelu kožu, potpuno bijelu, premda malo opaljenu suncem. Njih dvojica su cijeli dan raspravljali o ovoj kupnji,

jer Mongoli ne vole da trguju prebrzo. Trećega dana napokon zaklali su jednoga ovna i ispekli ga na ražnju. Bio je to debeo ovan. Mongoli i obadva zelenka sjeli su oko ognja, jeli ovčje meso, zalijevajući ga kiselim mlijekom. Ja sam zaželjela, da opet poslije dugoga vremena ugledam bijelo lice i da iz blizine malo primirišem miris kozjega mesa. Priključila sam se gostima i gle, jedan od bijelih ljudi u zelenom odijelu nije me udario, nego mi bacio kost, koju je glabao. Ali je na toj kosti bilo i mesa! Radi ove kosti išla sam drugoga jutra dugo za tim zelenim ljudima, kad su gonili kupljeno stado s konjskim repovima. Tjerali su stado prema sjeveru, dok nisu došli do željeznoga puta. Tamo su to stado uz veliku buku natovarili u crvene kuće i otputovali, ali sam ja ostala kod željeznog puta, jer se tamo mogao katkada naći po koji zalogaj«.

Ako bi se kome pričinila Ovčarkina pripovijest čudna i nevjerojatna, nanio bi joj veliku krivicu, kad bi je osudio zbog laži. Ovčarka nije lagala, makar njena pripovijest izgledala malo smušena. Sadržaj je bio istinit. U Sibiriji su legionari većinu svojih potreba u jelu, odijelu, oružju, remenju i t. d. kupovali vrlo daleko, u Japanu, Kaliforniji, Kini, na jugu Mongolije i na sjeveru Kamčatke, šta više, nekoje stvari čak u Australiji. Tako je cijela istočna polutka bila legionarsko skladište. Bit će, da je Ovčarka naišla na dva legionara tamo negdje na kineskoj granici, pola hiljade kilometara od sibirskog magistrala, ili možda još više, kamo su bili vojni intendanti poslani da nakupuju potrepštine, a neki su otišli još i dalje, da što jeftinije pazare. Tamo negdje, u nepoznatim granicama i krajevima srednje Azije, nakupovali su od urodjenika stado »jâkâ«, jedne vrste stoke, koja se od naših domaćih krava i bikova veoma razlikuje, na prvi pogled i u prvom redu svojim stražnjim dijelom, koji je veoma sličan konjskom. Kupljeno stado tjerali su na sjever prama svojoj vojsci i taj put je trajao nekoliko tjedana, tako da su se vraćali za mjesec i pô svojim

drugovima donoseći u intendantsko skladište potrepštine za vojsku. Sve su to činili samo radi toga, da bi njihova braća imala svježe meso u svojim juhama. To bi zaista bila krasna pripovijest, kad bi tko od tih ljudi počeo u tančine pričati, šta je sve doživio prigodom ovakvoga kupovanja, kako su stoku tjerali preko rijeka, gdje im je katkad potonulo i po deset komada ili kad im je u močvarnim stepama navalio na stado cijeli oblak od muhâ. Tjerali su tako stoku po dva dana hoda natrag na istok, čak na granicu kakove pješčane pustinje ili su oni teški i nepokretni četveronošci izvadjali svoje čudne igre, prije nego što je legionarima pošlo za rukom strpati ih u vagone. Dogadjalo se, da su ovi crni, poplašeni bikovi znali probiti stijene vagona i za vrijeme najbrže vožnje ispadati napolje.

Raf je dakle mogao, po mišljenju Ovčarke, biti vrlo zadovoljan sa svojim novim gospodarom. A on je to i bio, bez obzira na mišljenje Ovčarkino, a bio bi i onda, da ga je ona od toga odvraćala. Sohor se za njega brinuo zaista savjesno. Kakovih je sve novih jela upoznao Raf za nekoliko dana! Jutro se počinjalo sa nekakvim slatkim, preslatkim jelom, u kojem su plivali komadi kore od kruha (bila je to obična vojnička crna kava, koja je imala samo onda nekakav okus, ako je bila jako slatka), a svršavalo se vrlo ukusnim ljuskama od salame ili suhoga mesa, jer su ove ljuske bile nasićene masnoćom, šta više, i onaj komadić špage. Poslije jela je obično Raf spavao, a kad se probudio, trebalo je samo, da stane kraj vrata, pa da mu ih Sohor ili koji drugi stanovnik otvori.

Iza toga je Raf obično jurio po kolodvoru i natezao se s okolnim psima. Katkada je oholo hodio medju ovim bezimenima skitalcima, jer se osjećao ponositim, da je pas, koji ima gospodara, a bio je o tome potpuno svijestan.

Ali Raf nije bio jedini pas u ovom vlaku. Nije bilo nijedne tepluške, u kojoj ne bi po koji vojnik imao svoga psa. Ali su to bili upravo onako mali

psići, kakvi su trčkarali okolo teplušaka i koji su bili svi slični jedan drugome ne samo spoljašnjim izgledom, nego i svojom naravi. Bili su nestalni: živjeli su neko vrijeme kod onih vojnika, da jednoga dana opet od njih pobjegnu, pa se više i ne vrate, jer nisu znali ni kome pripadaju; hodili su za svakim Čehoslovakom, koji se za njima okrenuo, i ostajali su vjerni nekoliko dana svakome, tko bi ih nahranio. Nekoji su bili i učeni: naučili su se moliti, sjediti na dvije noge, davati prednju šapu, ali bi to učinili svakome, tko je od njih zatražio, da mu pokažu svoje umjeće i prodavali se tako za koricu hljeba. Naravno, da ovo nisu bili psi, koji bi probudili u Rafu ikakav osjećaj poštovanja, kakav pripada psima, koji imaju gospodara i budući da je to znao, nije se s njima družio, niti je na njih ikako drugačije gledao, nego kao na onu gomilu pred vagonima. (Razumije se, da se Raf nikada nije uzvisivao nad svoje bivše drugove, primjerice, nad mudroga Mongola, ili iskusnoga Prepeličara, kojemu je bilo jadniku svaki dan sve gore, jer je počeo gubiti vid). Privrženost, koju je osjećao prema svome gospodaru i pripadnost, koju je osjećao prema susjedima u tepluški, mogao je Raf osjetiti jedino još prema jednome paru čudnih prijatelja, koje je jednoga dana pronašao u vlaku: prama medvjedićima, Mitji i Maši.

Prvi put ih je upoznao, kad je druge ili treće noći spavao u Sohorovom vagonu i kad se pročulo u vlaku, da Sohor ima psa i to nekakvoga čudnoga, divljega, s kime nije bilo uputno igrati se... Tada je četni medvjedar Panek prišao svojim štićenicima pred teplušku i zamolio Sohora, neka pozove Rafa, jer bi rado vidio, da li će se Raf sprijateljiti sa medvjedima. Raf je zaista prišao i kad je osjetio vonj medvjedâ, petrolejske čadji, dima i ovčjih koža, nije mu palo ni na pamet, da se možda sastao sa zvijerima, koje bi mu bile dalje od vuka, a s kojima bi, kad bi se sastao s njima u šumi, za-

počeo biti teški boj ... Tu su bila zvjerad iz okoline čovjeka, nevina i mirna kao kakav sob: barem su tako o njima drugi mislili. Bila su pitoma, da se svaki s njima igrao, valjao, natjeravao i kad su medvjedići bili raspoloženi, igrali su se svi skupa, ove dve mile nespretne kugle od krzna sa bijelosivim psom. Od njih se nije ništa naučio. Medvjedići su bili do krajnosti glupi, (ali ne za sebe! za sebe su bili vrlo pametni!) Manjkalo im je mnogo štošta i nisu imali dara pažljivosti i osjećaj čovječje volje, što opet pas ima, zahvaljujući tisućgodišnjemu prijateljstvu sa čovjekom. Radi toga su bili potpuno zavisni od svoga odgojitelja i nisu mu otplaćivali za njegov trud ni na koji način, premda su ga voljeli. Nisu bili podobni, da se nekome umile ili da nekoga zamole za kakovu nježnost, a nisu mogli ni da budu zahvalni, što im dobričina Panek zastupa majku, koju nisu ni poznavali.

Ali je zato Raf bio prožet osjećajem zahvalnosti i umio je to bez ikakovoga napora da pokaže. Umio je micati repom, tiho zavijati i mumljati skoro nečujno, ako je htio svome gospodaru povjeriti nešto ugodno. Htio je izraziti Sohoru svoju zahvalnost za sve dobro, što je od njega dobivao i radi toga nije Sohora puštao ni na korak, čim bi ovaj izašao iz tepluške. Ma gdje Raf bio: makar trčao ispod vlaka, makar se valjao u snijegu pred kolodvorom, čim je primijetio svoga gospodara ili čim bi ovaj na njega zafućkao na dva prsta ili ga pozvao imenom »Raf«, on je dotrčao bez ikakovoga oklijevanja, makar pred njim ležao i ulovljen zec. Onda bi pošao za gospodarom korak po korak, išao za njim, istrčavao pred njim, skakutao oko njega, otirao se o njegove nogavice ili njegov kožuh. Šta više, nije zaboravljao ni ići s njime svakoga jutra na raport, kad su svi podoficiri, stojeći u jednome redu, dobivali zapovijedi komandanta vlaka za taj dan. Uvijek je znao stajati iza njega tiho, ne dajući od sebe nikakova glasa, kao da zna, šta se dogadja.

Slijedio je Sohora i na njegovim šetnjama, ako je gospodar išao na stražu ili ga dužnost zvala na izvidnicu.

I kad je Sohor izlazio sa svojim drugovima protiv neprijatelja, imao je uvijek nekoga, tko bi stajao uz njegov bok.

V

Spomenuo sam već, da je za čehoslovačku vojsku u 19. godini bio rat dovršen. Cijelu golemu Sibiriju, koju su preoteli od boljševika, predali su opet Rusima, da njom upravljaju i da ju brane. Jedina im je misao bila, da se zdravi vrate u slobodnu domovinu i nitko nije ni na što drugo mislio, bio on general ili obični vojnik. Ali sam spomenuo i da ovaj povratak nije bio tako jednostavan: nije bilo brodova, koji bi ih prevozili preko mora, pa su zbog toga morali čekati na raznim mjestima, rasutima na hiljade kilometara udaljenosti po beskonačnoj sibirskoj željezničkoj pruzi i morali su se ondje boriti s raznim bolestima, zimom i ljudima.

Da, da, i ljudima! Kad su naime Čehoslovaci predali Rusima vladu nad Sibirijom, pograbilo ju je nekoliko ljudi, koji su izabrali za vodju admirala Kolčaka, muža doduše junačkog i poštenog, ali s malo energije, koji je vjerovao svim tajnim došaptavanjima. Razumije se, da su se u njegovoj okolini pojavili ljudi, koji su više voljeli svoju udobnost, svoj džep i svoju moć, nego svoj rodjeni narod i tako su se Sibirci u velikoj većini brzo poveli za njihovim primjerom: — trgovci su natjerali u najkraćem vremenu cijene svojoj robi do strahovite visine, poslodavci izrabljivali radnike, vojničke posade gulile seljake, a intendanti krali jadne vojnike. Pošteni ljudi uzalud su se borili protiv ove korupcije, a njihovi glasovi ostali su glas vapijućeg u pustinji.

Boljševici su znali, u kakovom se razvratu nalazi Sibir pod Kolčakovom vladom, pa su upotrebili ovu priliku, da ovo izgubljeno područje opet osvoje. Njihovi agitatori prolazili su ovim krajevima, tražeći vezu, koju su vrlo lako našli i stvarali od njih mala odjeljenja, u kojima je bivalo takovih tipova, koji nisu imali šta da izgube, nego su samo pripravljali bunu protiv Kolčaka. Za to doba su seljaci mirovali u svojim selima, bojali se Kolčaka, njegovih činovnika i vojnika, podupirući tajno revolucionarce, dajući im hrane i sakrivajući ih pred opasnošću, a što je najglavnije: bojali su ih se više, nego tadašnjih svojih gospodara. I podnosili su tako mirno sve nevolje.

Čehoslovaci nisu na ove revolucionarce obraćali nikakovu pažnju, pa mislim, da bi na početku svaki malo i zatvorio oči, želeći se izbaviti tadašnjih vladara. A ovi revolucionarci nisu imali uvijek čiste misli. Bilo je medju njima zločinaca, kojima su se vrata otvarala za doba revolucije; bili su to ljudi, koji su se htjeli obogatiti revolucijom, ljudi, koji su bili veoma okrutni, sebični i lakomi isto kao i njihovi protivnici. Bili smo vrlo često svjedoci njihovih okrutnosti, jer su u našem susjedstvu znali napadati na vlakove s nedužnim putnicima, robeći ih. Kvarili su i kidali željezničku prugu, da vlakovi ne bi mogli produžiti put, i da bi se vlakovi prevrtali, da oni mogu u onim ruševinama krasti i ubijati ranjene putnike. I baš radi toga Čehoslovaci su ih mrzili i njihova revolucija bila im je vrlo nesimpatična isto kao i ondašnja sibirska vlada. Osim toga, time što su trgali željezničku prugu, smetali su našim legionarima pri dovoženju ranjenikâ i bolesnikâ, osujećivali dobavu hrane i polaženje prema istoku, prema obalama, koje su značile povratak u domovinu. Radi toga su se Čehoslovaci borili protiv njih upravo tako kao godine 18. protiv svakoga, koji je na njih navaljivao. Na taj način morali su i u godini 19. vojevati.

Razumije se, da ovi bojevi sa četama ustanika i bandita nisu bili teški, kao bojevi lanjske godine, ali su ipak i oni stajali mnogo krvi, i mnogi dobri momak, koji se nadao, da će se u zdravlju vratiti svojim milim i dragima, bio je sahranjen godine 19. na groblju kakvoga siromašnoga zaseoka, uz bok svojih drugova, koji su pali godinu dana prije za slavnih bojeva.

Jednoga podneva prestao je na kolodvoru raditi telegraf. Bilo je to na kolodvoru, gdje je upravo stajao češki vlak. Dva sata prije podneva izašla je iz stanice lokomotiva sa dva vojnika, koji su imali dužnost, kao svaki dan, da podju do najbliže posade i da se vrate, te na taj način da utvrde, je li ili nije pruga gdjegod oštećena. Budući da je telegraf prestao raditi, bio je to najbolji dokaz, da se na pruzi nešto dogodilo, vjerojatno, da su revolucionarci negdje razrušili nasip, napali na lokomotivu sa ona dva vojnika, prerezali telegrafske žice, ili su žice same pukle prilikom sudara. Odmah je bila pripravljena druga lokomotiva, sa još jednim vagonom, u koji je ušla četa dobrovoljaca. Na krovu toga vagona bila je postavljena mitraljeza, iza koje bi legla dva vojnika, zamotana u gunjeve, i odmah se krenulo u pomoć. Komandant pomoćne ekspedicije bio je Sohor, koji se nalazio na lokomotivi s grijačem i strojovodjem.

Raf je tako dugo zavijao i lajao oko lokomotive, dok ga Sohor nije povezao sa sobom. Pas je odmah legao na pod uz ložača i strojovodju, slušajući, kako s obje strane zviždi zrak, razredjen brzom vožnjom stroja.

Lokomotiva je išla s najvećom brzinom, da se ne bi izgubio ni jedan minut.

Nakon vožnje od četvrt sata, počela se brzina smanjivati, i za čas je stroj stao. Sohor je pogledao iz lokomotive, momci otvorili vrata vagona, da bi lakše vidjeli, što se dogodilo. Uz prugu stajao je

čovjek u kožnom kaputu, kakve su obično imali kolodvorski namještenici i mahao je kapom.

»Šta se dogodilo?« zapita Sohor.

»Nemojte se zadržavati, povezite mene sa sobom i tjerajte dalje. Sve ću vam ispričati putem. Morate voziti vrlo oprezno«.

Nato je skočio na lokomotivu i grijač je odmah u njemu prepoznao vlakovodju, koji je prije podne vozio izvidnicu na pregledavanje pruge.

»Bili smo napadnuti«, reče strojovodja. — »Od prilike pet kilometara odavde bila je pruga rastrgana, ali tako oprezno, da ja to nisam ni primijetio, nego vozio dalje, dok nije najednom cijela lokomotiva udarila o zemlju. Meni se nije ništa dogodilo, ali moga ložača je udarila jedna ručka tako po glavi, da je ostao na mjestu mrtav«.

»A naši momci?«

»Čekajte, sve ću vam ispričati. Vozite samo oprezno. Vi i ne znate, kako je to, kad lokomotiva udari o zemlju, kao da se sva prevrnula i kao da vam je cijela pala na glavu. Ja to znadem. Moj bivši ložač još bolje. Za deset minuta bit ćemo na mjestu. Čehoslovaci nisu bili ranjeni prigodom toga sudara; iako se lokomotiva postavila na prednje kotače, ona se opet spustila i na stražnje. Ali se odmah započelo pucanje«.

»Tko je pucao?«

»Revolucionarci, koji su i oštetili prugu. Stići ćemo na lice mjesta za pet minuta. Tamo su ležali iza snježnoga nasipa, koji su sebi pripravili i počeli pucati, čim je lokomotiva naišla. Nismo ih mogli ni primijetiti, pa zato vaši vojnici nisu ni odgovarali pucanjem. Za čas se pokazalo nekoliko patrola na saonicama, koje su vaši momci uzeli na nišan. Derani na saonicama odmah su nestali, ali oni drugi, koji su bili sakriveni, neprestano su pucali, da su taneta samo zviždala oko lokomotive. Bio je to već

pravi boj. S lokomotive nismo mogli ni saći, jer bi nas pobili kao zečeve. Meni je bilo vrlo teško; govorio sam u sebi: »Imam kod kuće ženu i dvoje djece«. Nato mi jedan od vaših, nekakav brkajlija, reče: »Pa i ja imam kod kuće dvoje djece«. Jedan doda: »Ako možeš odavde na koji način nestati, a ti pokušaj; tebe se ovo i tako ništa ne tiče. Ovo je naš boj sa onima preko«. Nato sam se spustio sa druge strane lokomotive i stao se vući iza nasipa po trbuhu. Sretno sam pobjegao i revolucionarci me nisu opazili. Nisu se usudjivali ni glavu pružiti izvan nasipa. Tek što je koji provirio, vaši su već odapinjali salve. Kad sam se odmaknuo, ustao sam i uzeo bježati. Htio sam dovesti pomoć, ali otkuda? U blizini nema ni kućice, a kamoli kakvo selo. Uto mi je palo na pamet: prerezat ću telegrafsku žicu, što ćete vi svakako primijetiti i shvatiti to kao opomenu«.

»Premijetili smo odmah. A je li to mjesto daleko?«

»Nije. Još samo da obidjemo ovu šumicu«.

»Samo da oni istraju!«

»Prije nekoliko časova još se pucnjava mogla čuti«.

»Dat ćemo im znak«.

Nato strojovodja povuče ručku za signal. Lokomotiva zazviždi takovim glasom, da je Raf skoro izgubio svijest. Zvuk se razlegao na sve strane, bijući kao bič.

Sohor je gledao kroz mali prozorčić. Šumica. Zaokretaj. Jedan dio ravne pruge. Na sredini crnila se nakrivljena lokomotiva. Netko je viknuo, našto je strojovodja zaustavio stroj. Sohor skoči s lokomotive, Raf za njim, a u isti čas skočiše i svi momci na zemlju. S puškama u rukama trčali su prama prevrnutoj lokomotivi. Uzeli su promatrati stroj, naheren na jednu stranu, potpuno tih i mrtav. Još prije nego što su dotrčali k njemu, opazili su, da

je boj završen. Na lokomotivi, u malom odjeljenju ložačevom, ležala su dva nepomična tijela njihovih drugova. Na zemlji oko njih ležalo je mnoštvo ispaljenih fišeka. Jedan mrtvac držao je još pušku u ruci. Dolje uz lokomotivu ležao je čovjek u debelom gunju s raskoljenom glavom. Drugi legionar krvario je barem iz deset rana.

Oko lokomotive ležalo je šest-sedam mrtvaca. Pola tuceta drugih valjalo se okolo po snijegu, nekoji bliže pruge, a nekoji mnogo dalje, teško ranjeni. Tu i tamo bio je snijeg obojen krvlju, svjedočeći time, da je na tom mjestu netko ranjen. Snijeg je bio išaran tragovima od skija, a uz prugu sasvim ugažen.

Dobrovoljci poskidaše kape. Ono, što su gledali, govorilo im je dosta: Njihova dva brata bila su napadnuta sa velikom nadmoći na lokomotivi. Branili su se do posljednje patrone i kad su im ove nestale, dočekali su razbojnike golim puškama, braneći se njima kao toljagama. Dok nisu popadali. Ležali su u lokomotivi kao u kakvom crnom katafalku.

Raf je nastojao da svojim razumom shvati, što se to dogodilo. Optrčavao je oko lokomotive, njuškao tragove, koji su ostali u snijegu, a koji su vodili k lešinama, koje su ležale okolo. Htio je, da sve dobro zapamti za budućnost. Nato se vratio k Sohoru, pogledao ga kao da mu je čitao na licu one prve misli, koje vojnika nikada ne napuštaju: — »Danas ti, sutra ja« ... Shvatio je, da se nalazi na koncu nečega, kad misli, koje dolijeću, postaju odviše teške. Tiho je stao, nepomično kao i cijela četa Čehoslovaka, koji su u jednoj ruci držali pušku, a u drugoj svoju kapu.

Nato su tijela mrtvih vojnika prenešena na vlak i odvežena natrag. Usput su vojnici zastali kod prerezanih telegrafskih žica i popravili ih. Sutradan povećalo se malo seosko groblje sa dva groba s jednostavnim krstovima, pod kojima su snivali vječni san dva češka junaka. Oni su živjeli i dalje u uspomeni svojih drugova, u toplim tepluškama, gdje se spominjala stotina njihove braće na njihov junački boj do posljednje patrone.

Raf je uvijek trčao za svojim gospodarom i onda, kad je o ishodu sunca zatrubila vojnička trublja. Šta se dogodilo? Kolodvoru je dotrčalo nekoliko uplašenih ljudi iz daljine od pet kilometara. Prije dva sata bio je iskočio jedan vak iz tračnica, pa se većina vagona razbila ili prevrnula, a na ove podrtine navalili su nekakvi zlikovci, koji su ranjene ubijali i robili. Bio je to vlak, koji je vozio potpuno mirne gradjane. Doduše, medju njima bilo je i špekulanata, koji su nosili stvari sa zapada na istok i sa istoka na zapad, zaslužujući goli svoj život. I tako se pod razbijenim vlakom našli zajedno trgovci i radnici, mužici i invalidi, starci, žene, djeca, i bolesnici. I opet su revolucionarci oštetili prugu pred vlakom, a ona truba ponovo je pozivala Cehoslovake u pomoć nesretnima.

U tepluškama nije ostao nitko osim straža. Svi su brzim hodom pojurili na mjesto katastrofe.

Tada je Raf vidio, kako treba raditi, da se pomogne nesretnima. Stotine ruku počelo je raznositi treskotine, raščišćavajući gomilu. Vojnici su odstranjivali razbijene vagone, pod kojima su slušali jauke ranjenih, dok su drugi pripravljali odmah povoje, povijajući rane ranjenika. Tom prilikom je Raf vidio jednoga silnoga čovjeka, visokoga dva metra, koji je zašao ispod razbijenog željeznog krova vagona, pod kojim je čuo dječji plač. Za nekoliko časaka počeo se teški krov dizati. Lagano, teško, veoma teško dizao se željezni pokrov, a čovjek, koji je stajao pod njim, držao ga je na svojim snažnim plećima, na glavi i rukama. I već je nekoliko vojnika zašlo pod taj krov i iznijelo odande pet mrtvih tjelesa, a na koncu sedmogodišnjega dječa-

ka, koji je jaukao, jer je imao slomljenu nogu. Onaj, koji ga je iznio, držao ga je stalno na rukama i gladio ga, da ne bi plakao. Nato je orijaš stresao sa sebe željezni pokrov, koji se s bukom srušio niz željeznički nasip . . .

Do podneva bili su svi mrtvi odnešeni, a ranjeni povezani. I Raf je pomagao pri ovom plemenitom radu. Svojim izvrsnim njuhom tražio je ranjene medju razvalinama i kratkim lajanjem davao znakove. Kako je bio u posao zaduben, nije ni primijetio, da ga je nekoliko puta nečija ruka u znak pohvale pogladila. Ali to nije bila ruka njegovog gospodara.

Njegov izvrsni njuh pronašao je u razvalinama vlaka nešto, što je već prije poznavao. Osjetio je tragove nogu, koji su mu bili prije poznati još od onda, kad je optrčavao oko lokomotive, na kojoj su ležala ona dva mrtva legionara. Danas ih je i ovdje osjetio. Trčao je oko teretnoga vagona, iz kojega je bila roba pobacana na prugu. Taj trag je osjećao i oko mrtvacâ, kojima su džepovi bili ispražnjeni. Kad je trčao sa nasipa, vidio je, kako ovi tragovi vode u stepu. Zalajao je nekoliko puta kratko i oštro, ali nitko nije imao vremena da ga primijeti, jer su svi bili zaposleni oko ranjenih ljudi. On je dobro zapamtio, da u ovom tragu ima nešto zlo.

Zatim je došao sa njihove stanice vlak s radnicima, koji su počeli odnositi ostatke od razbijenih vagona, popravljati prugu i odnositi ranjene. Čehoslovaci su se vraćali svojim tepluškama. Nije bila večer daleko. Svi su bili gladni i veoma umorni; odijela su im bila rastrgana, a ruke sasvim izranjene, ali je glavno bilo izvršeno: očuvali su sve ostale putnike, koji su preživjeli katastrofu. I Raf je skakutao oko njih, osjećajući se nekako zadovoljan, da je mogao cijeli dan biti na pomoći, a nije se ni sjetio, da ni on cijeli dan nije ništa okusio . . .

Nedjelju dana kasnije bio je opet svjedok novoga dogodjaja.

Jedanput, pred večer, kad se najljepše sjedilo u vagonu, osvijetljenom petrolejskom svjetiljkom, u rumenilu tople peći, razgovarajući i šaleći se pri tom, bila je najedanput cijela stanica uznemirena bukom, koja je mnogoga izvukla iz vagona. Za nekoliko minuta svi su se strčali pred vrata kolodvorske čekaonice, koja se u tren napunila vojnicima. I Raf je skočio sa Sohorom iz vagona i spretno se progurao izmedju gledalaca u samu čekaonicu. Tamo je ležao na klupi jedan čovjek samo sa polovicom lica. Na drugoj polovici nije bilo ničega, nego je sa te strane zijala samo ogromna rana. Taj čovjek je bio potpuno gol i sav mokar. Oko nogu imao je omotane samo krpe od odijela, na kojima je bio nalijepljen smrznuti snijeg kao ledene cipele; pored njega stajao je jedan vojnik, koji je čekićem obijao tu smrznutu koru. Drugi je pripravljao zavoj na ranu, dok ga je treći pojio rakijom, kapljicu po kapljicu.

Kad je Raf istrčao napolje, opazio je pred kolodvorom seoska kola, natovarena sijenom, koja je vukao jedan konj. Pokraj kola stajao je jedan stariji seljak s dugom bradom i prljavim kožuhom i pričao vojnicima, koji su se oko njega okupili:

»Vozio sam pred večer voz sijena u selo, nedaleko odavde, tako od prilike deset vrsta. Sunce je zapadalo, sjene su se produljivale i hladnoća je rasla. Najednom primijetim nešto čudno, da mi je srce u tijelu prestalo kucati. Nešto bijelo išlo je snijegom po stepi. Ne cestom, nego popreko. Čas na dvije noge, a onda opet na četiri. Ni glasa nije davalo od sebe . . . Gledam ja, gledam, imam dobre oči, ali lica ipak ne vidim. Nije čovjek, a nije ni zvijere, za ime Božje, šta bi to moglo biti? Prekrstio sam se, spomenuo imena svih svetih božjih mučenika, ali ono, što se okolo vuklo, nije nestajalo. Mislio sam: nečastivi to nije. Uto je moj konj zarzao. Ono, što se šuljalo po stepi, naglo se uzdiglo i proteglo u cijeloj visini, zamlatalo rukama, zakričalo

još jednom, i palo, koliko je dugo i široko, na zemlju. Tek sam u taj čas primijetio, da je to čovjek, ali čovjek samo sa pola glave. Ošinuo sam konja, prišao saonicama i zaista, bio je to čovjek sa strašnom ranom na licu, samo u gaćama i košulji, napola gol, a napola bos... Prekrstio sam se pred nesretnikom, ali sam ga odmah nato prihvatio pod pazuha i podigao na saonice. Pokrio sam ga debelim konjskim gunjem, okrenuo konje i smjesta potjerao ovamo. Odmah sam pomislio: to nije naš, nije Rus, pozna se to na prvi pogled; zacijelo će biti Čehoslovak, koji je negdje sudjelovao u boju, pa došao odande ranjen. A tko zna, iz koje daljine jadnik dolazi, jer mu se krv na rani već potpuno zamrzla u sige, a mi ovdje nismo ni čuli, da se negdje u blizini bije boj. I tako sam vam ovog bijednog golubčika dovezao«.

Slušatelji obdare starca duhanom, našto on smota cigaretu, ošine bičem i konj se krene odmahujući glavom. Raf je poslije toga otrčao na kolodvor, gdje je bila brzo naložena lokomotiva i na donešenu slamnjaču oprezno položen ranjeni brat. Nato je lokomotiva krenula prama najbližoj stanici, gdje je stajao vlak pukovnijskoga štaba i gdje je bio liječnik.

Na taj način je bio spašen brat Ročejdl.

Ročejdl je bio jahač u pukovnijskoj konjičkoj izvidnici. Iza nekoliko najezda zlikovačkih četica na željezničku prugu, neki seljaci su izvijestili komandu, da se zlikovci nalaze na jugu pruge, otkud vrše svoje ispade. Zbog toga dobila je konjica zapovijed, da bi ispitala južni dio pruge sve do mjesta Ribinskoje i da donese o tome vijesti. Zadatak je bio proveden, ali posljednja noć, upravo prije povratka (bila je tamna noć, bez mjeseca) bila je za ovu izvidnicu zlosretna. Bilo ih je od prilike desetorica, jer su ih zlikovci iznenadili. Oni su, doduše, mnogostruko jačeg neprijatelja natjerali u bijeg, ali

dvojica su dopala zarobljeništva, a dva ostala mrtva. Tako se završio povratak junačke izvidnice.

Obojicu zarobljenika odveli su zlikovci na saonicama. Jedan od njih je bio Ročejdl, dok se drugi zvao Fijala. To je bio brat znamenitog vojnika iz prve pukovnije, zastavnika Fijale, koji je pao u bojevima na Volgi. Zašto i kamo su ih zlikovci vozili, nisu znali. Nisu to znali ni sami zlikovci, a ni njihov čuvar, koji je, kad mu je najzad dozlogrdila cijela ova komedija, izvadio veliku revolverčinu i opalio svakome po hitac u glavu. Sa mrtvih tjelesa skinuo je odijela i cipele, a njih naprosto pobacao sa saonica u snijeg.

Od ove dvojice bio je mrtav samo Fijala. Ročejdl, kojemu je ona protuha gurnula revolver u usta i kojemu je ogromno tane iza uha izletjelo napolje, bio je još uvijek živ, iako teško ranjen. Tane mu je otrgnulo pola lica, izletivši iz lubanje. Ali mladi i snažni njegov život opirao se svom snagom. Za pola sata probudio se Ročejdl iz nesvijesti, ležeći mirno neko vrijeme, a kad je primijetio, da u blizini nema zlikovaca i da leži sam s mrtvim bratom usred zavijane stepe, počeo je misliti na svoj spas. Uvidio je, da ovakav, kakav je, napola gol, sigurno ne će naći spasa, ako se čim prije ne približi ljudskim stanovima. Ustao je, dakle, i krenuo na put. Najprije se orijentirao, odakle izlazi sunce, da bi prema tomu mogao točno odrediti, gdje je sjever. Odmah je došao do uvjerenja, da ne može daleko ići i da sela ne će moći dugo tražiti. Najsigurnije će biti, mislio je, ako krene prema sjeveru, »tamo ću naći željezničku prugu, a to je sada naša domovina; tamo ću zacijelo naići na kakvu našu patrolu ili bar kakvu dobru dušu, koja će me odvesti k našima«. Nije znao, kako daleko treba da ide, da nadje zaštitu. Nije znao, ni da li ima dovoljno snage za to, da dodje na cilj, ali nije ni časka sumnjao o tome, nego ustao i krenuo.

Od sibirske željeznice dijelilo ga je otprilike trideset kilometara. Nije bila baš velika zima, a ni

toliko snijega kao za ciče zime, jer se približavalo proljeće. Na taj način ni zapreke nisu bile tako strašne. Ali ipak put od trideset kilometara za samoga čovjeka snježnim putem, bio je velik i zaista zaslužuje, da postane sadržajem kakove velike junačke pjesme... Taj je put, dakle, prevalio čovjek na smrt ranjen, koji je imao mjesto polovice lica pocrnjeli nekakav otvor; nije išao cestom, nego prečcem preko dubokoga snijega, ravnicom i dolinom. Na ovom dalekom putu imao je na sebi samo gaće i košulju, koje mu je onaj zlikovac ostavio, a na nogama samo tanke platnene obojke, oko kojih se nahvatao snijeg i led, i tako se brzo stvorile ledene čizme. Ovaj put prevalio je čovjek, koji je bio iscrpen gubitkom krvi, koja je još dugo kapala po snijegu i označivala njegov trag, dok se konačno nije ni ona stvrdnula u duge crne sige. Ono trideset i šest kilometara Ročejdlova puta nije bilo ništa manje vrijedno nego put Nansenov, koji je trajao tri godine u ledenim krajevima, ili 3.000 kilometara dugi put kakove odvažne ekspedicije u sredinu crnih krajeva, i ništa manje nego koji god junački put na nepoznata ostrva kakove bajke.

Kako je išao, u jednoj polovini glave brujalo mu je, kao da se u njoj okreće parna turbina, dok mu je druga polovina bila prazna, kao prazna kesica za duhan. Na smrznutim obojcima visili su teški komadi snijega, da je jedva noge dizao sa zemlje. Ali je koračao stalno napred. Ledja mu je doduše sunce malo grijalo, ali je ipak cvokotao zubima, jer mu je na prsa padao mlaz studenoga zraka... Nije dobro vidio ni onim zdravim okom. Razaznavao je pred sobom samo svijetli snijeg i na njemu dugu svoju sjenu, kao kakovu tamnu crtu, koja mu je služila kao ogroman kompas pokazujući mu tako smjer hoda.

Tako zacijelo još nitko i nikada nije hodio po stepi. Ali to je bio odraz silne i tvrde volje, kakove imaju pripadnici onoga plemena, kojemu je i ovaj

junak pripadao. Oni su podnosili stoljećima poniženja i muke, ali su vjerovali u budućnost i veličinu svoga naroda; vjerovali su, da u ovom životu imaju veliku zadaću, koja treba da se završi izlaskom njihovog naroda iz mraka u svijetlo... S njim su, simbolički, još mnogi drugi hodili po stepi... Simbol cijeloga ljudstva i njegove energije, koja ga vodi u nepoznate daljine, ne mjereći prije toga svoje sile: simbol odvažnosti ljudskoga roda u napretku, gdje ne postoji nikakova druga vodilja, nego samo želja za boljim životom, boljim, nego što je bio predjašnji...

Jahač Ročejdl išao je tako sve dalje i dalje; sat za satom je prolazio, minuta za minutom. On nije osjećao ni umora, a ni bola. Nije znao ni kako je dugo išao, a nije ni vidio konac ovoga puta. Znao je samo toliko, ne dodje li do ljudi prije zapada sunca, koje ga je tako skromno grijalo i koje ga je dotle čuvalo od smrti, da ne će preživiti noć. I zato je neprestano koračao napred; njegov korak je bio sličan teškome radu, kojemu je potrebna potpuna vrednoća i silna tvrdokornost, sabiranje cijeloga života, a da uzmogne biti izveden.

I tako je konačno stigao. Poznato vam je, kako ga je mužik našao, kako ga je doveo, kako su mu razbijali led sa smrznutih obojaka, kako su ga poslali liječniku, a sve to je znao i Raf, Sohorov pas.

VI

Početkom aprila, dakle uoči sibirskog proljeća, kad sunce počinje osjetljivije grijati, a snijeg jače kopniti, bio se Raf već sasvim udomaćio u češkim tepluškama. Toplo sunce već je odstranilo mnogi sloj snijega i mnoga mjesta na stepama, oslobodivši se od snježnoga pokrivača, pokazala su svoja žuta mjesta od požutjele lanjske trave. Šta više, mali obronci, okrenuti prema jugu, počeli su

se zelenjeti. U jamama i udubinama, okrenutima prema sjeveru, još je uvijek ležao snijeg, proti kojemu je aprilsko sunce bilo nemoćno. Ali su se tim više na niskim mjestima stepe stvarale kalužе velikih voda, koje zemlja više nije mogla u sebe upiti. Tu i tamo bila su to cijela jezera, koja su se noću još smrzavala. Dolazak proljeća bio je za Rafa dolazak nove radosti: — lova.

Svaki dan izlazio je on iz tepluške u stepu; nekada sâm, a katkada i sa svojim mongolskim drugom; lovili su miševe, krtove, kopali ih iz zemlje, kuda su se bili sakrili, kad su ugledali dva neprijateljska psa. Raf se svaki put vraćao u teplušku umoran i gladan, ali mu je zato tijelo počelo dobivati liniju: postajalo je mršavije i gipkije, mišice mu iskakivale sve izrazitije i snažnije, kao pera od gume. Leškarenje mu se više nije svidjalo.

Ali njegovim novim prijateljima, vojnicima iz Sohorove tepluške, a tako i svim vojnicima iz cijele pukovnije, kao i svim stanovnicima čehoslovačkih vlakova, koji su stajali od Urala do Vladivostoka — a bilo ih je nekoliko stotina — prvi znakovi proljeća nisu donijeli nikakove radosti. Upravo obratno. Na sve vojnike pala je kao nekakva sjeta. Dolazi proljeće, to krasno proljeće u njihovoj domovini, gdje se u to doba već zelene polja, a drveće se zaodijeva mladim lišćem... Ovdje u Sibiriji živjet će oni s novim proljećem daleko od svih milih i dragih i daleko od svoje domovine. Proljeće je znak nade, ali ovo proljeće nije im pružalo nikakova obećanja. Proljeće je znak početka, ali sibirsko proljeće, koje se očituje u strašnom blatu i brljugama vode, nije bilo početak ničega, osim možda početak godine novih muka. I tako se mnogo veselih vojničkih glava tužno obaralo i mnogo srce pritisnula bol. Vojnici su postali malodušni, nevoljni i zlovoljni, ali ih je ipak većina bila odlučna u vršenju svojih dužnosti.

Sohor i njegovi prijatelji takodjer su se rastužili, kao i onih šezdeset hiljada srdaca naših junaka

u Sibiriji, ali su ipak vršili svoje vojničke poslove. U to je doba Sohor samo češće pomilovao Rafovu glavu: polagao ju na koljena ili na dlanove, podizao ju je i zaglédao se u jantarske oči ove životinje, pričajući im o krasnoj zemlji u daljini, o dobrim ženama, o malenom dječaku, koga je ostavio u toplom naručju njegove majke, gdje je naučio govoriti prve riječi, o redu jablanova i o hiljadama, hiljadama drugih stvari. Raf ga je strpljivo i rado slušao. Slušao ga je zaista vrlo pažljivo, jer je razumio riječi svoga gospodara...

Pas ne razumije ljudske riječi onako, kako ih razumije čovjek. On riječima ne daje ono značenje, koje mu dajemo mi. Ljudske riječi zvuče psu onako, kako nama zvuči glazba. Nije li možda glazba izraz uzvišenijeg osjećaja, nego što je ljudski govor? Pas razumije prema zvuku riječi, po njegovoj snazi, što misli njima kazati gospodar.

A kako je to dobro razumio Raf! On je znao, kad mu je gospodar veseo i kad će s osmijehom promatrati njegovo skakutanje i micanje repom. On poznaje, kad je on zamišljen; poznao je, kad mu misli odlaze u daljinu ili kad je zabavljen jedino sa domaćim radom. U tim slučajevima Raf mu je morao tiho ležati uz noge, a da se nije ni maknuo, kao da ga nema na svijetu... On je poznao, kad mu je bio gospodar rdjave volje, kad se ljutio ili kad je bio razdražljiv. On je znao sve, što mora da zna jedan dobar i razborit pas.

Naravno, da uzmogne sve to znati, morao je imati i mnogo dobre volje, da sve to nauči, a Raf je želio, da Sohora potpuno razumije i da ispunjava svaku njegovu zapovijed. Gospodarova je volja bila tako velika, da je u njoj pas izgubio potpuno onu svoju. Raf je prestao imati svoje želje. Njegov pseći duh, nekada slobodan, postao je sada podložan želji njegova gospodara. A sve to samo zato, jer ga je volio.

Raf je zamijenio cio svoj svijet sa svijetom gospodarovim. Ljude je razdijelio u dva tabora. Jedan dio nije mu bio sasvim mio, ali nekako blizak; na ljude iz ovoga dijela nije ni lajao, a ni kesio zube. Drugi dio ljudi bio mu je ravnodušan, pače je prama njima osjećao nekakovo neprijateljstvo. Sve je to on uredjivao i odredjivao prema svom gospodaru. Oni »bliži« bili su stanovnici tepluške, u kojoj je stanovao Sohor, a iza njih dolazili su svi ostali stanovnici svih crvenih kućica na kotačima. Svi su nosili zelena odijela sa bijelo-crvenim vrpcama na kapicama, ali Raf ih je raspoznavao prema mirisu i zvuku riječi: — to je bio svijet njegovoga gospodara i svijet Rafov.

Upravo ova svojstva Rafova svidjala su se vojnicima. — »Vidi se, da to nije nikakav gospodski pas«, kazivao je Kaban, koji je od vremena, otkad su svi znali njegovu pripovijest o pasjoj pečenici, vrijedio kao naročiti poznavalac pasa ... Nije se Raf dao podmititi svakom košticom. Imao je gordosti u sebi. I sam čovjek bi mogao štošta od njega naučiti. Nato ga brat Pazourek bocne rekavši: — »No na njega se ne bi usudio navaliti, makar ti se kako srce zaželjelo pasje pečenke!« ...

U drugi tabor ljudi uvrstio je Raf sve, koji nisu živjeli u tepluškama. Ove je malo poznavao. Poznavao je namještenike kolodvora, poznavao je njihove teške čizme, a to je bilo dovoljno, da im stalno izmiče s puta. Poznavao je jadne bjegunce, koji su dolazili dvaput dnevno za komadić kruha češkim kuhinjama i onda nestajali, kao da su propadali u zemlju. Rafa nisu niti primjećivali, niti su na njega gledali, jer su imali i previše svojih briga. Raf je poznavao i putnike, koji su prolazili ovom stanicom, gdje su na čas izlazili iz prepunih vagona. Ali na njih nije obraćao mnogo pažnje. Ovaj drugi tabor bio mu je dakle potpuno ravnodušan. Ali je Raf poznavao još nešto treće, a to je bila: opasnost.

Raf ju je upoznao jednoga dana iz najveće blizine. Ovo treba naročito podcrtati, jer je Raf toga dana zaslužio svoju porciju jela, kao i svaki drugi vojnik.

Časnik, koji je bio zapovjednik vlaka, izdao je zapovijed, da se pruga odsad mora više čuvati nego dosada. Dobio je naime brzojavku, da je sa zapada krenulo nekoliko vlakova, koji su prema istoku, sve do Vladivostoka odvozili invalide. U vladivostočkoj luci čekao ih je krasni amerikanski brod, koji će ih odvesti u domovinu, kao prve, koji se vraćaju kao čehoslovački vojnici iz Sibirije. Treba, dakle, veoma oprezno čuvati prugu, kako bi ova braća, koja su samo milošću sudbine izmakli smrti na bojištima, mogla mirno putovati.

Momci su zaista ovu zapovijed zdušno izvršavali. Danju i noću čuvali su s dvostrukom snagom željezničku prugu, tako da je na njoj bilo sve živo. Zima je na sreću već popustila, snijeg se cijeli dan topio, noći su bile mirne, kao da je cijeli kraj uokolo bio gol, pa su se pobunjenici bojali izvoditi svoje navale. O njima nije bilo ni govora. Njihova je navala prije dva tjedna kod Rubinskoga krvavo odbijena. Vjerojatno su ovaj kraj sasvim napustili i otišli nekuda, gdje su našli manje opasne protivnike od Čehoslovaka.

Jednoga dana imala je službu Sohorova četa; prolazila je jednim dijelom željezničke pruge, drugim od prilike 80 klm od kolodvora, do male stražarske kućice, koju je čuvar od straha pred pobunjenicima već davno napustio, a u koju se naselila mala, ali izdržljiva četica od četiri Čehoslovaka. Zapovjednik čete Sohor i njegovih deset vojnika, krenuli su prije podne na put. Bilo je sunčano vrijeme; sa sviju strana čuo se žubor vode, koja je tekla ispod rastaljenoga snijega; nebo je bilo sasvim modro, kao u maju, i tako je četa složno koračala po pruzi. Nigdje nisu naišli ni na što su-

mnjivo ili opasno, što bi im pokvarilo veselo raspoloženje zbog sunčanoga dana. Tako su u podne stigli do stražarske kućice, gdje su ih dočekala četiri čuvara, koji su se pred kućicom na klupi igrali bez kaputa i bez ogrtača. Oružje su bili ostavili u kući.

»Niste li primijetili ništa sumnjivo?« zapitao ih Sohor, premda se po licu ove četvorice vidjelo, da nije trebao to ni pitati.

»Dosad ništa«, odgovori mu jedan, koji se sam nazivao »zapovjednikom stanice«.

»Šta si htio tim' dosad' reći?«

»Brat je jutros vidio samo tri čovjeka, koji su išli po pruzi, a kad su njega opazili, nestali su u tamnoj šumi. On nas je pozvao i mi smo pošli istraživati, da li oni ljudi nisu imali kakvih rdjavih misli. No pruga je bila u potpunom redu. Snijeg ju nije nigdje pokrivao, jer bi se inače svako oštećenje već izdaleka vidjelo. Oko pruge su bili sami potoci od vode i blata, pa nije ni čudo, da ovom prugom idu dnevno mogu ljudi, te tako ni ta trojica nisu ništa neobično. Eto, to sam htio reći«.

»Ali je ipak neobično, da su se poplašili čuvara i odmah nestali«, reče Sohor. Nato je pretražio mjesto, gdje je straža vidjela onu trojicu i promatrao put, kojim su se izgubili. Išli su još četvrt sata dalje od toga mjesta i zaista nigdje nisu naišli ni na što sumnjivo. Najednom Sohor primijeti, da se na tom mjestu Raf uznemirio, iako se cijeloga puta držao uz njegove pete. Naglo je stao, počeo njuškati po zemlji i najednom sletio s nasipa u korov, koji se nalazio po strani. Sohor podje za psom, dobro pregleda mjesto, ali osim nekoliko tragova od čovječjih nogu, koji su već bili vodom skoro zaliveni, nije vidio ništa.

»Pas vidi više, nego čovjek, pa moram budno paziti na njega«, reče vraćajući se.

Raf je zaista više vidio. Primjećivao je i osjećao tu i tamo u tragovima, koji su ostali na pruzi

medju šljunkom, vonj tudjih nogu, koje su ovuda prolazile. Ovaj vonj je on vrlo dobro poznavao, pošto ih je osjetio prije dva tjedna u tragovima, koji su zaostali u snijegu kod prevrnute lokomotive, kod koje su ležala ona dva mrtvaca. Osjetio ih je prije desetak dana u stopama oko razbijenoga vlaka, kojemu su noću priskočili u pomoć Čehoslovaci. A sjećao se kao kroz san, da ih je prvi put osjetio kraj upaljenoga sela, kojim je prolazio, kad je dolazio u pasji raj ... Tamo je bilo mnogo ovakovih tragova oko lešina ubijenih seljaka, oko razbijenih prozora i vrata, i srušenih domova. Svega se toga sjetio opazivši, kako njegov gospodar nešto istražuje sa svojim drugovima, pa još jedanput uvukao onaj vonj u nozdrve i najednoć razumio svu opreznost i svu želju svojega gospodara. Tako mu se najedared prikazala opasnost, koja je za njega značila gomilu mrtvih tjelesa i prevrnutih vagona. Sada je prvi put opazio, šta znače ovi tragovi i u njemu se naglo probudila želja, da pograbi Opasnost za vrat ... Preduzio si je dakle slijediti Opasnost svojim njuhom tako dugo, dok ju živu ne bude donio u svojim raljama ...

Dakle Opasnost, t. j. tri para ljudskih nogu, išla je prema kućici stražarovoj. Rafu je to bilo jasnije nego ikojemu krštenom čeljadetu. Najednom se stope stadoše vraćati natrag, t. j. one su se podvostručile. (Ona trojica, kad su jutros primijetili Čehoslovake na straži, brzo su se okrenuli i vratili istim putem). Nato se Opasnost sakrila u korov pod željezničkim nasipom, a čas kasnije je ovo tri para stopâ ustalo, vratilo se na prugu, i ubrzanim korakom nestalo. Čim se Raf osvjedočio o svemu tomu svojim izvrsnim njuhom, vratio se na nasip.

»Podjimo za psom! Raf nešto sluti«, reče Sohor i cijela četa krene za Rafom.

Raf je trčao tragom od prilike pola kilometra Četa vojnika ga je slijedila skoro šuteći, kao da su se bojali smetati psu. Najednom se on zaustavio, jer

su tragovi ondje prestali. Na ovom mjestu bili su ocrtani uokrug i ispresijecani popreko. Nekoliko puta ih je Raf obišao, kao da ih je htio odmotati; nekoliko puta je okrenuo glavu prema Sohoru, kao da bi ga pitao, šta su ovi ljudi ovdje radili. Sohor primijeti njegovu uznemirenost, sagne se prema tračnicama i pregleda ih , dok su vojnici ispitivali svaki vijak, kojima je jedna šinja bila pričvršćena uz drugu. Sve je bilo u redu.

»Nema ovdje ništa, Rafe«, reče Sohor.

»To treba da znači«, pomisli Raf, — »da podjem dalje za tragom. Moj gospodar mi ne nalaže promišljeno, jer je upravo ovdje Opasnost nešto snovala . . . No moram ispuniti ono, što on želi. Idem dalje po tragu. Idem već dosta dugo i gle, tamo počinje šuma. Tu na početku kreću tragovi prema njoj, ići ću za njima u samu šumu, jer se tamo sigurno skriva Opasnost«.

Pas potrči prema šumi, a Sohor podje za njim. U glini je vidio jasne otiske nogu, koji su išli po stazi. »Pobjegli su netragom«, reče on svojim drugovima — »kao da su propali u zemlju«.

»Glavno je, da nisu oštetili tračnice«, rekoše vojnici. Ovi zlikovci i ne slute, kako je mi dobro čuvamo!« Zatim se okrenuše, da se vrate maloj stražarskoj kućici.

Raf je stajao na početku šume. Bilo mu je vrlo čudnovato, da se njegov gospodar i njegovi drugovi vraćaju, kad se Opasnost nalazi ovdje u šumi. Malo se zamislio zbog toga i shvatio stvar tako, da njegov gospodar ne će da slijedi Opasnost, pa ga prema tome ne zanima, kamo je Opasnost nestala, nego, šta je ona učinila na onim tračnicama. »Ali ja znam, šta je ta Opasnost tamo radila«.

Nato istrči na tračnice, dotrča vojnicima i za čas se nadje opet na onom mjestu, koje je prije toga tako marljivo onjuškavao. Trčao je u uskom krugu, kao da time želi postići, da vojnici opet dodju na ono mjesto.

Na tom mjestu bile su tračnice visoke na nasipu skoro petnaest metara, a ispod njih nalazila se velika kaljuža, zarasla trskom. Ovo mjesto baš nije bilo najzgodnije za zaustavljanje. Ali su vojnici ipak zastali i svi pažljivo promatrali psa.

»Šta Raf ovdje neprestano traži?« pitali su jedan drugoga.

Sohor, malo nezadovoljan s njim, reče: »A, ništa; ta sve smo tako temeljito pregledali, hajdemo dalje!«

Ali upravo u taj čas Rafu postade sve jasno. Na jednom mjestu naglo osjeti, da su se one zemlje doticale i ruke . . . Prije to nije primjećivao, jer su tragovi od ruku bili pregaženi nogama. Opasnost je ovdje nešto sakrila u pijesku i pokrila sitnim kamenjem, kojim je bio izravnan prostor medju drvenim pragovima. I za čas poče pas prednjim nogama da otkopava po kamenju.

Sohor ga je odmah razumio, pa priskočio Rafu i na onom mjestu, gdje je pas kopao, počeo rukama odbacivati šljunak. Tek što je odgrnuo prvi sloj, ukliknuo je. Vojnici mu priskoče i primijete, da se pod tračnicama nalazi zapaljivač, položen na komad nekakove stare šinje; dalje se svjetlucao neispaljeni naboj, pripravljen, da eksplodira, čim na šinju naidje lokomotiva . . . Sohor odgurne nježno Rafa, koji je neoprezno onjuškavao granatu.

»Dakle je pas ipak imao pravo«, reče Pazourek, okrećući se. Kako su samo ti nitkovi to razborito udesili! Da se ovdje vlak prevrnuo, ne bi se spasila ni živa duša. Sav bi se sjurio s nasipa u močvaru. Nasip je vrlo strm, a močvara izgleda, da je duboka.

Sohor oprezno uze granatu. Bila je iz topa od deset centimetara promjera, a udešena za eksploziju. Težina lokomotive bi je zacijelo zapalila. Tračnice bi se razletjele, kao od stakla, a jamačno bi s njom odletjelo i pola lokomotive nekoliko metara daleko. Vlak bi se survao niz nasip u studenu vodu.

Sohor je držao smrtonosni stroj lako na svojim dlanovima.

»Šta ćemo s tim? Da ga odnesemo na stanicu?« zapita jedan vojnik.

»Ne. Taj je nalaz malo opasan«. Nato zamahne rukama i baci granatu u močvaru. Mutna se voda nad njom zaklopila. Čekali su neko vrijeme, ali granata nije eksplodirala.

»Pala je na meko tlo«, reče Sohor.

To je bila njegova pogrebna riječ granati, koja je ovako postala neškodljiva, ležeći negdje u mekanoj kaljuži na dnu močvare. A tko zna, kako će dugo ondje ležati! Možda nekoliko stoljeća, dok ju novi slojevi ne pokriju. Možda i tisuću i deset tisuća ljeta, dok se raševina pretvori u vrstu ugljena. Možda će poslije toga doći kakovi radnici, pa će kopati u dubokoj zemlji ugljen i naći neki čudnovati predmet, koji će možda svršiti u muzeju.

Dakle ova čudnovata igračka, koja je za časdva mogla uništiti nekoliko desetaka ili stotinâ života, pokopati hiljade misli i nada, postala je tako neškodljiva. Zato se četa mogla mirno vratiti na stanicu. Dakako, da nisu zaboravili svratiti u stražarsku kućicu i upozoriti na to onu četvoricu stražara, koji su se stalno igrali na proljetnom suncu... Ta četvorica dabogme da su bila posramljena, — ali »Nemojte si to uzimati k srcu!« tješio ih je Pazourek, — »ta ni mi ne bi ništa našli, da nije bilo ovoga psa«.

Tako je Raf prvi put doživio priznanje za svoje djelo. »Zapovjednik stanice« zašao je u kućicu i vratio se s lijepim komadom suhoga mesa, bacivši ga Rafu, koji ga je progutao i ne sluteći, da je to bila nagrada za to, jer je našao onaj žuti predmet, što ga je Opasnost bila sakrila pod tračnice. Nije pitao, zašto ga goste, kao što nije pitao ni svoga gospodara, zašto ga ovaj uzdržava i zašto ga voli.

Kad se četa poslije dva sata hoda vratila na stanicu, javio je Sohor zapovjedniku vlaka, što se

dogodilo. Časnik je zaželio, da vidi Rafa. — »Vidiš«, reče na koncu, — »šta znači slučaj. Dobro je, da si se zauzeo za ovoga psa i dobro je, da si ga poveo sa sobom. Upravo sada je javljen dolazak s invalidima s najbliže stanice. Za čas bi naletio na ono mjesto, a onda — —«

»Ne ću na to ni da mislim«, reče Sohor.

»To ne ću tvome psiću nikada zaboraviti, brate Sohore«, oprostio se od njega časnik.

Kad se Sohor vratio sa Rafom, bio je to mali triumfalni put. Za čas se doznalo u cijelom vlaku za junačko Rafovo djelo i svi vojnici gledali su iz vagona i hvalili Rafa najljepšim riječima. Raf ih, dakako, nije razumio, ali su mu njegovi štovatelji za čas dali dokaz svoga štovanja razumljivijim stvarima. Nije bio kod kuće ni pet minuta, a već su mu počeli donositi dobrih jela i davali mu ih u njegovu zdjelicu. Jedan je donio lijep komad govedine, koja mu je ostala iza objeda, drugi mu je kupio na kolodvoru krasan komad salame, treći našao u svom kovčegu komad knedle s umakom, četvrti opet lijep komad slanine, a nekoji čak i komade pileteine, ukratko: bilo je toliko toga, da se za čas njegova zdjela napunila svačim. Raf je počeo da guta, ali nije mogao ni da pojede sve, što su mu donijeli, već je od umora napokon zaspao pokraj pune zdjele.

Spavao je dugo i tvrdo, ne probudivši se ni onda, kad je zvono na stanici davalo znak, da se približava vlak s invalidima. Cijela posada stajala je pred vlakom, spremna na srdačan doček nesretne braće, koja su i pored sve nesreće ipak bila toliko sretna, da su se prva vraćala u domovinu. Svaki je od naših vojnika imao pripravno pismo u ruci, a netko, šta više, i zamotak, a sve su to trebali invalidi ponijeti sobom i razdijeliti u domovini. Raf se nije probudio ni onda, kad je vlak već ušao u stanicu i kad su momci dočekali svoje drugove sa gromkim: »Nazdar!« Cijeli vlak bio je iskićen, ta vraćao je ljude njihovim domovima! Prozorčići bili

su nakićeni zelenilom, omotanim narodnim bojama, a tu i tamo vidjale su se i male narodne zastavice. Na vratima od teplušaka bili su narisani kojekakvi portreti u raznim bojama ili običnom kredom. Na vratima teplušaka mogao se vidjeti i veliki znak republike: lik tatice Masaryka, krasni znak legionara s razvijenom zastavom, zatim djevojke u narodnim nošnjama, kako dočekuju momke, lik Kokorina i Karla Tina i mnogo drugih. Na stijenama su bila imena invalida i mjesta rodjenja, kao i mjesta, gdje je koji ranjen. Mogla su se čitati imena slavnih bojišta: Zborov, Cecov, Bahmač, Perm, Tarnopol, Marijinsk, Brestok, rijeka San, Gnjila Lipa, Karpatska brda i Mias ispod Urala, te mjesto Radlov sa datumom »5. novembra 1914.«, a i Tajšet, gdje se odigrao veliki sudar prije dva mjeseca, pa onda imena: Kazanj, Samara, Lipiagi, Tanhoje, Posolsko, uopće sva imena, gdje su čehoslovački legionari prolijevali krv.

Tako su izgledale crvene sjene vagona kao otvorena knjiga, koja je govorila o slavi čehoslovačkih ratnika. Tko je to čitao, odmah se morao sjetiti ovih poznatih mjesta, gdje se je bojevalo, a koji ih je poznavao, morao se sjetiti konture okoline, koja je osvajana. Morao se sjetiti poznatih lica, koja više nikada ne će oživjeti, jer snivaju vječnim snom tamo negdje u običnom rovu, ali njihova djela ostat će uvijek vječna i nikada ne će pasti u zaborav, jer će ih vazda spominjati oni, koji su im bili svjedoci.

Još veći dokaz ovih velikih djela bili su sami invalidi. Tek što je vlak stao, odmah su svi ispružili glave kroz prozorčiće ili kroz vrata i svaki od njih, koji je imao zdrave barem noge, istrčao je na kolodvor, da potraži koga poznanika u onom velikom metežu od samih vojnika, koji su ih dočekali. Bilo je mnogo srdačnih stisaka rukama, — naravno, ako su ruke bile na svome mjestu; — bilo je mnogo zagrljaja i mnogo poljubaca, kako smo već to od Rusa

naučili, kad se dočekuju milí i dragi ili kad se s njima opraštaju.

Invalidi nisu bili samo knjiga, ne samo uspomena ili blijesak slave: to je bila zaista sama slava čehoslovačke vojske u Rusiji. Medju njima je bilo starih pripadnika »Češke Družine«, koji su prošli cijelu Galiciju, prešli Karpate i prvi istakli čehoslovačku zastavu na slavenskoj zemlji još god. 1914., kad su još svi u domovini vjerovali, da su sloboda i Rusi vrlo blizu. Ovdje su se nalazili invalidi iz stare prve pukovnije i prve češke brigade, koji su s ruskom vojskom proživjeli slavna i teška vremena, od kojih je najslavnije ono kod Zborova, kad se ruska vojska počela razbježavati, otvarajući svoje granice neprijatelju. Tu su bili momci druge divizije, Hanaci i Tatranci, koji su se borili oko Bahmača osiguravajući put češkoj vojsci, koja je kretala na istok s namjerom, da stigne u Francusku i da dalje ratuje. Bili su ovdje momci iz cijele čehoslovačke vojske, svih triju divizija, koji su bili ranjeni na bezgraničnom bojištu izmedju Volge i Mandžurije, gdje su ratovali s boljševicima, boreći se za slobodni put i sigurnost svoje braće, koja su se vraćala u domovinu.

Dakle ovi muževi, živa povijest naše borbe za slobodu, veselo su išli i smijali se po kolodvoru, ili su podvikivali sa malih prozorčića, ako nisu mogli ustati sa postelje. Vrlo rado su primali pripravljena pisma svojih drugova, da ih ponesu u domovinu i obećavali izručiti pozdrave i priče. Bili su sretni, tako sretni! Ta vraćali su se u domovinu: njihov san bio se pretvorio u javu. Da mnogi od njih nisu imali nogu ili ruku, šta zato, ta kod kuće će hiljadu i hiljadu glava misliti na to, kako da im se olakša život i kako da im se naknadi gubitak... Tako su već sada vjerovali, jer su rado darovali svoju snagu, svoja uda i svoje oči za sretnu budućnost svoga naroda, kojemu se sada vraćaju...

Za pola sata vlak je krenuo dalje, i mir je ponovo zavladao.

Svi, koji su se još sjećali ovih invalida, i nehotice morali su se sjetiti i sretnoga slučaja, koji im je spasio život. Ali onaj, koji je bio pravi razlog ove sreće, prespavao je sve to s punim želudcem, ali se mnogo pričalo o ovom čudnom psu i njegovom djelu.

»To smo mi prije činili boljševicima, a oni to sada vraćaju nama«, reče Lukež, kad je toga dana došao k Sohoru u teplušku na sijelo. »Kad smo 18. godine tjerali pred sobom boljševike, hvatali smo njihove vlakove uvijek na taj način, da je mali pješačkí odio zaobišao stanicu, na koju smo navaljivali, i digao u zrak komad željezničke pruge. Ja sam sâm razrušio lijep broj metara ekrazitom«.

Lukež nije bio velik čovjek, šta više, brojao se medju malene. Imao je široko lice s malim crnim očima. Zato su ga i nazivali »Tatar«. Kod kuće je bio do nedavna jedan od pješačkih izvidnika natporučnika Musilka. Tjelesna slabost nije mu ništa smetala, pošto ju je on umio naknaditi željeznom voljom, jer biti Musilkov izvidnik, bila je neiskazano teška služba, koja je tražila mnogo ljudskih žrtava.

»I vidite, momci, jednom sam doživio zaista čudnovat doživljaj. Vidio sam leteći vlak. Nemojte se ceriti, kao da to ne bi mogla biti istina. Baš se zato toga i sjećam, jer je bilo nešto vrlo neobično uhvatiti vlak, pred kojim smo razorili prugu.

»Bilo je to tamo negdje kod Čerkadla na bogumilskoj pruzi, kad smo išli u Simbirsk. Na stanici Melekesi nakupilo nam se toliko vlakova, a boljševička artilerija razbila nam i posljednji vagon, tako da se nismo mogli maknuti ni napred ni natrag. Tada je dobio zastavnik Musilek zapovijed, da napadne slijedeću stanicu, iz koje su crveni na nas pucali, da bi tako ovim vlakovima olakšao prolaz. Išlo nas je sa Musilkom od prilike tridesetorica. Za navalu na stanicu bio je ovaj broj premalen, ali da bismo crvene ipak uhvatili, obišli smo ovu stanicu i počeli da uništavamo željezničku prugu. Ali boljševici su čuli eksplozije naših bomba i počeli se iz stanice povlačiti. Uspjelo nam je razbiti jednu prugu u duljini od metar i pol. Prvi je išao najveći vlak, koji je zaista mogao počekati na kraju, jer je bio oboružan, zvali su ga »Lenjin«. Ovaj smo kasnije uhvatili na Simbirskom mostu. Čim smo čuli, da vlak dolazi, sakrili smo se u malu šumicu niz prugu; svaki je imao u ruci bombu i tako smo čekali, da se vlak na razrovanoj pruzi zaustavi, pa da se onda na njega bacimo sa svom silom. Vlak je išao kao obično srednjom brzinom. Od prilike dvjesta metara pred razrovanom prugom, strojovodja naglo zasvira i vlak poče ići punom parom. Vjerojatno je primijetio oštećene tračnice pruge, ali je proletio pored nas s tolikom brzinom, da nismo vidjeli ni prozorčića, a ni topova. Vlak je preko razrovanog mjesta — vjerovali vi meni ili ne vjerovali — preletio zrakom... To sam vidio upravo tako, kao što sada vidim vas. I cio taj slavni »Lenjin« prešao je preko toga mjesta, stao pola kilometra dalje i počeo odande obasipati šumicu šrapnelima, gdje je mislio, da se mi nalazimo, tako da nam nije ništa drugo preostalo, nego da se povučemo. Zato nismo vidjeli, da li je i drugim vlakovima uspjelo, da predju preko onog mjesta. Postigli smo ipak to, da ovaj oboružani vlak iz onolike daljine nije više mogao pucati na našu stanicu, pa su naši vlakovi mogli preći u navalu, te je za dva sata naš vlak bio na ovom mjestu, okićen crveno-bijelom zastavom. To je bila naša posljednja bitka pred Simbirskom«.

»Hop, hop, hopa, hop!« začulo se sa sviju strana, tako da se i Raf probudio, čudeći se buci. Ova podrugljiva pjesma cijele tepluške bila je izraz nepovjerenja pripovjedaču. Svi su bili uvjereni, da pripovjedač obilazi istinu, te su pjesmom odgovorili na pripovijetku o »letećem vlaku«.

»Počekajte malo!« prekine pjesmu Linhart, onaj, koji je ležao »na drugom katu« uz prozorčić, što si ga je vlastitom rukom ostaklio, i kroz koji je

stalno promatrao svijet. — »O ovome bih vam mogao i ja nešto reći. Ta znate, da sam zaposlen kod željeznice«.

»Da, putovao si iz Praga u Krč« ...

»Ah, ostavite ovakove šale. Ovaj Tatarkov doživljaj sasvim je vjerojatan. Čuli ste i sami, da su otrgnuli od pruge samo podrug metra.

»Kotači amerikanske lokomotive imaju veći opseg od običnih; neka od njih imaju šest do osam metara. A ovakva lokomotiva može lako da preskoči onaj prazni prostor, pa da opet padne na tračnice. Naši su zaboravili, da izvade iz pragova još nekoliko vijaka, koji drže tračnice, pa bi stvar sasvim drugačije ispala. Eh, brate, baš su mi to vještaci!«

»Hej, hej, a što bi bilo s ostalim vagonima? Zašto ti nisu iskočili iz tračnica?«

»To ja ne znam, ali mislim, da ovakav teški oklopljeni vlak ima i teške vagone, koji zacijelo idu na šest kotača. Prema tome prvi par može veoma lako neko vrijeme letjeti u zraku, dakako, ako vlak ide s velikom brzinom. Lukež vam je govorio istinu. Ali ja ću vam pričati sada jednu pripovijest o vlaku, pa ako hoćete da poslije nje opet zapjevate »Hop, hop, hopa, hop«, ja ne ću ni okom trenuti.

»Bilo je to u onim krajevima, kojima smo nedavno proputovali, kako i sami znate. Ja sam bio za prvih bojeva u navalnoj četi, jer kao bivši strojovodja, bio sam dodijeljen na službu na lokomotivi za put u Francusku. Kod Kanska gonili smo boljševike u oružanom vlaku, koji se sastojao od dobre lokomotive i prijašnjega vagona za ugalj, koji smo utvrdili cjepanicama. To nam je sasvim dostajalo. Dakle, tjerali smo crveni vlak, koji je bio otprilike jedan kilometar pred nama. Išli smo, razumije se, brzo, jer bi nam kasnije bilo teško vlak dostići, pošto smo primjećivali, kako je za čas počela željeznička pruga da kreće uz brijeg. Kad smo stigli na obronak, počeo se moj ruski kolega derati mlatajući polugama i kočnicama, (ja sam se naime putem izmjenjivao

sa ruskim strojovodjem). Pogledam, što je i opazim, kako prema nama leti s velikom brzinom jedan vagon, koji je vjerojatno bio vrlo težak, jer je njegova brzina postajala sve veća i ja sam odmah razumio, da su ga pustili boljševici prema nama. Uvidio sam i to, da će nas, prije nego što nam podje za rukom staviti naš vlak u gibanje u obratnom smjeru, leteći vagon smrviti... Za čas sam odgurnuo strojovodju, zatvorio ventile, ispustio naftu s punom snagom i za tren je naša lokomotiva stala, trgla se kao konj, kad ga udarite po glavi i poletjela, kao poplašena. Dok ste izbrojali deset, bili smo pred puštenim vagonom i osjetio sam sudar, koji mi se nije ni učinio jakim. Najedared nastade neka tama, u kojoj sam vidio leteće komade dasaka, ali smo mi letjeli i dalje. I kad smo nakon nekoga vremena utišali vožnju, ogledao sam se oko sebe, na kolegu, na stroj, na poluge i na kočnice i primijetio, da je sve bilo zaprašeno, kao da je na nama ležala naslaga pudera. Bilo je to brašno. Boljševici su pustili na nas teretni vagon, pun vreća brašna, a mi smo kroza nj prošli, kao topovski naboj kroz napeti papir. Uz prugu smo našli još pola tuceta vreća brašna, koje su ostale pune, tako da se naš oružani vlak mogao još cijeli mjesec dana gostiti »buhtama«. Bilo vam je to brašno najbolje vrste«.

Tako je Linhart završio svoju priču. Ali začudo nitko nije počeo da pjeva poznatu pjesmu, iako njegova historija nije bila ni najmanje vjerojatna, pa je zacijelo i sâm Linhart u nju sumnjao.

Svi oni, koji su sjedili u vagonu i slušali ovu nevjerojatnu pripovijest, proživljavali su i sami ovakve čudnovate dogodjaje. Ta cijela ekspedicija od 60.000 Čehoslovaka, koja se kretala iz Ukrajine prema Tihom Oceanu, bila je sama po sebi tako fantastična, da nijedan romanopisac ne bi mogao tako što izmisliti. Pobjednički bojevi neoboružanih ljudi s protivnikom, oboružanim do zuba, bili su na dnevnom redu. Djeca malene zemlje osvajala su

krajeve mnogo veće, nego što je cijela njihova domovina, koju još nisu poznavali u svoj njenoj veličini.

Zato nitko od nas nije ni zavrtio glavom, pa ni onda, kad je pričao Linhart uvjeravajući nas, da je doživljaj Lukežov vjerojatan. Kad su momci već počeli s ovakim nevjerojatnim pripovijestima, razumije se, da je svaki po jednu ispričao... Bio je to cijeli niz ovakovih priča, iza kojih bi mogli mirne duše početi svi zapjevati onu poznatu: »Hop, hop, hopa«.

Ali je svaki šutio, imajući u pripremi jednu od svojih, koja ga je svrbila na jeziku. I tako su nastale priče o prodavaču prve pukovnije, koji je pošao da kupuje robu na Uralu, gdje ga je stigla borba izmedju nas i boljševika, koju je proživio u nekom uralskom selu — u neprestanom strahu za svoju šiju — dok se konačno srećom nije namjerio na naše ljude, koji su poslije toga osvojili cijelu Sibiriju. Dalje ste mogli čuti priče o trgovcima, koji su putovali čak u Kinu, gdje su doživljavali velikih neugodnosti i gdje su bili hvatani, zatvarani, osudjivani na smrt i predvodjeni pred mandarina, koji ih je najzad oslovio — na češkom jeziku, jer je i sâm bio Čeh, koji je živio u Kini već pola stoljeća. I još mnogo, mnogo ovakovih sličnih pripovijesti!

Toga dana ni večernje raspoloženje nije bilo pokvareno, jer je zapovjednik vlaka pročitao zapovijed, koja je glasila:

»Psu brata Sohora, za njegove velike zasluge, za spasavanje vlaka s invalidima, neka se dnevno izdaje obrok mesa u veličini polovice obroka za jednog vojnika«. Ovo je bila jedna od onih, zaista najčudnijih zapovijedi, koje su ikada izdavane, ali je Sohor dobro zapisao broj i dan ove zapovijedi u svoj dnevnik. Isto tako je zapisao pred dvije ili tri godine zapovijed, kad je bio odlikovan ordenom sv. Georgija za bojeve u Karpatima, kao i ono, kad je kod Brežana dobio pismenu pohvalu u pu-

kovničkoj zapovijedi za svoje junačko držanje u bojevima kod Kazana. Od toga doba nije se više u vlaku govorilo o Rafu kao o Sohorovom psu, nego su ga nazivali »naš pas«. A kad su i ostali vojnici cijele pukovnije čuli za junačko Rafovo djelo, nisu ga nazivali drugačije nego »*Pas druge čete*«. Pod tim imenom bio je Raf unešen i u knjigu intendanta, gdje je bilo zapisano, koliko je bilo ljudi, konja, te prema tomu, koliko je bilo potrebno, da se kupuje hrane, a da se ne bi zaboravilo i na ono pola obroka, što je imao da dobiva »Pas druge čete«.

VII

Dobre stvari ne nalaze se tako lako u svijetu. Tek što je prvi vlak s invalidima odmakao od stanice (drugi i treći je prošao onuda noću), došla je vijest, da će se prva pukovnija maknuti s ovoga mjesta i da će krenuti »malo dalje« na istok, od prilike — za hiljadu kilometara. U Irkutsku će čekati i čim budu u Vladivostoku svi invalidi preneseni u ladju, krenut će prva pukovnija na more i poći u domovinu. Ovakove vijesti, kao i sve druge, koje su kolale vojskom, javljale su se najprije u kuhinji, i kuhari su ih dodavali jutrom uz crnu kavu... Navečer su dobivali potvrdu i od drugih dobrovoljaca, koji su ih slušali od časnikâ u časničkom vagonu. Sutradan dobila je ova vijest potvrdu od četnog pisara. Trećega dana dobio je napokon zapovjednik vlaka zapovijed od komandanta pukovnije, da se posada pripravi za odlazak prema Irkutsku. Premda je ovaj doznao za ovu vijest najkasnije, ipak je bilo još blagovremeno, da je mogao na vrijeme izdati potrebne zapovijesti.

Ova vijest bila je dočekana s velikim oduševljenjem. Dugo čekanje na jednom mjestu nije nikome bilo ugodno. Ovo je sve trebalo da se jednom zapovijedi prekine i nestane, pa su se svi radovali već i samoj misli na promjenu mjesta. Straža, sto-

jeći na koncu vlaka, upirala je svoj pogled na onu stranu, otkud je trebala doći nova posada.

»Ne smijemo poći, dok ne dodje zamjena«, reče Pazourek.

»Da, da, i ovi bi jadni psi lipsali bez nas«, doda Kaban.

»Nekako mi se čini«, ozove se jedan glas, — »kad budemo odlazili iz Sibirije, da ne ćemo nikome drugome pofaliti osim onoj sirotinji, koja dobiva od nas jelo, i ovim psima. Nitko živi ne će za nama zaplakati«.

Dakako, ni jedan pas na kolodvoru nije ni pomišljao, da će promijeniti kuhara. Mnogi od njih promijenio je hranu, otišavši daleko u lov, jer je stepa bila već potpuno čista od snijega, pa se po njoj moglo već i loviti. Mali zečići već su izmilili iz svojih rupa i veselo griskali voćke; pojavili su se cijeli čopori poljskih miševa, tvorova i sličnih gadova. Mongol je povjerio Rafu svoju želju, da sâm krene svijetom, ali zasad još ne zna, da li će to doista učiniti; vjerojatno je, da će počekati još jedan mjesec, jer se prilično privikao na onu čupavu Ovčarku, a i zato, jer ga ona misli obdariti sa nekoliko štenadi... Drugi psi skupili su se opet u manje i veće skupine i krenuli na sjever pasjega raja, idući pokraj rijeke, koja je bila nabujala, obećavajući ugodan ljetni život. Dakako, većina pasa nije se mislila odreći ugodnoga života i nije se htjela maknuti ni za što na svijetu. I tako su jednoga dana neki od njih primijetili, da je došao vlak sa drugim Čehoslovacima, koji su imali na malom štitu lijeve ruke mjesto broja »1« broj »3«, a drugoga dana da je otišao onaj vlak, koji je tako dugo hranio bijedne pse, pa će sada tu dužnost preuzeti vlak sa brojkama »3«.

Odlazak vlaka na istok najavljen je bio jasnim glasom trube, nakon čega je Raf unešen u teplušku. On niti je znao, niti slutio, što se ima slijedeći čas dogoditi; legao je sasvim mirno na

svoje mjesto i za čas zatvorio oči i zaspao... Najednom je naglo nešto trgnulo, da se skoro prevrnuo na drugu stranu. Petrolejska svjetiljka na stropu počela je da se klati, cijela crvena kućica, koja je dosad stajala tako čvrsto, počela se gibati, daske počele cvrčati i škripati, pod se gibati zajedno sa pobočnim stijenama. Dakako, vlak je prije toga stajao nekoliko nedjelja, ne mičući se s mjesta, pa je vagon za to vrijeme bio na tračnice kao prilijepljen. Lokomotiva je morala nekoliko puta potegnuti, da ih otrgne sa toga mjesta. I za čas počele su već puške, obješene na stijenu, skakutati, isto tako i posudice za jelo, limena peć je zvrndala i počela se pušiti, a pod se tresao, kao da se misli raspasti na komade... Vlak je krenuo. U taj čas Raf nesigurno stade na noge i poče zavijati, kako to već davno nije činio.

Sohor mu priskoči, pogladi ga po glavi, rekavši mu: »Budi miran, stari prijatelju. Ne će ti se ništa zla dogoditi. Baš obratno, bit će ti veoma lijepo. Krećemo se za komadić puta bliže domovini«. Njegov glas je uvjerio Rafa, da se zaista ništa opasno ne dogadja. Neko vrijeme se tresao još cijelim tijelom, ali se za čas umirio, ponovo legao i zaspao. Spavao je kao i svi ostali vojnici u tepluški, koji su bili naučeni na sto i hiljadu kilometara putovanja u rasklimanom vagonu.

Tako se započeo put Rafov u nepoznate krajeve srednje Sibirije.

Kad su se sutradan ujutro u vlaku probudili, nalazili su se već na novoj stanici. Prošli su noću od prilike sto kilometara. Ni Raf, a sigurno ni itko drugi, ne bi primijetio, da se nalaze na drugom mjestu. Okolina je ovdje bila isto onakva, kao i ona jučerašnja. (Sto kilometara je tako mali korak na azijskim prostorima). Crveni kolodvor bio je na vlas isto onakav, kao i onaj jučerašnji. I ono selo iza stanice bilo je slično kao jaje jajetu onom ju-

čerašnjem, i ona crkvica, osim ako je možda krov bio drugačije naličen i mjesto četiri imala pet tornjeva.

Vojnici su ustali, umili se, očistili vagone, donijeli kavu iz kuhinje, nanijeli vode i drva. Raf je malo trčao, lajao na druge pse, koji su svojom halapljivošću dokazivali, da na ovoj stanici nije bilo čehoslovačkih vojnika... Najednom se začuo glas trube. Sohor pozva psa na povratak, digne ga u voz i za čas nastaviše crveni vagoni svoj put prema istoku.

Kad je u podne počelo sunce grijati, momci su na svim vagonima otvorili vrata prema desnoj, južnoj strani, sjeli do njih i zabavljali se na prvim toplim zracima proljetnoga sunca, promatrajući kraj, kojim su prolazili. Raf, sjedeći uz njih, zabavljao se lajući na telegrafske stupove, koji su prolijetali.

Put sibirskom željeznicom nije nikada prolazio bez osobitih dogodjaja. A nije ni čudo. Pruga nije bila popravljana već četiri godine, lokomotive su bile izrabljene, da se čovjek morao čuditi, kako se nisu dogadjale nesreće, osim onih, koje su izazvali neprijatelji. Na manje dogadjaje bili su momci već naučeni. Nikada nešto neobično, i kad se već ponovilo po deseti put, nitko nije na to obraćao pažnje. Ali ovi dogadjaji nisu uvijek bili bezazleni. Dogadjalo se, kod vožnje niz brijeg, da je popustio ležaj u vagonu. Vojnici u tepluškama odmah su to opažali, po cvilenju materijala, te plamenu i dimu, koji je dolazio ispod voza. Ovakvi časovi su bili neugodni. Svaki čas mogla je nastati nesreća. Odmah bi počeli pucati iz pušaka, da tako upozore strojovodju na opasnost. Ova pucnjava uzbunila bi cijelu posadu u vlaku, koja je sva udarila u oštru paljbu, a dogadjalo se, da ju strojovodja nije ni čuo. Onda bi se koji odvažni momak popeo na krov vagona, dotrčao do lokomotive, sve uz brzinu vlaka od 30 do 40 klm na sat, i za čas bi kucnuo strojovodju po ramenu i dao mu znak, da zaustavi vlak, da bi se pogreška ispravila. Ostali dogodjaji bili su bezazlenije prirode, pa su našim momcima postali posve obični. Na jednoj stanici uzimali su vodu za parni stroj, usprkos toga, što je pumpa bila neupotrebiva još od posljednjih bojeva. Nato bi sva posada potrčala prama svojim vagonima. Svaki bi uzeo u ruke kakvu malu posudicu, ili posudu za umivanje, za kuhanje čaja i svi stali u jedan red, pa načinili tako lanac ljudi od izvora do lokomotive, koja je znala biti i po šest stotina koračaja udaljena. Onaj prvi, koji bi stojao uz vodu, zahvatio bi vode u posudu, predao je drugom, ovaj trećem, i tako je to išlo od ruke do ruke do rezervoara na lokomotivi. Nekoliko momaka nosilo je onda te posude prazne natrag. I tako je za čas lokomotiva imala vode i mogla je produžiti svoj put. Svaki ovakav dogodjaj dočekali su momci sa veseljem, jer im je prikraćivao dugočasnost. A toga je bilo dosta. Knjižnica čete bila je već nekoliko puta pročitana, šaha nisu imali sa sobom, jer se vagon tako tresao, da figure nisu ni mogle ravno stajati, a ni kartanje nije moglo da bude zabava preko cijeloga dana. Tu i tamo, na gdjekojoj stanici, dobili su po koji broj dnevnika za čehoslovačku sibirsku vojsku. O sadržaju ovih novina uvijek se vrlo dugo govorilo. A i šta da rade? Ostali dio razgovora ispunjavao se primjedbama na okolicu i na sve, što je pokraj njih prolazilo.

Tu i tamo nailazili su na ostatke razbijenih vagona, bačenih uz željeznički nasip; ovi su bili svjedoci nedavne katastrofe. Dalje opet nailazili su na upaljenu željezničku stanicu, na kojoj je bio začadjani naslov »Tajšet« i odmah su se sjetili, kako je na ovom mjestu bio napadnut jedan dio prve pukovnije od deset puta jače sile ustanikâ, koji su ipak morali napustiti borbu. Najednom poče vlak polaganije ići, jer je prelazio rijeku drvenim mostom. Dolje, ispod mosta, valjali su se veliki talasi, raz-

bijajući se o drvene potpornje. Malo dalje vidjeli su se ostatci željeznog mosta, stršeći iz vode; tu i tamo po kakva željezna traverza, ili savinuta ograga i t. d. Ovaj most su uništili lanjske godine u junu boljševici, ali je dan kasnije bio već sagradjen nov drveni most, što su ga postavili naši ljudi.

Katkada se vlak zaustavljao i po nekoliko sati, i momci bi onda krenuli u maleno sibirsko mjesto iza kolodvora. Zašli bi u trgovine u malim kućicama i čudili su se, šta se tamo sve moglo kupiti: — kiselih krastavaca i zelja, igala, konaca, šivaćih strojeva, platna, smrznutog mesa, ribâ, živadi, masla, kaviara, gljiva, samovara, zardjalih čavala i komada željeza, starih zdjela, odijela, kožâ, ukratko svih mogućih i nemogućih stvari.

Neki bi opet ušli u dućan kineskome trgovcu, koji je prodavao male kutije sa cigaretama, a koje je nudio na češkom jeziku: — »Kupite, dobre su ovo cigarete«... Negdje su opet sreli kod kolodvora karavanu Kirgiza, koji su napuštali svoje domove i odlazili u sjevernu pašu. Putovali su na kolima, koja su vukli dromedari. Ovakva kola bivala su i zatvorena, kao male kućice, iz kojih su provirivale ženske oči. Iza karavane ozbiljno su karačale ženke od dromedara, a za njima trčkali mladi dromedari na tankim dugim nožicama, potpuno bijeli, kao svjež snijeg.

Ovim krajevima je vlak išao polako; željeznička pruga bila je neprestano uznemirivana revolucionarcima, a da su oni doista dolazili ovamo, svjedočila su popaljena sela, čuvarske kućice, razbijeni vagoni i jake čehoslovačke patrole na stanicama. Na mnogo mjesta bivali su, osobito za doba zime, tračnice ponovo popravljane i vlakovi su puštani, da prolaze. Bivalo je mjesta, gdje je vlak morao stajati dulje vremena, jer se čulo o jakim četama zlikovaca, koji su malo dalje palili sela. I tako je ova posada morala uz razne nepogode putovati prema Irkutsku.

Na jednoj stanici morao je vlak stajati i nekoliko dana. Sreća, da su ovi dani bili pravi proljetni, zagrijevani divnim i toplim proljetnim suncem, pa tako nikome nisu bili ni dosadni. I baš se na toj stanici dogodilo, da je Raf, hvatajući zeca — uhvatio vlak.

Dogodilo se to ovako:

Kolodvor je stajao baš posred puste stepe, iz koje je do sela bilo otprilike jedan sat hoda. Raf je dakle imao dosta mjesta, da se protrči i baš tu je sreo jednoga zeku, koji je bježao upravo pred njega. I prije nego što je zec primijetio, da trči prema psu, Raf je već skočio na njega i zadavio ga. Svježe meso mu je veoma prijalo i tako se Raf cijeloga dana oko ove stanice bavio lovom. Dakako, da mu sreća nije uvijek poslužila kao prvi put.

Jednoga dana trčao je opet tako za zecom, progoneći ga daleko u stepu. Ovaj zeko, bez sumnje je bio jedan od iskusnijih, koji je preturio mnoge opasnosti i neugodnosti. Bio je velik, prilično debeo, jer se već bio oporavio od zimskog gladovanja. Raf je imao vražjega posla. No kad ga je stizao, skočio je zeko u stranu, sad na jednu, sad na drugu, i kad se približio kakvom grmu, samo je proletio kroz njega. Razumije se, da se Raf na taj način mnogo zadržavao. No pas je bio vrlo ustrajan, a stepa nije imala kraja ni konca, pa se mogao lako predvidjeti konac ovoga zeca, kad mu sile popuste.

Ali najedanput, izdaleka, začuo je glas trublje, koji je njemu bio vrlo dobro poznat. Raf se sjećao, da ga je uvijek poslije toga Sohor podigao u vagon, i onda su kuće i telegrafski stupovi opet počeli prolaziti pokraj vagona. Raf je stao na mjestu, kao da su mu noge zarasle u zemlju. Pustio je zeca, koji je za par časaka nestao u stepi, okrenuo se i počeo trčati prama kolodvoru. No došao je prekasno. Vlak je već odlazio iz stanice i Raf je ugledao Sohorov vagon, a uz vrata svoga gospodara, koji je na njega mahao. Oštro je potrčao za vlakom,

pa kako ovaj nije imao još pravu brzinu, za čas je stigao posljednji vagon. No sad je postajalo za njega sve gore i gore. Vlak je povećavao svoju brzinu, i Raf ga je jedva stizao. Još je imao toliko snage, da uporedo trči s vlakom, i najedanput, skupivši posljednju snagu, pretrči posljednji vagon i za čas stigne vagon Sohora, koji je pružio ruku prema njemu.

Ali u tom času lokomotiva pusti svu svoju snagu i vlak se stade kretati s velikom brzinom po tračnicama, brzinom mrtvoga materijala, dok ga je Raf stizao snagom živoga bića, ali umanjenom prijašnjim lovom i ovom ludom utrkom. I koliko god se naprezao, nije mogao da postigne ništa više, nego jedino to, da je trčao uz Sohorov vagon.

Trčao je za svojim gospodarom iz svih sila. Trčala je s njim i njegova vjerna pasja dušica, koja je davala njegovim nogama krila. Vjerujte, da nije za njim bježao jedino zbog jela ili zbog toploga pokrivača. Trčao je za svojim gospodarom, jer u njegovom životu bio mu je gospodar jedini smisao. Trčao je za njim tako, kako to čovjek čini u mladosti za svojim snovima ili kao odrasli čovjek za svojim velikim mislima, da bi mogao kasnije u muževnim godinama pružiti svojoj ženi i djeci siguran kruh, a kasnije, da bi, u doba starosti, imao miran život.

Rafovo naprezanje promatrali su vojnici iz vagona.

Situacija je bila ova: — Tepluška, kao svaki teretni vagon, imala je jedna otvorena vrata u sredini pobočne stijene. Na tim vratima stajao je Sokor. Raf, trčeći uz zadnje kotače, bio je od vratâ udaljen otprilike dva metra. Za ta dva metra morao je pretrčati vlak sa svom snagom, da bi mogao doseći ruku svoga gospodara, koja bi ga digla u vagon.

Nitko od gledalaca nije se usudio kladiti, da će Raf pobijediti lokomotivu.

U tom momentu Sohor pomogne Rafu. Uhvati se za ogradu vagona i ispruži prema Rafu cijelo tijelo. Skoro je visio na tračnicama i kad je pružio Rafu lijevu ruku, smanjila se je udaljenost izmedju gospodara i psa na pola metra. Pas nije više trebao da pretrči, nego samo to pola metra i gospodar bi ga mogao uhvatiti. Ništa više nego samo pola metra!

A lokomotiva letjela je punom parom! Ako ne bude brži od lokomotive samo za to pola metra, značilo je to za njega upravo toliko, koliko i hiljadu kilometara, jer svoga gospodara ne bi više nikada vidio. Sohor se držao u onom vratolomnom položaju. Vagon se tresao kao konj, koji hoće da zbaci jahača sa sebe. Sohor se ispružio, što je više mogao, kao da se uz vagon prilijepio, samo da bi mogao čim prije dohvatiti psa, a u oči mu je letjela prašina i sitni pijesak, koje je leteći vlak uzvitlao. Sohor je već osjećao, da u ovom položaju ne će izdržati duže od dvije minute, ali je znao i to, da pas gubi svakim časom svoje sile. Spočitavao si je, da se nije za njega dosta brinuo, nego ga puštao daleko od sebe, pa će ga sada svojom krivicom izgubiti. Izgubit će svoga miloga, dobroga prijatelja, kojega je toliko volio. Iz prsi mu se uzvio bolni krik: »Rafe! Rafe!«. Pas je razabirao njegov glas i pored buke vlaka, i taj je glas probudio u njemu sve sile, koje do toga časa još nisu bile upotrebljene. Skupivši dakle svu snagu svojih mišića i svojih kostiju, pričini se kao da mu se tijelo proteglo: vrat, glava, trup i rep izgledali su kao jedna linija i Raf poče lagano dostizati. Centimetar po centimetar približavao se Sohorovoj ruci. Za čas osjeti, kako su se kratke uši Rafove očešale o njegove prste... Nekoliko trenutaka kasnije osjetio je na dlanu već i čupavu šiju Rafovu. U taj čas Sohor se još više spustio s vagona — držeći se za vrata samo sa dva prsta — i za čas mu ljevica uhvati snažni zatiljak Rafov. Nato ga digne i povuče k sebi u vagon, kao kakovu igračku. U vagonu oba padoše jedan na

drugoga, ne obazirući se na oduševljeni pljesak, koji se orio iz drugih vagona.

»No, eto, vidiš«, reče mu Pazourek, kad je teško zasopljenom psu nalio u zdjelicu svježega čaja. — »Vidiš, zeca nisi ulovio, ali si zato ulovio vlak« ...

Sohor je bio blijed kao krpa, pa je u svojoj uzbudjenosti palio cigaretu za cigaretom. Ruke su mu se tresle, ali u srcu mu je bilo lako, kao poslije boja, u kojem se radilo o životu, koji je bio spašen. Za čas čuli su se u vagonu hvalospjevi Rafu i njegovom odličnom trčanju. Pas ih nije ni slušao. Popio je hladan čaj i nakon toga legao na svoj ležaj, pogledavši još jednom Sohora, koji je upravo otresao pepeo sa cigarete na zemlju, pa zatvorio oči i zaspao kao i svaki drugi razumni stvor poslije velikog naprezanja. Sohoru nije bilo ni do spavanja, ni do govorenja. Bio je vrlo veseo, da ima opet uz sebe svoga dobroga prijatelja. Sada mu je tek bilo jasno, koliko mu je ovaj stvor omilio i zašto ga je tako zavolio. Govorio je u sebi, da mu izgleda, kao da je sav svoj vijek i sav ovaj veliki put i stradanja učinio jedino radi toga, da nadje ljubav u ovom nerazumnom stvoru. I za čas mu je cijeli život prošao pred očima.

Od godine 1914., dakle već petu godinu nije bio u domovini. Imao je maleno gospodarstvo, nedaleko od Praga, od kojega je dobro živio; imao je ženu i malog dječaka, koji je baš o posljednjem Božiću, pred rat, došao na svijet. Radio je mnogo, a isto tako i njegova žena, ali je zato mali Pavlik mogao mirno da raste u zdravlju i u dobru. Nato je buknuo rat, pa Sohor morao odmah prvih dana poći u vojsku, uzeti pušku i krenuti proti Rusima i od toga doba nije više kuću vidio. Došao je na bojište i kopao streljačke jarke; tjerali su ga sada desno, sada lijevo, kako to već biva kod vojnika. Već prvih dana rata sudjelovao je u bojevima u Galiciji, gdje

su eksplodirale ruske šrapnele i gdje su Kozaci s kosim očima i visokim kapama jurili s ruskom vojskom cijelim onim krajem. Iza prvoga boja izgledalo mu je, kao da je nekim čudom spasio život, kao da i nije više živ čovjek, nego mrtvac i da još dosad neprestano živi i diše po nečijoj milosti. I tako su ga tjerali u bojeve, silili ga, da kopa zemlju, da spava u kiši i nečistoći, da juri u nepoznato i da radi sve, ne pitajući ni zašto i našto. Oko njega bilo ih je još dvadeset do trideset ljudi, isto tako starih, kao što je i on bio, koji su takodjer napustili svoje radove i svoje kuće, a koji su isto tako ostavili nekoga u daljini, za kim su tugovali. I takovi nisu bili samo onih dvadeset najbližih, nego cijela pukovnija, šta više, još više nego cijela pukovnija: čovjek do čovjeka, jedan do drugoga, duž streljačkih jaraka, koji su se protezali od mora do mora, a bili puni ovakovih ljudi, bilo to na austrijskoj, ruskoj, njemačkoj ili francuskoj strani.

U jesen četrnaeste godine pao je Sohor u rusko zarobljeništvo. Išao je onamo veselo. Govorio je u sebi, da si je spasio život i da će ondje dočekati konac rata, a onda se vratiti ženi, djetetu i svome radu. Osjećao je u taj čas, kao da je prebolio tešku bolest, u kojoj mu je visio život o niti.

Kad su ruske patrole vodile cestom zarobljenike od fronte prema istoku u unutrašnjost Rusije, sretao je tu i tamo četu vojnika, koja je hodeći pjevala češki. Na čelu je išao jedan starac s bijelom bradom, koja mu je padala preko prsiju, a nosio crveno-bijelu (češku) zastavu. Sohor dozna, da je to zastavnik »Češke Družine«, stari zastavnik Hejduk, a za njim njegova družina. Bili su u ruskim uniformama, a oko kapâ nosili su crveno-bijele vrpce. Zaustavljali su zarobljenike i pitali, koji su od njih češke narodnosti, pa od njih tražili izvještaje o domovini: kako je tamo, šta ima novo i tražili medju njima poznanike. Onda su polazili dalje uz zvukove čeških pjesama, koje su prihvaćali i

češki zarobljenici... Kad je stigao u zarobljenički tabor, sjećao se Sohor, kao i ostali Česi i Slovaci, ovih sa narodnom vrpcom; čitali su o njima u časopisima, razmišljali o »Češkoj Družini« i naposljetku došli do zaključka, da treba ratovati protiv Austrije za slobodu svoje zemlje i svoje djece...

Sastajući se u malim skupinama, počeli su o tome jedan drugome pripovijedati, tražeći puta i načina, kako bi i oni došli pod starčevu crveno-bijelu zastavu, medju momke u ruskim uniformama, a sa crveno-bijelim vrpcama. I tako su iznenada došli u čehoslovačku dobrovoljačku vojsku.

Tamo je Sohor živio životom muža, koji znade svoju dužnost. Ostao je i u češkoj vojsci seljak, koji strpljivo izvršava svoj teški posao, bez prigovaranja i rogoborenja; izvršavao je ovaj posao isto tako ozbiljno, kao i posao na selu, kad je kao ratar orao, sijao i kosio.

U čehoslovačkoj vojsci živio je Sohor u sredini ljudi, koji su svi bili jedne misli, i zato je jedan drugoga nazivao »bratom«, nijeteći tako jedan spram drugoga bratsku ljubav... Bilo je tamo sasvim drugačije nego u austrijskoj vojsci. Nije bilo sebičnosti jednoga prema drugome ni onda, kad je bio život u pitanju ili komadić kruha.

Rat je muško djelo. Muž pored muža, kao kremen-kamen jedan pokraj drugoga. Na taj se način diže snažan zid, plane iskra i izbije velika ideja.

Na taj način živjela su ova vojnička srdca, jedno pored drugoga, a kad je zlo nastupilo, pomagao je jedan drugome.

Svako jako muško srce, pošteno i junačko, treba da daje svoju snagu nekome drugom. Ono treba, da se za nekoga brine, da za nekim drhće od straha, da nastoji nekoga učiniti sretnim, da daje nekome odvažnost za život, a nekomu opet potporu.

To je pravo muško srce, srce muža, oca, brata, bez čega ne bi bilo potpuno.

Tako je i srce naših momaka imalo jedno mjestance, koje je za doba od četiri godine bilo napunjeno čeznućem. Njima je manjkalo nešto slaboga, kojemu bi dali svoje sile. Vojnici gledali su vlastitim očima ubijanja i uništavanja, ali nisu vidjeli rodjenja i stvaranje, koje je svrha života i koje stvara vjeru u život. Da, tako je to onda bilo, a da nitko nije znao, što nam je manjkalo i za čim smo tužili. Stalnoj opasnosti za život bili smo već privikli.

Neki od naših momaka u Sibiriji ispunili su ovu tugu u srcu time, da su se tamo oženili, uzeli pod svoju zaštitu kakvu sirotinju, odgajali kakvu ostavljenu djecu, osnivali školu za siročad; neki su ih uzeli sa sobom na put kao vlastitu djecu, šta više, i nekoliko malih Kineza postali su na taj način gojenci brkatih čeških dobrovoljaca... Neki su zavoljeli životinje. Brat Ježek, od pukovničke glazbe, toliko je zavolio maloga konjića, zapregnutog u njegov veliki bubanj, te bi, da mu je tko rekao, da toga konjića ne će prevesti preko mora, sigurno odgovorio, da i on onda ostaje u Sibiriji. Panek je opet zavolio svoje medvjediće kao kakova stara usidjelica. Sohor, i mnogi drugi, zavoljeli su pse, konjanici svoje konje, koji su ih nosili u boj. Netko je imao i malu ptičicu u krletki, pa joj je šaptao drage riječi, nalivajući joj svježe vode u zdjelicu, osjećajući, da u ovoj ima dobroga prijatelja i vjerno srce.

Nikada još ljudi nisu tako jasno osjetili potrebu, da moraju nekoga voljeti, kao za ovog strašnog rata, koji je razasuo više grozota nego najveći vulkan na svijetu i najveći potres. Nikada još nije toliko puta ponavljana ljubav čovjeka prema čovjeku, i nikada još nije čovjek stavljao toliko puta na kocku svoj život za život svoga druga. Nikada još prije toga nije čovjek tako mirno žrtvovao svoj

život za ljubav ljepšega života novoga pokoljenja za Istinu i Slobodu, kao ovoga puta.

Zaista ljudsko srce je puno dobrote!

VIII

Toga dana išao je vlak brzo. Okolina je izgledala sigurnija, a i čehoslovačke posade na stanicama postajale su sve rjeđje. Dakako, crveno-bijele vrpce na stanicama nisu manjkale i tko je putovao od zapada prema istoku, gotovo je svuda sretao vojnike sa crveno-bijelim vrpcama, sve do Vladivostoka. Ovim putem prolazio je vrlo teško i posebni kurir, vojnici odlazeći i vraćajući se iz bolnice, glasnici donoseći i odnoseći novine, pakete sa pismima, saniteti, koji su putovali po lijekove, djaci časničkih i podčasničkih škola, telefonskih ili zdravstvenih tečajeva i Bog te pita šta sve ne.

Na jednoj od ovakvih stanica iskočio je Sohorov pas iz vlaka, i kad je Sohor za njim pogledao, primijetio ga je u društvu krasnoga velikog lovačkog psa, sa svijetlim crnim dlakama i sivim šapama, koji je skakao oko starijeg dobrovoljca, noseći na ledjima posudu, veću nego što je bio i sâm.

»Halo!« povikao je iznenadjen Sohor. — »Ako se ne varam, ono je gospodin Kodel?«

Pazourek je takodjer provirio kroz vrata i potvrdio:

»Duše mi, zaista je gospodin Kodel. Jedini gospodin u češkoj vojsci. Svi ostali su braća, samo je gospodin Kodel gospodin«.

Onaj čovjek, koji je vukao ono teško breme, a kojemu su iz nepoznatih razloga svi govorili mjesto brate »gospodine«, premda je bio veliki prijatelj cijele pukovnije i poznat cijeloj češkoj vojsci, kao malo koji, pristupio je na to k vozu:

»Zdravo, Pazourku! Da li bih se mogao povesti s tobom jedno dvije stanice? ... Dakako, ako

su samo kod tebe pošteni ljudi ... znaš, da mi ne bi štogod iz zavežljaja nestalo. U njemu imam vrlo skupocjenih stvari«.

»Samo izvolite, gospodine Kodel!« pozva ga Sohor, pomažući mu vrlo uslužno podići njegovo breme u voz.

»A nije li tamo kod tebe, mladiću, prevelika suša?« pitao je vrlo oprezno gospodin Kodel. — »Znaš, danas mi je nekako grlo vrlo suho«, reče, pokazujući prstima na svoju gušu, a onaj, koji je bio u Rusiji, zna, da to znači, da bi takav čovjek progutao ne samo tekućinu, nego s njom i cijelu bocu votke.

»No, kod nas baš nije i ne može se kazati, da je jako mokro, ali nešto ćemo već naći«, reče Sohor, izvadivši iz svoga kovčega jednu bocu, kojoj se mogla vidjeti na dnu nekakova tekućina, s kojom je dočekao gosta.

»Dakle do polovice!« reče gospodin Kodel i segne za bocom ispivši je do dna. — »Slabo sam, evo, izmjerio, ali ću ti ja to već vratiti, kad budeš jedared došao k nama u Libenj«.

»A kamo putujete?«

»Kupio sam za svoje sinove neke robe u amerikanskoj vojničkoj trgovini u Omsku, i sada je raznosim. Kavan je htio nekakvo remenje, Žampah nekakve kože za cipele, a vozim i nekakvo rublje i svakakovih drugih stvarčica. Evo gledajte: pun zavežljaj. — (On je nekoliko mladjih časnika nazivao svojim »sinovima« i nosio je za njih, što god je mogao. I tko zna, koliko je puta već proputovao od Urala do Tihoga Oceana!)

»Onda ćete se vi ovdje priučiti trgovanju, gosp. Kodel, pa ćete kod kuće postati spekulant i milijunar«.

»No, eto, vidiš, onda ću te lijepo pozvati na objed, pa ćeš jesti srebrnim žlicama. Sada se moram toliko mučiti, a zaista nemam od toga upravo ništa. Zimus sam dovezao mojim momcima u Čeljabinsk cijeli vagon svakakovih stvari, ali sam na

ovoj trgovini nadoplatio, jer su mi se jabuke smrznule, a putem sam od zime ispio čitave dvije boce konjaka. Od vas se čovjek zaista ne bi obogatio. Moram se zadovoljiti, ako mi tko kaže, samo: Neka ti Bog plati!«

»Vidi se, gospodine Kodel, da rado putujete«.

»Rado? Moram. A da tko će, ako ja ne ću? Kad je naš tatica Masaryk bio u Petrogradu, tužili su se naši časnici za vrijeme objeda, da nemaju brašna, jer nema nikoga, tko bi im ga nosio, i pri tome su neprestano na mene pogledavali. Zar bi nam, kazivali su, naškodilo malo slanine iz Kijeva, samo kad bi imali koga, tko bi onamo pošao, da ju donese, i — opet su zirkali na mene. Kad se dakle nitko nije javio, da donese stvari, javio sam se ja, da svaki mjesec putujem po njih, i tako sam putovao cijeli tjedan iz Petrograda do Kijeva i iz Kijeva do Petrograda i uvijek nosio nešto za jelo. Najmanje dvije vreće brašna. A tko od vas zna, kakav je bio taj put za doba revolucije, i kako se moralo preležati na krovu vagona kroz cijelu zimsku noć ili stojati u prepunjenom vagonu i ne spavati, nego samo paziti na one dvije vreće brašna? Neka mi se onda tko usudi kazati, da rado putujem. Ali sam znao, da su mnogo puta napravili baš od toga brašna buhte za taticu predsjednika, i tome sam se radovao. Uostalom moj »barin« (ovako je nazivao čašnika, koga je služio) voli knedle i vrlo ih je rado jeo, dok su drugi jeli konjsko meso. U Petrogradu je bila takova bijeda«.

Raf se u vagonu sprijateljio s krasnim psom i ustupio mu jedan dio svoga mjesta na pokrivaču. Sohor se nije htio pokazati manje gostoljubiv od Rafa i odlomio je komad hljeba, da ga dade gostu.

»Este to od tebe ne će uzeti«, reče gospodin Kodel.

»Kako rekoste, da se taj pas zove?«

»Este, čovječe božji. Okrstio sam ga tako u čast velikog gospodina, radi koga se započeo ovaj

rat. Vidjet ćeš, da ne će uzeti od tebe!« — I kad se Sohor približio psu, reče mu njegov gospodar: »Nemoj uzeti, Este, to je boljševik« ... I Este je odvratio glavu. Cijela tepluška je udarila u smijeh.

»Vidiš, jesam li ti to rekao? No sada će uzeti. Este, on nije boljševik«. — I u isti čas pas zgrabi ponudjeni komad. — »To je vrlo učen pas«, pohvali ga gospodin Kodel.

Ovako je put brzo prolazio. Svi su uživali u praškom narječju gosp. Kodela. Dozvoljavao je, da ga peckaju, ali je i vraćao istom mjerom, i momci u tepluški srdačno su se smijali. U taj čas prošao je pokraj vagona semafor i gospodin Kodel poče spremati svoje stvari.

»Zar opet izlazite, gospodine Kodel?«

»Ovdje na stanici nalazi se dr. Prohaska, koji je prije bio u prvoj pukovniji, a sada je u četvrtoj. Ovdje je upravo sjedište četvrte pukovnije. Dr. Prohaska mi je obećao nekakove hlače«.

Hlače gosp. Kodela bile su naime prljave, kao da ih je pržio na masti. Sjale su se i spreda i straga kao zrcalo, što se vrlo dobro primjećivalo, kad se sagibao nad svoj zavežljaj, prije nego što je izašao iz tepluške. Zaista, trebao je nove.

»Slušajte, gospodine Kodele«, htio ga je još prije toga Sohor malo da naljuti. »Otkako vas poznajem, znam, da svaki čas dobivate nove hlače, ali otkako vas znam, vječito su vam zaprljane«.

Kodel se okrene prema njemu i ne razmišljajući dugo, dobaci mu:

»Vidiš, mladiću, to ti je zbog toga, jer se o mene otire svaki zamazanac, kakav si i ti«.

Ali se Sohor bio već sakrio u vagon, te mu se izvana počela smijati hrpa vojnika četvrte pukovnije, koji su se okupili oko gospodina Kodela.

Za svojim gospodarom iskočio je elegantno i krasni crni pas, koji se pozdravio s Rafom mahanjem repa.

Vlak je krenuo dalje.

Popodne dobili su u svoju teplušku novoga gosta. Na nekoj stanici Sohor je primijetio, da dolazi prama vlaku nekakav mladi čovjek sa časničkim remenjem, visokog, tankoga uzrasta, a rumenih, tako reći dječačkih obraza. Pogledao je kroz vrata na njega i zavikao:

»Hej, Mašine!« i kao da želi ispraviti svoju pogrešku, doda: — »Brate zastavniče!«

Mladi čovjek pristupi vagonu:

»Ti si u vlaku? Putujete u Irkutsk? Imate li mjesta, pa ću i ja s vama? Imao sam evo ovdje nešto malo posla, pa sam išao pješice po željezničkoj pruzi. Hoćete li me povesti jednu stanicu dalje?«

Momci u tepluški pripravno načiniše mjesta časniku, koji je došao medju njih kao medju stare prijatelje. Mašin skoči u vlak kao da ga krila nose.

»Naša četa krenut će takodjer za koji tjedan. Kako se momci vesele!«

Nato se raspripovijedao sa Sohorom. Bio je to razgovor dvojice prijatelja, koji su nekada proživjeli cijelu godinu zajedno, izlazili na izvidnice, spavali jedan pokraj drugoga, jeli tako reći iz jedne zdjele. Spominjali su imena mjesta i ljudi, živih i mrtvih i nabrojali za pet časaka nekoliko tragičnih i nekoliko veselih doživljaja. Njihov razgovor bio je pun pitanja i primjedaba, kako to već biva kod ljudi, koji se za pola godine sretnu na pola sata. Za pola sata naime vlak je morao opet stati i na toj maloj stanici bez ljudi Mašin je iskočio iz tepluške. Upravo, sletio s nje.

»Momčić kao jela!« hvalio je očinskim glasom Kaban njegov lijepi uzrast. — »A mislim, da se i ne mota ovim putem samo radi zabave«.

»I meni se čini. Bit će, da ovdje nešto pripravlja«, doda Sohor. — »On to umije vrlo dobro. Ono u Kijevu proveo je svoju stvar izvrsno. »Bilo je to

onda, kad se zaostalo za vojskom«, čuo se nekakav glas sa gornjih dasaka. Ova primjedba izgledala je kao pitanje i kad je Sohor rekao, da mu je poznato, što se tamo dogodilo, zatražili su, da im to ispriča.

Sohor ustane, podje k svom kovčegu i izvadi iz njega jednu knjižicu.

»Knjiga nije moja, nego našega doktora, koji je zapisivao uvijek svakovrsne doživljaje i priče, a ja sam je od doktora posudio, jer sam htio prepisati baš ovaj Mašinov dogadjaj, kako ga je on sam ispričao. Dosad nisam baš mnogo prepisao, ali ću vam pročitati ovo prema doktorovim zapisima. Ja mislim, da mu je Mašin to pričao tamo negdje pred Penzom, još dok mu je dogodjaj bio svjež u pameti.

»Moram vam prije svega reći, kako je bilo pred Kijevom. To doktor nije zapisao, a bez toga i priča o Mašinovoj izvidnici ne bi bila jasna. Tada sam trebao i ja poći na istu izvidnicu, ali je nastupila promjena. Narodno Vijeće u 18. godini uvidjelo je, da mi u Rusiji nemamo nikakovoga posla, pošto eto, boljševici zaključuju s Nijemcima mir i tako je odlučilo, da svu češku vojsku prenese na francusko bojište. Naša prva pukovnija, kao prva divizija, gazila je preko Kijeva 300 klm., da bi tako došla iz svoje posade na Ukrajini do željezničke pruge i do vagona, koji bi ju odvezli u Vladivostok. Ove vagone je našla za nas druga divizija, koja je već bila iza Kijeva, bliže k mjestima, otkud smo mi trebali otputovati. Bio je ogroman posao skupiti nekoliko hiljada vagona po razbijenim stanicama, ali druga divizija je to učinila. Na našem povratku bili su nam Nijemci za petama i toga dana su doprli i do Kijeva, čim smo ga mi napustili i čim smo prešli Dnjepar, da se na drugoj strani dan-dva odmorimo. Razumije se, da nas je veoma zanimalo, šta će Nijemci raditi u Kijevu, šta pripravljaju, koliko ih ima tamo, kako su oružani, ukratko, da doznamo

sve, ako bi došlo s njima do boja, kako je konačno i došlo kod Bahmača. Zapovjednik pukovnije tražio je dobrovoljce, koji bi ostali u Kijevu kao špijuni. Poručnik Miler, adjutant zapovjednika, odredio je mene, ali kad sam se ja već krenuo, pozvao me je natrag i zapitao: — »Slušaj me, brate, jesi li ti oženjen?« a kad sam mu odvratio, da jesam, pozvao je Mašina, koji je bio već zastavnik, rekavši mu: — »Dakle, Mašine, ići ćeš ti. Samo pazi, jer se tu radi o glavi«. — I tako je Mašin otišao umjesto mene. Znamo, kako mu je ovaj zadatak uspio, pa moram priznati, da ga ja ne bih tako duhovito izveo i da ne bih donio toliko dobrih vijesti. Ta sami ste vidjeli toga momčića i primijetili ste jamačno njegove nevine dječačke oči, da ni sâm Nijemac ne bi u njih posumnjao. One su mu mnogo pomogle. Kad se vratio sa cijelom kožom, moralo mu se zaista priznati, da je bilo bolje, što je išao on, a ne ja.

»Dakle, zato sam ovaj zapis posudio od doktora i zato ga želim prepisati. Dakle, slušajte!

»Posljednji redovi naših vojnika već su stupali preko velikoga dnjeparskog mosta i ja sam gledao za njima i slušao, kako most ozvanja pod složnim koracima. Kasnije je k mostu dotrčalo još nekoliko njih, koji su bili zaostali, zatim sam vidio, kako je na most izašla straža druge pukovnije i postavila na njima barikade i mitraljeze, da tako zatvori pristup k mostu, i vratio sam se u grad. Tako mi je pričao Mašin početak svoga doživljaja. Dakako, da je prema tomu bio i preobučen. Nitko u njemu ne bi poznao prostog ruskog vojnika: imao je na sebi staru uniformu, bez češkoga štita na rukavu, staru kapu, zamazan kaput i hodio je tako teškim koracima, baš kao kakav ruski seljak.

»Njegov put je vodio na kolodvor, da malo pogleda Nijemce, koji će sigurno toga dana stići u Kijev, napušten od Čehoslovaka. Htio je, da izbroji, koliko ih je otprilike, gdje su ostali, koje su im slabe strane i slične stvari. Zaista, na kolodvoru

nije ni čekao dugo na Nijemce. Pred večer stigao je oklopljeni vlak, a iz njega je istupilo odjeljenje Nijemaca veoma lijepo obučenih, krasnih i zdravih momaka sa kacigama na glavama. Noću su stigla još dva vlaka, dok su ona prijašnja njemačka odjeljenja ušla u grad pješice.

»Već od ranoga jutra započelo je na kolodvoru njemačko gospodarstvo. Do objeda je cijeli kolodvor bio oblijepljen raznim oglasima, dok su po peronu hodili Nijemci u okovanim cipelama i pazili na red. Odnekud su bili skupili nekakve ljude, da očiste kolodvor, koji već nekoliko mjeseci nije ni vidio metlu. Mašin je stajao kod kolodvora i sve to promatrao, nastojeći doznati, šta će biti dalje. Najviše se zadržavao na peronu, gdje je obično sjedio ili ležao na zemlji, griskajući sjemenje od suncokreta, kako to obično čine ruski vojnici, kad čekaju vlak ili kad im je dugočasno. Upravo je ležao ispod ovakova dva oglasa, od kojih je jedan *zabranjivao ovako ležati* na peronima, a drugi zabranjivao onečistiti kolodvor. Dakako da je brzi Nijemac, koji je stajao na straži, odmah pristupio mladome seljaku nevinih očiju i rekao mu oštro njemački: — »Ovdje ne smije nitko ležati« ... Seljak mu je mirno odgovorio ruski: — »Ne razumijem te, brate Nijemče«, pokazujući mu na putni red, na koji je dan prije slučajno naišao. — »Evo ti ovdje to napisano ruski«. No Nijemac je bijesno mlatio dlanom po oglasu, na kojem je bilo napisano, što se smije, a što ne. — »Ne umijem ja čitati, dragoviću moj«, odgovorio mu je Mašin sasvim mirno, izvukavši iz džepa nekoliko sjemenki od suncokreta, griskajući ih veselo i pljuckajući olupljenu koru na zemlju. — »Ali se kolodvor ne smije onečistiti«, uzrujavao se Nijemac, dok je Mašin gledao na njega, kao da mu ovaj govori kineski, premda je umio njemački možda bolje nego i taj Nijemac. Ovako se provlačio tri dana medju Nijemcima, spavao medju njima, dao se izbacivati sa kolodvora, da se opet za čas vrati

preko plota. Bilo mu je sasvim svejedno, ako bi ga kakav Nijemac pogladio batinom, jer se Mašin ni time nije htio razlikovati od ostalih Rusa, koji su bez ikakova prigovora podnosili tešku njemačku čizmu. Za tri dana je znao već sve, što je trebao da sazna: — koliko je Nijemaca na Ukrajini, koliko pukovnija, koliki im je broj i kakova sposobnost za boj; koliko topova su dovezli i da li misle okupirati cijelu Ukrajinu, šta više, doznao je, da su imali kod mosta okršaj sa Čehoslovacima i da su tamo izvukli batine, ali da će to Čehoslovacima vratiti. Doznao je takodjer, da nekoliko njemačkih pukovnija kreće sjevernom željezničkom prugom, da bi tako odrezali Čehoslovacima put prama istoku, a četvrtog ili petog dana bio je doznao, da je na sjeveroistoku došlo do prvih bojeva izmedju Nijemaca i Čehoslovaka.

»Na to je odlučio, da pogleda, kako izgleda njemačka vojska, koja stoji protiv njegovih zemljaka. Ostavio je kolodvor i krenuo prema mostu, da dodje do vojske.

»Vlastite Mašinove riječi ove su: »Morao sam proći cijelim Kijevom i tek tamo upoznao sam, što čini špijunsku službu teškom. Netko bi možda rekao: strah, da ga neprijatelj ne uhvati, ali to nije ono najglavnije. Najteži je osjećaj osamljenosti, koji čovjeka ispunjava u taj čas. Kad bi netko bio na kakvom najpustijem ostrvu, tamo, gdje nema ni žive duše, imao bi, ako ništa drugo, barem samog sebe. Ali špijun mora i sam sebe da izgubi. Ne smije biti ono, što zaista jest, nego ono, za što se izdaje. Ako moram da se prikazujem kao siromašan ruski vojnik, onda moram biti sasvim Rus i mislima i srcem, jer ću se inače izdati i ne ću provesti svoju zadaću. I tako, dok dlanom o dlan udariš, postaneš nešto drugo, nego što si bio jučer... Gledam na nekakovu gomilu ljudi, koja se kreće po Kreščatiku, glavnoj kijevskoj ulici: opet njemačko odjeljenje sa šljemovima na glavi i bajunetama na puški, na koje moram gledati kao pravi ruski seljak. Ne kao

Mašin, češki vojnik, jer bih im se onda morao podsmjehivati... Netko bi me mogao vidjeti, pa bih nastradao. Ako se upustim u razgovor s ljudima, opet ne smijem govoriti kao ja, nego kao naivni ruski vojnik, s kojim mnogi zbija šalu, osobito od dana, otkako su došli Nijemci i otkako se gradjani ne boje svojih vojnika, koji su lanjsko proljeće digli u Rusiji revoluciju. U mojim mislima i govoru ne smije da zasvijetli ništa osobno, ništa od Mašina, kako se to moglo dogoditi prije tjedan dana. Ne, špijun se ne smije prenavljati, nego se mora potpuno pretvoriti u ono, za što se drži. On mora izgubiti svoj ja, svoju ličnost. Išao sam dakle Kijevom kao po nekoj pustinji, gdje me nitko nije poznavao i gdje nikoga nisam vidio ja, Mašin«. — Tako mi je Mašin sam pričao o svom putu kroz Kijev, kad je išao s kolodvora krasnim ulicama k dugom mostu preko Dnjepra, da stigne na istok, gdje su se upravo Nijemci sudarili sa Čehoslovacima.

»Kad je stigao k mostu, sreo je tamo prvu zapreku. Gdje je prije stajala češka straža, stajalo je sada osam Nijemaca i tražilo od svakoga, tko je želio preći preko mosta, dozvolu od njemačkog zapovjednika. Naravno, da Mašin tako što nije imao, i odmah je razabrao, da ne će moći preći most. Pred tjedan dana mogao je preći Dnjepar preko leda, ali danas je leda već nestalo. Odlučio je dakle, da će skrenuti za nekoliko kilometara uz rijeku, dok ne stigne do nekakvoga prevoza. I tako se već vraćao. Već je odmaknuo lijep komad puta od mosta, kad najednom opazi seoska kola sa seljakom, koji je vozio dva mlada njemačka časnika. Ovi su vjerojatno negdje na putu uhvatili ova kola, pa se sada njima vozila. Bit će da idu prema mostu, a možda i preko mosta. Mašin bez dugog premišljavanja skoči u kola. Časnici se, dakako, preplašiše, povikaše i stadcše psovati, ali Mašin kao da ih nije ni razumio, i kao da bi imao pred sobom obične smrtnike, a ne carske njemačke časnike, neprestano

im je nešto ruski pričao i kad su oni produžili psovati, izvukao je on iz džepa nekakve papire, koje im je pokazivao kao svoju legitimaciju. Račun za popravak cipela (s biljegom), list zalagaonice (sa carskom štampiljom) i druge takove krpe. Napokon se časnici počeše smijati njegovoj gluposti i kad im je pedeseti put rekao: »Tovariš Germanec«, počeli su ga učiti izgovarati: »ter tajče ist kut«, što je Mašin na njihovu radost brzo naučio i ponavljao im bez umora... I tako se s njima vozio do dnjeparskog mosta, gdje im je njemačka straža odala počast, nato prešao rijeku, koja se ispod mosta valjala, ogromna i bujna, puna blata. Okrenuo se i pogledao posljednji put pozlaćene kupole kijevskih manastira, koji su se dizali nad gradom kao zlatni oblačići... Tako je prešao Dnjepar. Tamo je časnicima vrlo učtivo zahvalio, isprosio od njih još cigaretu za put i skočio s kola. Dalje se više nije bojao, da ne će stići onamo, kamo je htio. Kad je prešao most, krenuo je prama željezničkoj stanici. Znao je, da se tamo negdje nalazi i da s kijevskoga kolodvora onuda prolaze njemački vlakovi prema bojištu. Za svoju ulogu bio je vrlo dobro pripravljen. Nikada nije išao u prazno. Čim je dobio zapovijed, odmah je potražio geografske karte od te okoline, proučavao ih i pregledavao tako dugo, dok ih nije gotovo napamet naučio. Poznavao je sve puteve, kojima su Nijemci mogli poći na bojište i po kojima su mogli vući topove. Znao je sva veća sela, u kojima su se mogli nastaniti njemački štabovi ili jača njemačka odjeljenja. Znao je imena svih stanica, šta više, i koliko na njima ima tračnica, sve mostove i prelaze preko rijeka. To je sve tako dobro zapamtio, kao da je tim krajem prolazio cijelog svog vijeka. Pred očima mu je bila Ukrajina kao zemljopisna karta, u koju su bile zabodene zastavice. Zato je na kolodvoru bez ikakove teškoće izabrao tračnice, koje vode prema Bahmaču, gdje je po pripovijedanju doznao, da se bije boj. I išao je po njima.

»Usput sam sreo nekoliko vlakova s Nijemcima. Pregledavali su s radoznalošću okolinu. Ja nisam mnogo okolo zvjerao« — govorio je — »nego sam jednolično koračao po stazici uz tračnice, trudeći se, da prevalim što više kilometara. Pričaju, da je ovdje Ukrajina zaista krasna. Mnogo šuma, mnogo sela oko ribnjaka sa starim granatim vrbama. Po cijelom kraju umiljati brežuljci i velike mogile starih Skita, u kojima su se sahranjivali stari ratnici, a po kojima danas ore ruski seljak. Ja sam samo računao kilometre i brojao vagone s vojnicima. To je bila moja zadaća.

»Na jednoj ruskoj stanici vidio sam nekoliko ruskih vojnika, koji su bili tamo utaboreni. Bili su zakasnili, vraćajući se s napuštene fronte prema sjeveru, u unutrašnjost Rusije i čekajući tamo kakav vlak, kojim bi se mogli barem donekle dovesti bliže svojim kućama. Nije im bilo pravo, da se na željeznici voze samo Nijemci, koji nisu nikoga htjeli povesti sa sobom. Od njih sam doznao, da se našao tu i tamo kakav kuražan momčić, koji se i s njima vozio jedan dio puta. Kako daleko, nisu mu znali reći. Možda su ga Nijemci na slijedećoj stanici izbacili, a moguće, da mu se to dogodilo i dok je vlak jurio. Kad sam čuo, da su to drugi pokušali, preduzeo sam, da i ja to pokušam. Na taj način napredovat ću mnogo brže, a bilo bi doista vrlo šaljivo, da me baš Nijemci dovezu mojoj braći. Ta iza Kijeva su me već vozili njihovi časnici!

»Što sam zamislio, to sam i učinio. Kad je došao slijedeći vlak u ovu stanicu i kad je išao laganim tempom (ovdje nije ni stao, jer mu se, po svoj prilici, žurilo), skočio sam na stupalicu jednoga vagona. Grdili su me kroz male prozorčiće i bacili me dolje na slijedećoj stanici. Ali ni to nije bilo baš tako zlo, i tako sam se lagodno približavao k cilju sve po deset kilometara. Slijedeći vlak, za koji sam se uhvatio, vozio je Nijemce, koji su bili milosrdniji nego prijašnji i koji su me vozili sa

sobom sve do sumraka. Ali je ovaj vozio laganije od prvoga. Pred sumrak zbacili su me i ovi s moga mjesta, ali mi je to bilo već i potrebno, jer sam se osjećao veoma umornim. Do Bahmača bilo je svega 30 klm., i navečer, kad sam legao spavati u pustom skladištu, čuo sam topovsku pucnjavu i — bojište dakle nije bilo daleko.

»Noć sam prospavao i zàrana (bilo je nekako oko četiri sata ujutro; nebo je bilo još zelene boje) primijetio sam, da prolazi stanicom nekakav vlak. Prolazio je veoma brzo, tako da nisam imao vremena ni pogledati, kakav je, nego sam za tren skočio u najbliži vagon. Bio je otvoren, te sam tako mogao skočiti kroz otvorena vrata. Najednom opazim, da se nalazim u njemačkom oklopljenom vozu, što sam prepoznao po uskim otvorima u stijenama i po mitraljezama, koje su bile postavljene kroz te puškarnice. No kad sam već ovamo dospio, rekoh u sebi, ostat ću ovdje. Na mene je čudno gledalo deset momaka, koji su čistili i mazali mitraljeze, dok sam ja na njih veselo kesio zube, kao da im želim reći: — »Što se čudite, da sam ovdje? Milo mi je, da ste u meni prepoznali Ivana Ivanovića, prostodušnoga i bezazlenog ruskoga vojnika. Radujem se, da putujem sa vama« . . . U ovom smislu mogli su si nekako objasniti moj smiješak, za koji sam nastojao, da bude veoma širok. Ali su Nijemci jurnuli na mene, pa sam čuo, kako medju sobom govore, da će me izbaciti iz vlaka. U tom času oblio me leden mraz po ledjima, te sam u mislima već smišljao, kako treba kod pada da držim ruke i noge, da bi se što manje natukao. Nato sam im se najumiljatije nasmijao u lice i — nisu me izbacili iz vagona . . .

»Nitko ne zna, zašto je čovjek katkada zvijer, a katkada istinski čovjek. Jednom sam gledao rusku pukovniju u navali na austrijske streljačke jarke. Zbog toga, što je tom prigodom poginuo njihov dragi pukovnik, poubijali su sve neprijatelje, koje

su zarobili, kad su osvojili onu poziciju. Drugi put sam opet vidio sličan napadaj, ali su tom prilikom Rusi postupali sa zarobljenicima kao s djecom, sa smiješkom ih dočekivali, nahranili ih i objašnjavali im, kako će im biti dobro u Rusiji. A ovi Nijemci? Nije se moglo ništa ni očekivati, nego da će me baciti s vlaka. Ta nije se moglo ni zahtijevati od njih, da u oklopljenom vlaku voze obične putnike, tim manje, jer se nalaze u zemlji, u kojoj nisu smjeli nikome ništa vjerovati i gdje im se radilo o životu. Pripravljali su se na to, a ipak su me ostavili. Zašto? Možda zato, jer su te noći dobro spavali? Ili i zato, jer su na prijašnjoj stanici dobili toplu crnu kavu, koja u noći tako ugodno razgrijava smrznuta uda, ili su se možda dobro osjećali u Ukrajini? Ili je netko od njih dobio od kuće pismo, pa su se svi od jutra spominjali svoje kuće i nekadašnjih sretnih časova, dok su bili još obrtnici, seljaci, činovnici ili radnici, kad su živjeli sa ženom i djecom po varošicama i selima kao pravi ljudi? . . . Nikada ne ću doznati, koji je bio pravi razlog i kakav slučaj mi je onda spasio život, kao što ni itko od onih milijuna ne će doznati, kojim slučajem mu je bio spašen život, i zašto je baš u onaj čas zadrhtala ruka neprijatelja, kad je prema njemu uperio ubojito oružje?

»Dakle iz vagona nisam izletio, nego sam tamo ostao sjedeći potpuno miran i zadovoljan, neprestano se smješkajući. Mora da sam vrlo glupo izgledao, a nisam ni nastojao, da izgledam pametnije, niti sam kada čuo, da govore o Čehoslovacima, koji su dan prije odbili njemačku navalu i kako će im danas Nijemci novim silama vratiti milo za drago. Najmilije mi je bilo to, da vlak nije nigdje stajao, nego se žurio mojim smjerom, i tako se približavao svome cilju. Primjećivao sam, da su sve stanice bile zaposjednute jakim njemačkim odjeljenjima, a vidio sam i dva sanitetska vlaka, koja su bila puna ranjenika.

»Napokon me je na jednoj stanici neki brkati Nijemac ipak izgurao iz vagona, ali sam mu ja za to rekao: hvala Bogu, jer sam opazio, da ni njihov oklopljeni vlak ne ide dalje, pošto su tračnice na stanici bile zatrpane vagonima. Dalje se nije moglo. U duši sam tim Nijemcima doista zahvaljivao, da me nisu ubili, nego me dovezli upravo onamo, kamo sam želio. Da sam mogao, možda bi im i nekako zahvalio i nekako im se odužio, ali sam ovako imao samo jednu utjehu: da i u našim vagonima sjedi Bog zna koliko nemačkih špijuna, a naši ih momci i nehotice bez ikakove mržnje voze, a imaju li što za jelo, dijele sve s njima.

»Na toj stanici čuo sam eksplodiranje nekoliko topova, čuo sam govor na telefonu, vidio ordonance, kako dolaze i odlaze, zastavu sa crvenim križem i mnogo toga, da bih mogao odmah poznati, da se zaista nalazim na bojištu. Mogle su se čuti i puške, a tu i tamo zatutnjala je i mitraljeza, kao kakva dječja igračka. Tamo negdje iza kolodvora, kod šume, praznili su se lanci patrona i čuli se kao udarci golubljih krila. Legao sam uz kolodvorski plot, gdje je već ležala prije toga gomila seljaka, medju kojima je bilo mnogo djece. Dobježali su iz okoline sela, gdje se bila bitka. S njima baš nisam mnogo razgovarao, da se ne bih izdao svojim ruskim govorom, nego sam radije gledao, kako Nijemci donose svoje ranjene i kako odlaze sa kolodvora pojačanja, a slušao sam i razdraženi krik časnika u telefonu. Obišao sam kolodvor i našao, gdje ukraj puta leže sakrivena četiri topa, koja su katkada opalila po nekoliko hitaca. Tako sam dočekao večer. Kad je pala večer, odšuljao sam se sa stanice. Hodio sam slobodno, ali oprezno, da bi izmakao njemačkim stražama, našto sam prešao preko potoka i krenuo uz obalu, kad najedanput preda mnom iskoči vojnik s puškom u ruci, uperenom prema mojim prsima, i poviče: »Stoj!« Šta sam ja na to odgovorio, ne sjećam se, ali kad je taj vojnik od šeste hanačke

pukovnije odmaknuo pušku, počeo sam ga od radosti grliti, ne zbog toga, što sam se živ i zdrav vratio, nego što sam opet postao Mašin, čehoslovački vojnik, a nisam više onaj prosti seljak, koga mogu Nijemci bez kazne premlatiti.

»Krenuo sam brzo zapovjedniku šeste pukovnije i razložio mu, kako je jaka posada Nijemaca na željezničkoj pruzi; da ih na tom mjestu prema Kijevu stoji jedna brigada, a prema Holmu druga. Dalje sam mu rekao, da su Nijemci jučer bili po svoj prilici dobro izlupani, jer sam sreo dva vlaka ranjenika, našto je zapovjednik od srca uzdahnuo. Poslije toga sam krenuo veselo prama Bahmaču, tražeći kakav vlak, da čim prije stignem u štab prve divizije i javim sve, što sam vidio«.

»Tako mi je pričao sâm Mašin«, pisao je doktor, — »kad sam se sreo s njim negdje kod Kurska. Još i onda imao je nekakav prljavi plašt, prebačen preko ramena i bio veoma sličan mladom ruskom vojniku. Tada smo ga s doktorom Mještanom pogostili slaninom i knedlama. Ta za ono deset dana, što je proveo medju Nijemcima, nije ništa drugo jeo nego nasušni kruh«.

Tu Sohor zatvori knjižicu.

»Radilo mu se zbilja o glavi«, doda Pazourek. — »Nijemci bi ga objesili prije nego što bi se mogao pomoliti Bogu, samo da su ga uhvatili. Ali o tome ovaj mladi čovjek nije ni govorio«.

»Ne, o tom doista nije govorio«, potvrdi Sohor.

»Ali, braćo, ja mu rado vjerujem«, reče Pazourek, — »da mu je bilo najteže postati najednoć nešto sasvim tudje i strano. Zaista, on je išao ulicama kao sjena. Ja ga dobro razumijem, jer sam slušao ovakove stvari:

»U 14. i 15. godini bilo je poslano nekoliko dobrovoljaca »Češke Družine« u domovinu s raznim vijestima. Nikada ne ćemo doznati, tko je sve bio medju njima. No ja mislim, da je medju njima bio Podmol, Čerenski, Skala i još pola tuceta drugih.

Kako sam rekao, nosili su u domovinu vijesti, kako nam je ovdje i ujedno, da ispitaju, kako je kod kuće. Nije to bila nikakova šala. Vješala im ne bi pofalila, da su ih uhvatili. Pričao mi je jedan, da mu je jednom prilikom pošlo za rukom, da sve dozna, što god se od njega tražilo i već se spremao na povratak. Namjeravao se vratiti preko Rumunjske i jedan praški mesar nabavio mu je papire, s kojima je mogao doći čak do Sedmogradske, kao da ide na kupovanje svinjâ. Ali prije nego što je krenuo natrag, htio je da još jedanput vidi svoju majku. Bio je obučen kao austrijski invalid, išao je na štakama s crnim očalima, tako da je svuda sretno prošao sve do rodnoga sela, gdje mu je živjela mati, a da nitko nije u poluslijepom invalidu prepoznao njega. Dakako, majci nije smio da podje, jer se bojao, da će ga tko prepoznati. Mogao bi ga vidjeti kakav rdjav čovjek ili žandar, pa se bojao i za život svoje majke. Želio je samo da je vidi.

»Ušao je dakle u selo i sjeo ukraj puta na jedan kamen, pred majčinu kuću. Sjedio je ne mičući se i samo kroz crne naočale gledao na vrata kuće. Ljudi su mislili, da je prosjak, pa mu je jedna žena donijela komad kruha. Griskao je taj kruh i jedva ga gutao... Samo je napeto očekivao, da netko iz kuće izadje. Ali dugo nije nitko izlazio, a on neprestano sjedio na istom mjestu nekoliko sati i drobio kruh u mrvice...

»Kad se najedanput otvore vrata kuće i izadje njegova majka. Krenula je na drugu stranu sela i već prošla tri kuće. Korak je imala dobar, bila je zgrbljena, a lica staračkog. Nato je on ustao i kad ju je vidio živu i zdravu, makar i stariju, krenuo je prema kolodvoru, sjeo na vlak i otputovao u Madžarsku, a za dvije nedjelje našao se opet u Češkoj Družini«.

Kad je Pazourek svršio ovu priču, nastala je u tepluški potpuna tišina. Kroz prozore je prodiralo

mirno večernje svijetlo. Vlak je išao dalje, kao da je mislio naknaditi ono nekoliko dana zakašnjenja. Večer se spuštala...

IX

U vagonima nastade sumrak prije, nego što to obično biva. Vlak je naime zašao u gustu šumu. Ovim gustišem letio je vlak cijelu noć, i kad su se ujutro vojnici probudili i pogledali kroz prozore i vrata, nisu ništa drugo vidjeli oko sebe nego samo beskrajnu šumu. Okolina se tako promijenila, pa nije bilo ni traga kakvoj ravnici, ni potpuno golim stepama prošlih dana. Izgledalo im je, kao da prolaze drugom zemljom.

Beskonačne i neprolazne šume nazivale su se »tajge«. Breze i bukve bile su pune pupoljaka. Tu i tamo iskrsle su ogromne grupe tamno-modrih cedara. Tamo, na onom mjestu, gdje je šuma dopirala do željezničke pruge, moglo se vidjeti, što je upravo ta tajga: — ogromna drveta, ravna kao svijeće, neka od njih svinuta, a neka zgrbljena, pridržavajući se samo za grane svojih susjeda. Dalje opet samo korenje, bez stabla i krune, koji su pokraj njega ležali mrtvi. Na drugom mjestu opet ogromno korenje, iščupano iz zemlje, s kojih je kiša isprala glinu, pa je izgledalo kao ukočene i u vis podignute šake.

Momci su imali šta da gledaju iz svojih teplušaka. Vidjeli su bijes zimnjih oluja i što su sve one načinile u šumama: gotovo čitave prosjeke. Raf je od ovih tajga vidio vrlo malo, jer nije ni znao, na što ima da gleda, ali je zato tim više osjećao — zadah jazavaca, koji su se tih dana na ovim mjestima izvukli iz svojih jazbina, probudivši se od zimskoga sna. Osjećao je u šumama blizinu lisica, vjeverica, srna, hermelina i druge zvjeradi, kojih valjda uopće nije nikada ni vidio, a koja su ipak

u njemu budila želju za lovom, upravo tako kao kad vjetar, zanoseći do njega zadah risa, probudi u njemu osjećaj opasnosti. Šta više, koliko je puta opazio nad šumom i divlje patke i jarebice, koje su se vraćale iz južnih krajeva. Toga dana je osjećao u nogama i zubima, kako bi bilo lijepo, kad bi se vlak zaustavio u sredini ove prašume, pa da se on može nauživati velikoga i dobroga lova — —

U vlaku iza lokomotive sjedio je Panek sa svojim medvjedićima, koji su toga dana bili vrlo nemirni i neposlušni. Nisu se oni sjećali, a nisu ni poznavali tajgu, pošto su iz nje bili odnešeni prije nego što su se naučili i hodati. Ipak, tajga im je govorila poznatim materinjim jezikom. Možda su i osjetili nekoliko puta vonj kojega svoga medvjedjeg brata, koji je ukraj željezničke pruge vlakom poplašen, pa pobjegao u nepristupačnu tajgu. Mitjin i Mašin odgojitelj bio je toga dana s njima vrlo nezadovoljan, pa se razveselio, kad je vlak napokon stao na većoj stanici, gdje su svi dobili objed i gdje je odgojitelj mogao s njima izaći na zrak, na veliko veselje seoskih dječaka. Tajga je od stanice bila dosta udaljena. Seljaci su najprije šumu iskrčili na mjestima, gdje će podići sebi kućice, a kasnije su krčili i palili tajgu, kako bi dobili mjesta za svoja polja. Bilo je i poduzetnih ljudi, koji su postavili na maloj rječici pilanu, koja je gutala stotine hiljada trupaca, i tako je usred puste prašume izniklo malo ljudsko ostrvo, spojeno željeznicom s ostalim svijetom. Samo panjevi oko sela dokazivali su, da je i ovdje prije desetak godina bila tajga. Ovdje su i medvjedići bili mnogo mirniji, jer nisu osjećali snagu i privlačivost divlje prašume, pa su se igrali i trčkarali pokraj vagona, kao i obično.

Zato je i Panek bio mirniji. Tek, kad je truba pozvala na odlazak, zaželio je, da se opet malo porazgovori sa Pazourkom ili Kabanom i tako je u posljednjem času došao sa svojim medvjedićima

k Sohorovom vagonu, tražeći tamo gostoprimstvo. Momci su ga dočekali veselo: proći će im barem dugočasno popoldašnje vrijeme brže i ugodnije s razgovornim medvjedarom, koji još nikada nije pokvario kakovu šalu. Šta više, i kartaši su ostavili svoje zamazane karte, jer su se zabavi s Panekom mnogo više radovali.

Raf je dočekao medvjediće kao svoje stare prijatelje, prema kojima je uvijek bio predusretljiv. U njima je vidjao bespomoćne, glupe i neškodljive stvorove, koji se nisu nikada ni za što brinuli. Ovi bijednici nisu znali ni da postoje; još za svoje rane mladosti bili su otrgnuti od svoga života, pa nisu nikoga od svojih ni poznavali. Kad bi ih tko zapitao, što su, zacijelo bi im — kad bi mogli — odgovorili, da su oni jedini na svijetu svoje vrste... Nisu znali, ni da će vremenom odrasti u ogromnu i moćnu zvjerad, koje će se svi bojati, ali koji sami od sebe ne će ništa naučiti, ako ne nauče štogod od svoga odgojitelja.

Upravo o njima počeo je Panek pričati svojim drugovima. Pričao je, kako je morao medvjedima naknadjivati mrtvu majku, kako ih je morao hraniti mlijekom iz boce i kako su mali medvjedići rado sisali, upravo kao i mala djeca. Kasnije ih je naučio jesti mlijeko s kruhom iz malih zdjelica. Zdjelicu su uvijek držali prednjim šapicama, obgrlivši je, a kad su svoj obrok pojeli, oblizali bi i šapice. Osim toga naučio ih je jesti krumpira, pa mrkve i repe; onda ih je naučio i pokazao im, kako je sladak šećer, kojim je uvijek nagradjivao njihovu poslušnost. Mesa im nije nikada davao. Bojao se, da ne bi u njima probudio zvjerstvo. Nijedna majčica ne bi se brinula za svoje dijete tako, kako se on brinuo za njih.

Isto onako, kako ostale majke pomažu djeci kod prvih koračaja, tako je i Panek, kao medvjedja majčica, pomagao malim medvjedićima vodeći ih na tankom lančiću i učio ih hodati, pokazivao im kako

se treba penjati po plotu, pa po drveću i vrlo se radovao, kad su medvjedići s krošnje čudno promatrali svoga odgojitelja, oduševljeni, šta sve mogu sami učiniti i kako je to lijepo, kada netko može, da se penje u visinu držeći tako lako ravnotežu, kao oni. S njima je izvodio i takove majstorije, što njihova mati zacijelo ne bi činila: — svaki dan je posudjivao od koga korito i dobro oprao svoju dojenčad u mlakoj vodi, što je njima uvijek bilo vrlo neugodno. Učio ih je i svakojake gluposti, koje su mladi medvjedi upravo mrzili, kao na pr. hodati na stražnjim nogama, ili primjerice ispijati bocu sa slatkom vodom, ili gdjekada udarati sa šapicama po starom loncu. Ali svaka mamica uči svoju djecu upravo onako, kako misli, da je najbolje.

Mali medvjedići pokazivali su prema Paneku zahvalnost. Doduše, takovu zahvalnost i ljubav, kakovu je pokazivao Raf prama svome gospodaru, oni nisu pokazivali, jer nisu u svojim glavama imali toliko bistrine i razuma, kao Raf. No ipak su znali, da gotovo za sve dobro treba, da su zahvalni staro-me dobričini, jer su uz njegove noge potpuno sigurni, i jer im je tamo bez sumnje bolje, nego na kojem drugom mjestu. Ali je tim više medjusobna njihova ljubav bila veoma velika. Spavali su prislonjeni jedan uz drugoga, glavica uz glavicu, zagrlivši se i nikada se nisu potukli i porječkali, osim što bi tu i tamo pala kakva mala pljuskica, ako je jedan od njih odnio drugome bolji zalogaj. Jedan drugome je češljao krzno, tražeći u njemu kakve male komadiće. Hrvali su se ogorčeno, pa ako bi ih tko rastavio, ako je Mitja morao ostati u vagonu, a Mašu ako su iznijeli na šetnju, onda se Mitja derao iz svega glasa, a Maša se opet oprla sa četiri šapice o zemlju, prosvjedujući svim silama, tako da ju je Panek morao vući na lancu, kao kakav zavežljaj.

Baš o ovim stvarima i doživljajima pričao je Panek momcima u Sohorovom vagonu, gdje se u taj čas nalazio kao gost.

Medjutim, željeznička pruga zašla je opet u tajgu, koja ju je s obje strane gusto zatvarala. Medvjedići su se opet stisnuli jedan uz drugoga, a Raf stajao kraj vrata, gledajući napolje. Dvije divlje zvijeri i poludivlji pas gledali su u divlji prostor. Samo ono dvoje divljih osjećali su, da je ono, što prolazi pored njih, vrlo blizu i vrlo srodno; osjećali su kao nekakvu neobičnu sreću, koja je dolazila šumskim hladom u ovaj vagon, prolazeći pored njih već toliko sati, da se nikada više ne vrati, šta više, osjećali su kao nekakav strah od te tajanstvenosti, koju je pokazivala neprohodna prašuma. I kad bi ih sada Panek doveo na kraj tajge, pa kad bi ih odvezao i htio otići, sigurno bi potrčali za njim, jer su se dosada uvjerili, što im je čovjek učinio i da im on može dati nešto više, nego ono »nepoznato« iz šume. Onaj treći, pas, poludivlja zvijer od poludivljih roditelja i divljih praroditelja, bio je stalno podraživan ovom pojavom šume, a dobrovoljno je pristao da služi čovjeka, osjećajući prema njemu beskonačnu ljubav i kao nekakovu svetost, koja je okružavala i njegovoga gospodara. Tajanstvena snaga tajge bila je mnogo slabija od one čovjekove. Kad bi ga Sohor doveo u šumu i kad bi ga počeo tjerati čak i batinom od sebe, ne bi se on makao ni korak dalje.

I o tome su momci u vagonu razgovarali, a konačno počeli pretresati i druge stvari, kao o sadašnjem stanju u Sibiriji, gdje je rdjava vlada uništila sve, što je naša pobjeda nad boljševicima dobra donijela Sibircima. Govorili su o velikom zboru vojske, koji je trebao biti sazvan, ali za koji je general Štefanik rekao, da je zališan, pošto je domovina već oslobodjena i pošto imamo tamo svoj parlamenat i vladu cijeloga naroda. (Ova odluka slavnoga ratnika i borca za slobodu izazvala je medju vojnicima neugodan dojam). Govorili su o domovini i kako je tamo danas, prema novim vije-

stima, koje su uvijek dobivali putem pošte ili telegrafa, razgovarali su o nadama u budućnost i o svom velikom nestrpljenju i čežnji za povratak.

Nakon nekoga vremena ih je ovaj ozbiljni razgovor umorio. Čehoslovački vojaci rado su mislili o svim važnim pojavama, koje su usput doživljavali i primjećivali, a i o najrazličitijim pitanjima političke i socijalne naravi, o kojima su znali raspravljati vatreno i po cijele sate.

Ali na koncu konca, ipak je mladost zatražila svoje: probudila se u njima bezbrižnost i počeli su sa šalama, podrugivanjem i pjesmom.

A istom, kad dobiju ovako veselog gosta, kao što je Panek! On je postao cilj svih njihovih šala i komedija. Panek je odgovarao dobrodušno, smijali se oni njegovoj ljubavi prema medvjedićima ili njegovoj velikoj porculanskoj luli, na kojoj je bio debeli napis: »Mome Jozefu«, — bilo mu je sasvim svejedno. Ovu je lulu volio najviše od svega. Više i od medvjedića. Ta dala mu ju je na poklon njegova žena, kad je — kako je on pripovijedao — u 14. godini potražio car Franjo Josip siromašnog, starog i iznemoglog starca češko-moravske tvornice moleći ga, da mu zaštiti prestolje i krunu.

»No kao stari tkalac baš ne izgledaš«, javi se jedan glas »sa drugoga kata«.

»Gle ti njega! Taj Kaban bi mi morao ići po duhan, da ga pošaljem, jer je meni 50, a njemu tek 47 godina«.

»Istina, stariji si«, prizna Kaban, — »i proživio si, što zaista nije proživio nijedan od nas. Da li je itko od nas, naprimjer, potjerao pred sobom svoga kapetana? Sigurno nije. A, vidite, Panek jest. A onda, je li tko od vas zarobio svoga vlastitog sina?«

»Dabome, da nije«, odgovori njih dvadesetak u jedan glas.

»No, onda im to ispričaj, Paneku!« podbadao ga je Kaban. — »Hajde, najprije o tom kapetanu.

Paneku pridje Pazourek, najmladji od sviju, i ponudi mu svoju duvankesu, jer je znao, da stari najbolje priča onda, kad mu je lula puna. Panek sjedne usred vagona, dobro napuni lulu, zapali je, pogleda svoje medvjedićе, koji su se gurali uz njegove noge i poče pričati.

Najprije — na dugo i široko, ali vrlo lijepo i vezano, kao kakav stari književnik, — kako ga je »maminka«, to jest njegova žena, lijepo spremila u rat i kako nije zaboravila ni njegovu dragu lulu. Govorio je o osjećaju, kakav zaokuplja ovako starog češkog domobranca, kad ga počne po dvorištu kasarne naganjati i natjeravati austrijski narednik, da ga nauči vojnički koračati i baratati s puškom. Pričao je i o tom, kako mu je bilo, kad su ga jednoga lijepoga večera, njega i četiri stotine isto ovako starih i razumnih očeva, strpali u vagon za stoku i poslali na rusku frontu, u ono strašno i beskonačno nepoznato, o kojem su samo toliko znali, da guta dnevno hiljade i hiljade ljudskih života.

Pričao je, kako je negdje u Galiciji stigao na jedno mjesto, gdje su istovarili te četiri stotine očeva iz marvinskoga vagona i kako je odande krenuo prema Delatinu, gdje su ih uvrstili u nekakve divizije, odakle su svi skupa — 19.000 ljudi — išli pet dana, dok nisu došli u mjesto Snjatin. Tamo su bili utaboreni tjedan dana uz rijeku Prut, odakle je divizija krenula u Černovice, gdje su cijeli tjedan spavali na goloj zemlji, pa onda krenuli na sjever, na rijeku Dnjestar prema Brežanima, gdje su Rusi probili austrijsku liniju, a njihova divizija kretala u napad protiv Rusima, koji su prešli Rijeku. Od ovih 19.000 ljudi ostalo je na bojištu 7.000 ... Dalje je pričao, kako su živjeli kroz tri mjeseca na rijeci Dnjestru u vojničkim rovovima i kako ih je bilo svaki dan sve manje, jer su Rusi dovozili sve više topova.

»U ovom vojničkom rovu, na duljini od pola kilometra, bilo nas je 300. Prema tome je na svakog

čovjeka dolazilo nešto više od jednoga metra. Dakle nešto više od onoga mjesta, što ga čovjek ima u grobu, ali za živog čovjeka premalo, jer svaka granata, koja je medju nas doletjela, našla je uvijek po jednoga... Bili smo se na to već i priučili, jer čim smo stigli u Brežane, vidjeli smo od našeg prvoga juriša cijeli jedan honvedski puk od 2.500 ljudi, koji su mrtvi pokrivali prostor medju bojnim linijama, koje smo mi s bajunetama na puškama pretrčali za dvije minute. Na tom području nije se gola zemlja ni vidjela: tako je bila gusto pokrivena modrim nogavicama honveda... Cipele su im ležale jedna pokraj druge s vrhovima okrenutima prema gore, tako gusto, kao šljunak na cesti. Poslije ovakovih prizora umirili smo se mi stari domobranci, premda nas je svaki dan sve više nestajalo. Skoro svaki sat sretali smo sanitete, koji su prolazili kroz vojničke jarke noseći zamotane ponjave, a u njima kakovoga ranjenoga siromaka.

»Krstili smo se, kad su prolazili pokraj nas. Na koncu trećega mjeseca od 400 domobranaca ostalo nas je samo 70 i ove je gospodin general pardonirao. Izvukao ih iz starih streljačkih jaraka i poslao ih u nove, u istočnoj Bukovini, pred selo Toporovce.

»Kako nas je bilo vrlo malo, dodali su nam kompaniju Nijemaca iz Tirola, otprilike stotinu isto onako brkatih starkelja s lulama, kao što smo i mi bili.

»Kod Toporovca je bilo sasvim drugčije, nego kod Brežana. Živjeli smo vrlo dobro. Rusi su ispalili dva topa prije podne, a dva po podne, ali se ne sjećam, da sam igdje vidio kakvoga mrtvaca. Austrijski vojnički rovovi bili su udaljeni od ruskih jedan kilometar i Rusi se nisu za ovaj kraj mnogo brinuli. Malo smo išli na stražu u rovovima, katkada smo izlazili u polje kao izvidnica, a katkada pred naše rovove; drugi put smo opet kopali u zemlji nekakove krivudave jarke. U onoj bukovinskoj

glini bilo je pravo veselje kopati. Obično smo bez ikakove umornosti čekali na objed ili na večeru, najviše dremajući i spavajući. Ovako dobro nisam živio još nikada, dok — —«

»... nisi opet došao u češku vojsku«, dobaci mu nekakav veseljak.

»Ne, ne, ovdje ne živim tako kao tamo, ako si time mislio reći, da samo čuvam medvjede. Vršim cijelu službu upravo kao i ti, a osim toga čuvam i ove male. Ne bježim od kakove službe, a da znaš, s ovim medvjedićima preduzeo sam nešto, što će služiti na čast cijeloj pukovniji, o čemu ćeš se i ti jedanput osvjedočiti«.

»Pustite Paneka, neka pripovijeda dalje!« završi ovu malu raspravicu Sohor.

»Dakle«, nastavi Panek povukavši jaki dim iz lule — »kažem vam, da onako nisam živio cijeloga svoga života, dok nisam jednoga dana navukao na sebe gnjev kapetana. Ne ću vam nizati na dugo i široko prazne riječi, kako to čine mnogi drugi, (kod ovih riječi ogledao se po Sohorovom vagonu podsmješljivo), jer sam navikao da govorim uvijek nešto, što vrijedi... Dakle, od duga vremena učinio sam slijedeće: — našao sam komad drveta u kuhinji, komad breze, lijepe, čiste bez čvorića, tako, da se lijepo dala rezati nožićem. Htio sam od ovoga drveta da načinim vjetrenjaču. Trebale su to biti dvije figurice, koje će ova vjetrenjača tjerati, i kad vjetar bude duvao, ove dvije figurice su se trebale okretati. I tako sam nožićem izrezao od prilike pedalj visokog ruskog vojnika u šubari i austrijskog časnika, koga sam obojio olovkom i svakom u ruku dao pušku. Kad je vjetar dunuo, kotač se okretao i figure su počele udarati jedna drugu po glavi, jedanput Rus Austrijanca, a drugi put Austrijanac Rusa, kako je to uistinu i bivalo u ovome ratu. Vjetrenjaču sam postavio nad jarak, da bi mogao vjetar njome okretati. Moje figurice su se svakome svidjele, tko god ih je vidio, a došli su i Tirolci, da ih pogledaju,

pušeći iz svojih lula i smijući se kod toga govoreći, da i u njihovim gorama prave isto ovakve igračke.

»Ali najedanput, ovo moje djelo opazi naš kapetan. Vrag ga namjerio u naš jarak, jer je onamo uvijek dolazio s velikim strahom, pošto cijeli dan nije izlazio iz svoje kaverne, koju smo mu morali daleko odostrag, skoro na koncu šume, duboko iskopati u zemlji... Ugledao je moje lutkice i vidio, kako Rus mlati po Austrijancu, a Austrijanac po Rusu, prama tome, kako je vjetar duvao. To ga je razljutilo: tko je mogao ovakvu drskost načiniti? Da je to veleizdaja prama hrabroj austrijskoj vojsci, a osim toga, da se na taj način izdaje Rusima naš položaj, pa da sam ja izdajica, koga bi trebalo odmah objesiti... Stajao sam tiho, ni pisnuo nisam; lulu sam odložio na zemlju, a kapetan se dalje derao, da će nas već on naučiti, da smo mi svi Česi izdajice i svinje, i da bi nas sve trebalo postrijeljati. Nato me je dao vezati i objesiti uz kolac na dva sata.

»I tako su mene, staroga čovjeka, držali svezana potpuna dva sata. Ali nisam bio nečovječno vezan, pošto me je vezao naš stariji frajt, koji je bio isto star kao i ja, i otac petero djece, pa me je vezivao milosrdno, premda ga je kapetan oštro gledao. Kad su me poslije dva sata odvezali, ipak se nisam mogao ni maknuti i ruke su mi bile odrvenile, da su me drugovi morali trti rumom, da mi krv opet počne kolati. Od toga doba počeo me je gospodin kapetan progoniti, a uz njega i narednik, pa čak i naš kaplar, premda je bio moj zemljak: gurali me u najgoru službu i sa mnom postupali, što su gore mogli. Prije su uzimali na noćne izvidnice ponajviše mlade ljude, a sada sam morao svaki čas da idem ja, katkada i dvaput u sedmici.

»Poljska straža bila je udaljena otprilike dvjesta metara od austrijskih rovova. Bila je to kao mala dolina, a oko nje gusto spletena žica, iza koje je bila iskopana duboka rupa, u kojoj su spavali oni,

koji nisu bili na straži. Straža se izmjenjivala svaka dva sata. Stajali su u isto doba četiri vojnika. Uglavnom išlo nas je onamo osmorica. Mjesto je to bilo ružno. Ne zbog toga, što bi mi se tamo mogla dogoditi nesreća, kako sam već prije rekao. U našem odsjeku bilo je vrlo mirno, ali ova dolinica bila je stalno puna vode, u kojoj smo morali stajati do gležnja, a što to znači za stare noge, možete i sami prosuditi.

»Jednoć, kad je došao red na mene, da opet odem na poljsku stražu, bila je baš ponoć. Stajao sam mirno nekoliko minuta i najedared začujem pred sobom šum. Kao da netko baca kamičke, ili gnjete blato, a onda opet kao da nešto struže po oštroj žici... Ja ispružim glavu i viknem: »Ferda?« Iz mraka mi se odazove glas: »Ale kuš!« i poslije toga zavlada mir. Moj drug, koji je sa mnom stajao na straži, poplašio se od toga i počeo kao lud da puca. Ali za čas začuje se opet iz mraka: »Nemojte pucati, ta ovdje su ljudi«. Nato moj drug prestade pucati i opet nastade tišina. Mi smo mislili, da je bila nekakva austrijska patrola s našim zemljacima, koja je zalutala do naše poljske straže i domala smo zaboravili na taj doživljaj. Ali kad se razdanilo, primijetili smo, da je žica pred nama bila prosječena i to dosta široko; izgledalo je, kao da je netko htio načiniti put k nama. Rekao sam svome drugu, da su ono u noći bili Rusi. On to nije vjerovao rekavši, da su govorili češki. A bilo je istina, ali kako smo bili od te noći umorni, legli smo odmah i zaspali. Kako je osim moga »dragoga kapetana« i naš narednik bacio na mene oko, razbolio se odmah slijedeće noći jedan vojnik, koji je imao ići na poljsku stražu, pa narednik odredi mene na njegovo mjesto. Što sam mogao drugo, nego sam pošao. Tako prodje prvi dio moga stražarenja, i drugi dio nastupi upravo, kad je odbijala ponoć... Zato sam zašao u rupu, da malo prodrijemam. Ondje smo spavali nas četvorica jedan uz drugoga kao odijela u ormaru, jer je

unutri bilo vrlo malo mjesta, ali mene to nije smetalo: odmah sam zaspao kao zaklan. Ne znam, kako sam dugo spavao, kad su me počeli buditi neki glasovi, od kojih sam razabrao najbolje one, koji su me grdili. Dakako, da radi toga ne bih otvorio oči, ali me najedanput počelo nešto bosti u ledja... Otvorim oči i vidim, kako na mene gleda nekakova čudnovata kapa, slična njemačkoj, ali nije bila njemačka, a vlasnik te kape ljubezno me je bockao bajunetom, nataknutom na pušku... Nato Rus progovori slabo njemačkim jezikom: — »Da nisi pisnuo, jer ću te ubiti; izlazi iz te rupe napolje!« Bilo mi je tako čudno pri duši, kao da sam sve to sanjao, ali sam ipak izašao iz svoga brloga. Protrljao sam oči i vidio, kako nedaleko od mene stoje još četiri Rusa, ali još uvijek nisam mogao vjerovati misleći, da je sve san... Onaj, koji me je izvukao iz rupe, reče drugima — a govorio im je tako, da sam svaku riječ razumio, jer je govorio češki: — »Barem smo se ovoga živoga dokopali. Ostali su svršili«. Ja sam nato kao sâm sebi govorio: »Ipak mi se čini, da ovaj momčić govori češki, a ipak je Rus s ruskom kapom i bajunetom, koja je šiljata, kao igla«. Htio sam se već ugristi za prst, da se uvjerim, jesam li budan. Ali me je jedan već počeo gurati napred rekavši njemački: — »Marš s nama, jer ću te inače probosti!« Najzad sam i ja skupio snage, da im odgovorim, da već idem. Nato me onaj upita, da li sam njegov zemljak i dade mi savjet, da krenem s njima odande, jer će na tom mjestu za čas planuti boj... Uvidio sam, da su to zaista Česi, premda nose ruske uniforme, pa sam krenuo s njima izmedju žica, koje su bile sasvim razrezane. Brzo prodjosmo mokrom dolinom i za nekoliko časaka nestadosmo u strelјačkim jarcima, koji su vodili prama ruskim položajima. Bilo je u dobar čas, jer moji drugovi, koji su pobjegli sa straže, probudili su Austrijance, uzbunili ih i cijela austrijska linija poče oštrom paljbom iz pušaka. Za čas smo se našli na sigurnom

mjestu u ruskim jarcima, gdje sam se napokon potpuno probudio.

»Tamo sam doznao, da su me zarobili češki izvidnici, koji su već jučer pokušali zarobiti našu stražu. Zatražili su od mene, da im ispripovjedim, šta znam o austrijskoj vojsci: kako je jaka; koji su vojnici, a ja sam im rekao sve, što sam o njoj znao. Ispitivao me mladi češki časnik, koji je prema meni bio vrlo dobar i uvidjavan. Rekao sam mu sve, što sam znao, i na koncu sam još dodao bez straha: — »Gospodine poručniče, mogu vam reći i gdje stoluje naš kapetan i ako biste bili tako dobri, pa mu poslali kakovu granatu, bio bih vam vrlo zahvalan«... Nato me je zapitao, zašto da mu se šalje granata, a ja sam mu rekao, kako je mene staroga čovjeka, progonio i nazivao češkom svinjom i kako me je vezao na dva sata. Češki časnik zaklima nato glavom, obećavši mi, da će u zoru govoriti o tome sa topnicima... Zatim sam sjeo na zemlju, ispraznio i ponovo napunio svoju lulu i tako sjedio i čekao. Kad je počela svitati zora, došao je k meni češki časnik, odveo me topničkom promatraču, koji je imao u streljačkim jarcima svoje mjesto, pa mu rekao nešto na ruskom jeziku. To je bio prvi živi Rus, koga sam uopće vidio: visok, tanak, obučen kao iz kutije, smijući se onome, što mu je češki časnik govorio, pa mene kucnuo po ramenu ponudivši mi cigaretu iz srebrne kutije. Od toga časa došao sam do uvjerenja, da će mi u Rusiji biti jako dobro. Nato je uzeo dalekozor u ruke, a ja mu opisao, gdje smo gospodinu kapetanu iskopali jamu; nato me je namjestio, da gledam kroz dalekozor. Pogledao sam i duše mi, preda mnom se našao upravo onaj dio šume, gdje je kapetan imao svoju rupčagu. Sve je bilo tako blizu, da umalo nisam salutirao... Ali je Rus onda nešto zaviknuo u telefon i najednoč bum, a ja gledam dalekozorom i vidim, kako je baš na rubu šume izbio veliki čunj gline... Kratak čas iza toga opet bum, bum, a na onom se mjestu samo

zacrnilo od dima, kao da je eksplodirala kakova peć i zatim opet bum. Kroz dalekozor promatrao sam, kako iz onoga dima i praha bježi nešto bijelo i mlata rukama i nogama. Bio je to naš kapetan, koji je bježao u gaćama i košulji, jer su mu ruske granate razbile jutarnji drijemež. Bježao je prama šumi, ali je svaki čas padao na zemlju, da su mu se sve gaće tresle, jer su za njim Rusi stalno pucali bum, bum, bum, a oko njega rasli veliki čunovi zemlje, praha i dima, što su ga stvarale ruske granate. Od srca sam se nasmijao, a onaj češki časnik, gledajući takodjer na dalekozor, smijao se skupa sa mnom. Možete ga zapitati; to je natporučnik Lisak iz osme čete«.

»Šteta, da nije koje tane pogodilo toga kapetana!« reče jedan slušatelj.

»Ne, ne«, reče Panek — »ovako mi je bilo milije, jer sam na taj način vidio svu austrijsku slavu, kako bježi u gaćama i košulji ... Pogled na ovakvoga ratnog boga u gaćama i košulji ne da se ničim naplatiti. Kad sam poslije šest nedjelja došao u Češku Družinu, bio sam dodijeljen upravo zastavniku Lisaku, koji me je odmah poznao, rekavši mi: — »Aha, to je onaj djed, koji je gonio svoga kapetana« ... Eto, to vam je cijela ta historija, koja je do najmanje sitnice istinita, pa možete pitati brata natporučnika, ako meni ne vjerujete«.

»A sada pričaj, Paneku, kako si zarobio svoga sina?«

»A zar vam ne bi bila dovoljna jedna pripovijest za jedno popodne?«

»Ne, ne, samo pričaj!«

»Dakle pričat ću vam, ali dajte mojim medvjedićima malo vode; vidite da su isplazili jezik«.

Momci nato naliju medvjedićima vode u Rafovu zdjelicu, Panek opet napuni lulu, i kad je mislio, da oko sebe ima dosta dima, poče iznova pričati:

»Ova druga historija, kako sam zarobio svoga rodjenoga sina, zaista je čudna. Koliko znam, u našoj vojsci ima sina kapetan Biebl; znate, to je onaj slikar, koji je bio u Rusiji već prije rata. Ali svoga sina doktora nije morao zarobljivati, jer je doktor prebjegao već u 15. godini u Rusiju k svome ocu. On je svima nama starijima, koji smo imali slabe zube, počeo te zube popravljati. Neka mu Bog za to plati; bio je doista dobar čovjek. Dalje znam, da su bratu poručniku Firlingeru zarobili momci kod Borova brata i doveli mu ga, odmah ga slikali i tu sliku poslali majci kući. Bit će, da ima još kojekakove braće i kojekakovih očeva i sinova u češkoj vojsci, ali sumnjam, da je jedan drugoga zarobio s bajunetom na puški, jer bi se to moralo u vojsci već odavno pripovijedati, a vidite, ja sam upravio na svoga sina bajunet, kad sam ga zarobljivao.

»Bio je to zaista čudan osjećaj«, uplete se u razgovor Sohor, — »kad smo stajali negdje pred austrijskim streljačkim jarcima, s pripravljenim puškama i kad je kome sijevnula misao: a što onda, ako ova kugla pogodi koga poznatoga?«

»Moj je sin«, nastavi Panek, — »bio svršio dvogodišnju tkalačku školu i risao uzorke u tvornici, u kojoj sam i ja radio. Bio je to momčić jak kao hrast, a bistre glave. Bio je vrlo dobar prama svakome i svatko ga je volio. Kad sam ja krenuo u rat, njemu je bilo devetnaest godina, pa sam mu na rastanku stavio na dušu, ako i on bude morao krenuti za mnom u rat, neka se čuva, da ne bi nastradao, jer bar netko od nas treba da ostane u životu ... On mi je to obećao i tako smo se oprostili. Poslije pet mjeseci došao sam u Rusiju, a o svom sinu nisam nigdje ništa čuo.

»Kako sam ja ovdje ratovao, to znate i sami, a znate i to, kako sam dobio odlikovanje svetoga Georgija. Raspitivao sam se kod zarobljenih zemljaka, da li koji pozna moga sina, ali ni od koga nisam ništa doznao. Tek, kad je došlo do bitke kod Zbo-

rova, pošto sam ja bio već četvrt godine u kuhinji i nalazio se na izvoru, gdje sam uvijek mogao slušati zapovijedi. U kuhinji je sa mnom bio još jedan ovakav siromašak, pokojni Kalaš, koji je imao tešku pogrešku na srcu i lanjske je godine umro u Simbirsku. Dobar, zlatan je to bio čovjek. Kod Zborova krenuli su naši momci na juriš, a mi im kuhali objed, ali smo gdjekada potrčali u prednje linije i gledali boj. Na početku nismo mnogo vidjeli. Cijela okolina bila je prekrivena dimom od granata i na sve strane letjela je glina. Napokon se austrijska artilerija utišala i ja sam ugledao konture naših momaka na austrijskim streljačkim jarcima, pa mene zasvrbiše dlanovi, da i ja jurnem onamo. U taj čas počeli su se vraćati k nama prvi ranjenici, koji su govorili, kako tamo dobro napredujemo, samo da nas ima veoma malo. Pri tome su se smješkali, premda su im glave i ruke bile okrvavljene. Kad je tako prošao već peti pokraj mene, ja više nisam mogao uzdržati, nego sam rekao Kalašu, da je objed spremljen, pa neka ga on samo speče, a ja zgrabio pušku i potrčao prama Austrijancima. Granate i šrapnele padale su rjedje, a ja prelazio preko kojekakovih jama. Nisam imao vremena ni da mislim, kuda prolazim, nego sam samo jurio napred. Kad sam došao do austrijskih streljačkih jaraka, naši momci bili su već daleko napred jurišući na treću liniju. Čuo sam njihovo složno »Hura« i bilo mi je ugodno oko srca. Trčao sam i skakao, tražeći za sebe posla, kad najedanput začujem eksploziju bombe u drugoj liniji. Odmah pomislim: evo posla za mene! Pridružio sam se četici starih dobrovoljaca, koji su išli iza navalne linije naših vojnika čisteći neprijateljske rovove i zarobljivajući neprijatelja silom ili milom. Kako i sami znate, u prvom redu bila je naša navalna linija, koja je bacala bombe na neprijatelja i koja je sjekla žice; za ovima je išla druga linija, a na koncu oni, koji su čistili osvojeno područje, a kojima sam se i ja pridružio. Tom prilikom vidio sam, kako su i ovdje

bili austrijski rovovi lijepo uredjeni i vrlo duboki, da se nikome nije moglo u njima ništa dogoditi. Ali je mnogi Austrijanac radi toga i nastradao, jer čim je izašao na površinu, naši su ga već pograbili. Tako je i mene uhvatio Lisak i Lanč, izvukavši me iz moje rupe na poljskoj straži.

»Imali smo već dva tuceta zarobljenika i tako došli k jednome streljačkome jarku, koji je vodio u posebno odjeljenje, nad kojim je visjela ploča sa natpisom: »Zapovjedništvo bataljuna«. Netko je od naših zaviknuo na madžarskom jeziku, neka svi izlaze van; drugi opet na njemačkom, a treći i na češkom, da bi tako ugodili svim narodnostima u Austriji. I zaista. Iz te rupe izadjoše tri mladića, sva trojica zamazani od gline, kao da su siromaci od straha gurali nos u glinu. Ja upravim na jednoga zamazanca svoju pušku i dreknem na njega: »Ruke u vis!« I zaista svi podigoše ruke, osim onoga, koji je počeo na mene da izvaljuje oči i da me promatra sa svih strana, našto je počeo da skakuće mašući rukama i smijući se, kao da je poludio...

»Jedan od nas džagnuo ga je pesnicom pod rebra, da dodje k sebi, misleći, da je doista poludio, a mladić, i ne osvrćući se na to, poče iz svega glasa da se dere: »A kako, da se ne smijem, kad me je zarobio moj rodjeni otac?«... Odgurnuvši pušku, spopao me je oko vrata i počeo ljubiti. Bio je zaista moj sin! Prepoznao sam ga sasvim tek onda, kad se pošteno oprao. — »Pa rekli ste mi, tatice, da se čuvam, pa sam se doista i čuvao«, rekao mi je kasnije.

»Odmah je i ostao u našoj vojsci, jer se u to doba upravo osnivala četvrta češka pukovnija u Rusiji, kuda je i on bio poslan. Čudim se, da vam nisam o njemu pričao, jer se inače rado njime hvalim... Ali, eto, vlak staje. A mi, Mitja i Mašo, idemo opet malo na šetnju. I tako će se doskora večerati. Zdravo, momci!«

»Zdravo, stari, i hvala ti za priču!

X

Izmedju grada Irkutska i kolodvora, kamo je konačno, poslije nekoliko dana, stigao vlak druge čete, teče rijeka Angara. Rijeka pričâ, mlada kći posvećenoga Bajkalskoga jezera, ponosi se vodom, prozirnom kao kristal, blijedo-zelene boje, kao rastaljeno staklo, studene u najtoplijim ljetnim danima, kao rastopljen led... Grad je spojen s kolodvorom mostom na čamcima. Nijedan stup, makar bio od kamena, ne bi mogao izdržati silnu navalu leda, koji s proljeća ovuda prolazi, i zato su stanovnici Irkutska postavili most na čamcima, koji se rastavlja, kad u proljeće krene led. Ovaj most nepotreban je potpunih pet mjeseci za doba krute zime, jer je tada led na Angari debeo po nekoliko metara.

Od jutra do večera imala je četa posla, dok je iz vagona istovarila svoje stvari. Pred večer je krenula na put, prešla preko drvenoga mosta, a zatim prolazila ispred drvenih kineskih dućana, kavana i čajana, pa kroz nekoliko sirotinjskih ulica i konačno kroz široke i duge glavne ulice Irkutska. Sve su bile ravne, kao da ih je čovjek ravnalom vukao, a kuće stajale uz njih, kao pravokutni četvorokuti na šahovskoj dasci. U nekim ulicama bile su drvene male kućice sasvim primitivne i trošne, ali češće, kako to već biva svuda u Rusiji, s verandama i balkonima, naličene veselim bojama i ukrašene raznim rezbarijama na glavnim vijencima. U drugim opet ulicama bile su kuće od opeke, na kat, velike i lijepe, prave gradjanske kuće. Najljepše od svega, što smo u tom mjestu vidjeli, bile su crkve. Neke su od njih bile izgradjene sasvim obično, ali na jakim temeljima, s debelim stijenama, što je dokazivalo, da su sagradjene još u stara vremena, dok su služile i kao utvrde protiv najezde divljih plemena; druge su bile opet izgradjene sa mnogo kupola, a neke i vrlo prostrane s ogromnim svodovima. Vidjeli smo i stara vrata, kuda prolazi put, što vodi iz Moskve u Vladivostok, a koji je bio nekada najduži put na svijetu i jedini spoj izmedju Sibirije i Evrope, dok nije kasnije izgradjena željeznica. Vidjeli smo razne bazare, trgove, noćišta za karavane, i nekoliko mošeja. Nato je naša četa izašla u predgradje, odakle smo odmah primijetili naše vojarne.

Vojarne su bile ogromne, na tri kata od neožbukane opeke, a oko njih sâm pusti kraj, obrastao šikarjem. Svuda oko nas mnogo blata i vode od snijega, koji se topio. U ovim vojarnama nastanila se cijela pukovnija i ondje stanovala, dok nije dobila zapovijed, da krene dalje na istok, prema moru, do Vladivostoka. Ovdje je bio put prekinut, da se momci odmore.

Raf, kojemu je cijeli ovaj svijet bio nov, živio je i ovdje istim životom. Najprije je morao da pliva po onom blatu zajedno sa svojim gospodarom, zapadajući do trbuha. Nekoliko puta doživjeli su ovdje i snježnu vijavicu, pomiješanu sa studenom kišom. Dakako, da je Rafu u vojarnama bilo mnogo ljepše, ugodnije i toplije, dok se samo privikao na mnogo ljudi, koji su stanovali na jednom mjestu. U prostranim prostorijama bile su postavljene skele i prostor je bio razdijeljen u visinu na dva dijela. Od vrata vodile su do posteljâ kao nekakve male uličice, a prozori bili su kao svijetli tuneli. Na sreću, s jedne strane od Sohora spavao je Kaban, a s druge Pazourek i onda Linhart, Roubal i drugi poznati iz tepluške, tako da se Raf opet osjećao, spavajući pod krevetom svoga gospodara, u poznatoj okolini. I drugi vojnici čete poznavali su navike Sohorovoga psa, a ostali pukovnijski vojnici poštivali su takodjer ovoga junaka »druge čete«, i tako je Rafu medju njima bilo vrlo ugodno, pa je mirno živio i promatrao njihove razgovore i šale, kako to već obično biva u ovako velikoj vojničkoj porodici.

Polovicom maja nestalo je snijega i zemlja se osušila, a jednog dana sunce sijalo od jutra do

mraka bez ijednog oblačka. Od toga dana nastala su druga vremena. Vojnici su izašli iz svojih vojarna kao miševi iz rupa i gutali svježi zrak. I Panekovi medvjedići, koji su četrnaest dana bili smješteni u drvarnici, valjali su se po dvorištu vojarne, a Raf po nekoliko puta optrčao cijelu okolinu.

Čudili smo se, kako sunce može ovdje, usred Sibirije, tako ugodno grijati. Sa svakim lijepim danom raslo je naše oduševljenje sve više i više. Poznavali smo velebnu sibirsku zimu, krutu i nepodnosivu u doba vijavica, a čarobnu, kad je mirna i veličanstvena i kad snijeg prekriva nepregledna polja, blistajući se i svjetlucajući. Činilo nam se uvijek, da je zima bez kraja i konca i da će doći naš spas, kada zagrije sunce. Sunce je grijalo jedva nekoliko dana, a već je drač oko vojarne stao pupiti. Drač, koji je prije toga izgledao kao istrošena metla, dobio je za jedan tjedan pupoljke, drugi tjedan mlade listiće, a treći bio je cijeli kraj prekriven gustim, zlaćanim zelenilom. I ovaj kraj, koji je pod bijelim pokrovom bio tako tvrd, postao je sada tako ugodan, prekriven zelenom maramom. Tek smo sada razumjeli, zašto ono nekoliko milijuna sibirskih Rusa, koji žive uz željezničku prugu, ljube ovaj kraj. Tek smo sada razumjeli, da na svijetu nema zemlje, makar kako bila siromašna, koja ne bi mogla biti lijepa i koju ne bi ljubili njeni stanovnici.

Polovicom mjeseca maja, dakle, sunce je već vrlo prijatno grijalo. Grijalo je tako, da smo već prvih dana poskidali gunjeve i obukli kaputе. Drugi dan već smo objesili kaputе o klin i hodili samo u bluzama, a treći dan bilo je već i u bluzama toplo, pa su mnogi išli samo u košulji i lakim hlačama.

Sve se žurilo, da se nasiti jedrim sokovima zemlje i toplotom sunca. Jagode u šumi, kojih je bilo vrlo mnogo sviju vrsta, stresle su sa sebe listiće i već pokazivale suncu svoje plodove. Ispod šipkovih latica bubrio je već rumeni šipak. Gdje je polje bilo

uzorano, izbila je pšenica i svaki dan postajala sve veća. Sve je živjelo burnim životom i žurilo se, da za tri-četiri mjeseca pokaže plod svoga rada, prije nego što počnu mrazovi.

I mi smo živjeli takodjer burnim životom. I nama je bilo, kao da smo preživjeli dugu zimu, koja je trajala pet godina, a sada opet osjećamo volju za život. U Irkutsku smo vršili tkodjer svoju službu, ali nam je ostajalo i mnogo slobodnog vremena za zabavu i veselje. Radovali smo se, da smo postigli svoj cilj i pomogli našoj domovini, da dodje do svoje slobode; radovali smo se i ponosili svojom petogodišnjom slavnom prošlošću. Veselili smo se svi našem skorom povratku u domovinu.

Raf se za godinu dana razvio u snažnoga psa, velikog i mišičavog, ali i razumnoga. Za godinu dana poznavao je više nego samo zelenilo i sunčanu toplinu. Poznavao je pukovnijsku glazbu, koja za njega nije bila malenkost. Prvi put ju je vidio i čuo u Irkutsku. Nije ga iznenadio ni turski bubanj. Već je znao, šta je to vuk, jarac i konj, a poznavao je i sve opasnosti, koje su prijetile čovjeku, a i mnogo drugih i većih stvari. Šta više, gdje god je svirala glazba, Raf je uvijek stajao uz turski bubanj. To je bilo i zbog toga, jer je bubanj vukla mala kobila Olga, koja se Rafu svidjala, makar ona svaki put, kad bi joj se on približio, udarila stražnjim nogama. Nije se začudio ni automobilima, ni topovima, kad su se vozili oko vojarne i kada su odlazili na vježbe; a ni aeroplani, koji su se kod Irkutska dizali u zrak, nisu ga poplašili toliko, kao prve telegrafske žice i njihovo brujanje, kad je stigao u pasji raj. Nije ga smetalo ni kazalište, koje su momci sazidali u Irkutsku, gdje su glumci, sastavljeni od samih vojnika, igrali kazališne komade. Ali kod prve kinematografske predstave zalajao je, jer je na onim snimkama primijetio stado koza, koje su skakale . . .

Te godine Raf nije doživio ništa osobito, osim ako nije bio on, koji je nedavno zadavio jednoga čovjeka pod jednim grmom. To ne može nitko Rafu dokazati, a naravno Raf ne će reći.

Irkutske vojarne bile su pod stalnom stražom. I makar su u njima bili vojnici i makar se ondje vježbali cijeli dan, oko vojarne nije bilo sasvim neopasno. Čehoslovaci su imali stalne neprijatelje, boljševike, koji su ih, ne usudjujući se stupiti s njima u otvoreni boj, kojegdje mučke napadali. Dogodilo se tako, da je nedavno ubijen jedan naš vojnik, a Raf je za nekoliko skokova preskočio ogradu vojarne i odletio u smjeru ubice. Na taj način platili smo krvlju naše stanovanje u Irkutsku.

Sohor je često s Rafom izlazio na šetnju u okolicu, uživajući u svježem kraju, sjedeći dugo vremena na obalama Angare i gledajući u njemu jasno-zelenu površinu. Mislio je, tko bi znao što, možda baš na to, kakvim čudom čovjek, često spasi svoj život... Sjedio je ovako razmišljajući dulje nego što je trebalo, i sunce je već počelo zapadati za Irkutsk, kad je on ustao i krenuo prema vojarnama. Tame se nije bojao, Mjesečina je bila kao usred dana. Ali sjediti tako dugo na ovom mjestu nije bilo probitačno iz drugih razloga. U tren osjetio je nekakav udarac po kapi, pa je iskusni vojnik odmah razabrao, da se radi o ubojnoj kugli, koju je odapeo na njega kakav sakriveni zlihovac. Bacio se smjesta na zemlju. Ali je sakriveni strijeljac bio veoma spretan, pa je pucao i na ležećeg Sohora, koji je za čas čuo fijuk pet oštrih kugala nad glavom. Jedna je od njih ranila Rafa po čelu. Kad je proletila i peta kugla, Sohor je znao, da će protivnik trebati kratko vrijeme, da pušku ponovo napuni, pa je upotrebio tu priliku i odskočio nekoliko koraka dalje. Ponavljajući taj manevar, dotrčao je do grmlja, koje ga je čuvalo od daljega napadaja. Tamo je tek primijetio, da Raf nije uz njega. Pozvao ga je nekoliko puta poluglasno, ali kad se pas

nije odazvao, htio je da se vrati prije u vojarnu po pušku, pa da onda krene u potragu za svojim psom... Uza se naime nije imao nikakvog oružja osim tupog japanskog noža. Zato je išao brzim korakom. Nije prevalio ni stotinu koračaja, kad je razabrao iza sebe prasak granja, pa posegnuo za nožem, okrenuo ledja prema jednome stablu i stisnuo nož u ruci. Medju granjem pojavila se pasja glava... Bio je to naime Raf, koji je slijedio gospodarov trag. Rana na čelu mu je strašno krvarila, a krv, koja mu je kapala iz ralja, bila mu je okrvarila grudi i prednje noge. Pas je radosno skakao oko Sohora i trčao prema vojarnama, gdje su mu na ranu previli komad staroga ručnika.

Ali s ovim nije taj dogadjaj bio završen.

Sutradan ujutro izašla je patrola na mjesto, otkud je bilo pucano na Sohora, da pregleda okolinu, u kojoj su stanovali čudnovati ljudi. Ali nije našla nikoga. Vraćajući se malom šumicom iza ciglanâ, opazila je patrola na kraju te šumice pod jednim džbunom nepomično ljudsko tijelo. Glava mrtvoga čovjeka bila je pokrivena zgrušanom krvlju, a pored njega ležala je ruska vojnička puška, iz koje su bili ispaljeni svi naboji. Kad su s glave očistili krv, primijetili su, da mrtvac ima s obadvije strane vrata duboke rane, kao da ga je netko uhvatio jakim kliještima. Toga je čovjeka zaklala nekakva zvijer... Ali kakva? Možda vuk? No vuk je ljeti najveća kukavica i ne bi se usudio ni u blizinu sela. Moguće dakle kakav gladni pas, kojih je bilo mnogo u ovim krajevima? Vjerojatno. Ali ipak svi vojnici iz vojarne dali bi ruku u vatru za to, da je to učinio Raf, koji se osvetio za napadaj na svoga gospodara i za onu ranu, koju je dobio na čelu, prije nego što je bio potrčao u gustiž. Puška s ispražnjenim nabojima svjedočila je, da je jučer pucao na Sohora upravo taj čovjek.

Raf, dakako, nije mogao govoriti i kad je sutradan bio doveden u onaj kraj, nije pokazivao ni-

kakvim nemirom niti ičim, da mu je sve ovo poznato od jučeranjega okršaja. No ta pripovijest kolala je i dalje medju vojnicima i svugdje su Rafu davali hrane i odavali mu poštovanje kao junačkom članu ovoga vojničkoga tabora.

Kratko vrijeme iza ovoga dogadjaja počela se priroda opet mijenjati; dan je postajao kraći i prije nego što se itko nadao, počele su padati kiše. Razumije se, da to nije bilo ugodno češkim vojnicima. Čežnja za povratkom rasla je i svaki je od njih želio samo jedno: — da ne mora proživiti novu sibirsku zimu. Nemir vojnika očitovao se u čestom prosvjedovanju, u nemiru i nezadovoljstvu sa koječim. Najviše svadje bilo je radi raznih starih pogodnosti, kojih je bilo dosta kod češke zagranične vojske ruskih legionara, a koje je od reda zabranio general Štefanik, kad je došao u Sibiriju, smatrajući ih zališnima, budući da je rat protiv Austrije završen pobjedom, a naša vojska time postala sastavnim dijelom vojske Čehoslovačke Republike. To su bila neugodna vremena: u pojedinim odjeljenjima se po cijeli dan raspravljalo, svadjalo i skoro tuklo. Javljali su se glasovi proti zastupnicima čehoslovačke vlade i proti zapovjedništvu vojske; tužilo se na politiku, na hranu, na plaću, na službu, na časnike, na sporu vožnju i na sve drugo. Srećom, da je većina vojnika bila razumna i mirna, pa se te svadje nisu obraćale u otvoren boj, i da se nije vojska od jučerašnjih pobjednika pretvorila u gomilu bijednih prosjaka. Njima se ima zahvaliti, da je stigla u domovinu potpuno cijela prva češka armija.

O mrtvim drugovima u to doba često se vodio razgovor. Jedne večeri pripremila je naša pukovnija posmrtni spomen palim drugovima. Svi vojnici išli su toga dana u kazalište, gdje su na podij položili cvijeća pred poprsje pukovnika Šerca, jednoga od najvećih i najjunačnijih borilaca za slobodu. Ovdje su momci slušali glazbu i pjevanje, držali se govori u spomen drugova, koji su poginuli od Karpata do Tihog Ocena.

Još dugo toga večera govorilo se o poginuloj braći. Jedan od momaka, rodjen u Čenjikovu, gdje se rodio i pukovnik Šerc, spominjao je, kako je vidjao pukovnika, dok je bio još učitelj u Trebići. Kako se tamo sastao s pukovnikom Šercom, tada poručnikom, i kako mu je rekao, da je Čehoslovak, njegov zemljak i tada ga je Šerc tako zagrlio, te se čudi, da mu nije polomio kosti. »To je bio časnik! To je bio zasita pravi brat!«

»Vidiš«, reče Sohor, — »da smo prije 25. oktobra godine 1918. tako išli po pukovniji i govorili »To je pravi časnik, to je pravi brat«, možda bi još danas živio medju nama. U ono doba to nismo činili, niti smo tako govorili, nego slušali smo i govorili riječi, koje su se možda tada mnogima više svidjale: »Ne ćemo više rata, idemo preko Vladivostoka u domovinu«. Momci nisu shvatili i nisu vjerovali, kako bi boljševici navalili na njihovu prvu pukovniju u Sibiriji, i da cijela vojska ne bi mogla ništa drugo raditi, nego da u paničnom strahu bježi preko sibirskih pustinja, bez jela i bez svake pomoći bolesnima i ranjenima. U to doba nekoliko četa bilo je otkazalo poslušnost i pukovnik Šerc se od silne žalosti u Aksakovu ubio ... A ipak smo svi mi krivi njegovoj smrti, jer nismo ono nekoliko brbljavaca odbacili od sebe. Zato danas svi obaramo glavu, kad se sjetimo Šercove smrti ...«

Pazourek bio je telefonist u doba bojeva na Volgi, pa je često govorio: — »Često se sjećam zastavnika Šešina. To je bio časnik, o kojem bi se moglo štošta dobra reći. Uvijek je bio medju nama, da bi čim bolje upoznao naše potrebe; uvijek je bio na mjestu, kad je trebalo što pomoći; nikada nikoga nije kaznio, bio je pravi otac svoje čete. Sjećam se, kad smo stajali pred Simbirskom, da su vojnici išli pred njegov vagon i dobacivali mu: »Ej, ti, učitelju u očalima!« pa da bi trebalo s njim drugačije postupati samo zato, jer im nije dozvolio, da podju u selo, gdje su hjeli da potroše novce, koji su im

toga jutra bili isplaćeni. Nije im to dozvolio, jer smo sutradan trebali preći preko mosta u Simbirsku, gdje su nas čekali teški bojevi. Lično sam opalio jednom takvom brbljavcu pljusku na lice, jer je bio tek četiri tjedna u vojsci, a htio je već da zapovijeda. Nato su se drugi neki momci okrenuli proti meni i grdili me, jer branim časnike. Poslije toga je jadni Šešin pao u zelenoj dolini pred Kazanom. Kad sam i sâm nato potrčao na juriš, da bi tako povukao za sobom ostalu četu, koja je — izmorena višednevnim bojem — počela popuštati, trebali ste vidjeti iste te ljude, kako su kao divlji poletjeli za mnom, da bi tako mogli spasiti barem njegovo tijelo i sahraniti ga vlastitim rukama. Spomenite danas ime »Šešin» u prvoj četi, pa ćete vidjeti, da ga se svatko sjeća s djetinjskom ljubavlju«.

Nato su se drugi momci počeli sjećati ostalih časnika:

»Tako ti je to, slatki brate! Obično počinjemo čovjeka voljeti onda, kad je već prekasno. Zapovjednik naše osmice bio je brat Fajnor. Bio je to Slovak iz stare, poznate slovačke porodice. Bio je lijep, visok momak, vrlo nadaren. Nama se nije svidjao, jer je uvijek na sebe mnogo pazio; bio je čist, često je mijenjao rublje, nosio uvijek čiste cipele i cijelu uniformu. Nazivali smo ga »oficirčić«. Doduše, na njegov postupak spram nas nismo se mogli potužiti, jedino, što je išao uvijek onako čisto obučen, dok smo mi bili prljavi i poderani. Držali smo sebe za običnu masu, dok je on bio časnik, »gospodin«. A nitko od nas nije bio toliko pravedan, pa da bi priznao, da je Fajnor ustajao mnogo ranije od nas, da bi se mogao svaki dan obrijati, a kad se vratio sa bojišta ili sa vježbe, ne bi nikada onako zaprašen i prljav legao i izvalio se po ležištu, nego bi prije svega očistio cipele, oprašio odijelo, oprao ruke, lice i t. d. Mi smo se uvijek podsmjehivali, kad bi on poslije svake bitke čak obukao čistu uniformu ... A kad smo ga nosili kod Buzuluka mrtvoga sa

ratišta — kugla ga je udarila posred prsiju — svi smo gutali suze i obarali glave. Nekoji je od nas primijetio, da se jadnik oblačio radi toga, da bi u smrt pošao kao u svatove. Drugi opet — da se oblačio radi toga tako čisto i uredno, jer se tvrdo nadao, da će prinijeti svojom smrću žrtvu za domovinu ... Od toga doba nisu nikada u njegovoj četi voljeli časnika, koji ne bi bio onako čist, kao što je bio Fajnor«.

»A Všetečka, zastavnik Všetečka!« doda Lukež, — »tko se njega još ne sjeća? Bio je inžinjer kemičar i stalno smo ga vidjevali s knjigom u ruci. Nismo se ismjehivali njegovom običaju, da hoda s knjigom, šta više, mi smo to poštovali, ali bilo nam je ipak smiješno vidjeti jednoga časnika u ono doba sa knjigom! Kad smo ga sahranili kod Hvalinska, krasnog malog mjesta na Volgi, tek smo onda osjetili, šta smo u njemu izgubili, a trebali smo biti ponosni, da imamo časnika tako učenoga. Koji je još časnik na svijetu umirao s knjigom u ruci?«

»Ja ću vam pričati«, reče Kaban — »o jednom časniku šeste čete. Na njemu smo se najbolje osvjedočili, da je teško brzo upoznati čovjeka, koji ima u sebi nešto tajanstveno, od čega konačno svaki na sebi nešto ima, osobito onda, ako taj čovjek nosi i časnički čin. Mi češki vojnici zahtijevamo, da nas časnik uvijek voli i da bi nam uvijek ostao brat, ali ne uvidjamo, da smo mi baš oni, koji se od njega otudjimo, čim postane časnik. To je ono staro nepovjerenje, koje nam je ostalo još iz doba Austrije. U šestoj četi doživio sam prvi, a i posljednji put, osjećaj, da sam podlegao jednoj nepravednoj misli, a ta je, da naš časnik nije naš brat i da mi uistinu moramo ratovati njemu za volju i za njega, a ne za našu rodjenu zemlju. Ovo mi je bila jedna teška i velika pouka. Ti, Sohore, zacijelo si poznavao zastavnika Ota iz šeste čete? Hajde, pričaj nam, kakav je bio!«

»Da«, prihvati riječ Sohor — »poznavao sam ga vrlo dobro. Bio je zapovjednik druge čete. U

ono doba bili smo razdijeljeni po četama i dodijeljeni ruskim divizijama, a ja sam bio u drugoj četi šeste kompanije otprilike mjesec dana, dok nisam bio ranjen. Oto je bio velik i snažan momak, a mogao bi se s njim uporediti jedino pokojni poručnik Kašpar ili general Sirový. Jedanput sam vidio, kako je na ispruženoj ruci držao stolicu, na kojoj je sjedio Tering. Zastavnik Oto ga je tako držao nekoliko minuta. Na ovaj način često se zabavljao i mi smo ga rado gledali. Upravo sad sam se sjetio, kako smo prošle godine vidjeli još jednoga ovakvog silnog čovjeka: poručnika Lužu iz druge pukovnije, koja je stajala preko zime u Čaljabinsku na kolodvoru, a Luža je tamo imao dva kotača i osovinu od teške drezine, tako teške i velike, da bi mogla nositi cijeli mali vagon. Svako jutro Luža je napola gol izlazio na mraz i dizao kola tako dugo, dok s njega nije potekao znoj. Poslije toga obično je dolazio njegov sluga i polivao ga ledenom vodom«.

»Čekaj«, upade mu u riječ Linhart — »i ja sam Ota takodjer slušao još dok sam bio u zarobljeničkom taboru u Volsku. Mnogo prije, nego što sam ja došao, otišao je on u našu četu, ali kad sam ja došao, još se uvijek o njemu pričalo. Čuo sam o njemu ovo: — U Volsku živjeli su zarobljenici austrijski časnici i Oto je bio medju njima. Išli su uz rijeku, majčicu Volgu, na šetnju, dakako uvijek u pratnji ruskoga vojnika pod bajunetom. Jednoć na ovakvoj šetnji naišli su na jedan veliki kamen, koji je bio pao preko ceste. I kad su ruskog vojnika zapitali, zašto ovaj kamen netko s ove ceste ne makne, odgovori im on, da bi bilo potrebno dovesti najmanje par konja, da ga maknu s mjesta, a on i tako nikome ne smeta. Rusija je velika i široka ... Bio je to pravi ruski odgovor. Čuvši to Oto, stao je pred kamen, pogledao ga, zgrabio i za čas digao taj ogromni komad do visine prsiju, pošao s njim uz cestu nekoliko koračaja i bacio ga niz breg ... Ruski vojnik zinuo je od čuda, ne mogavši ni riječi

progovoriti, samo se dvaput prekrstio. Bit će da je u taj čas pomislio na svoj jadni bajunet. Nato je o Otu počela kolati pripovijest, tim više, što se na njemu nije ova velika snaga ni primjećivala«.

»Istina«, uplete se Kaban. »Nitko u njemu nije primjećivao tako silnoga čovjeka, ali je u ramenima ipak bio tako širok, da nisu za njega mogli naći dosta širokog novog kaputa«.

»Oto je bio takodjer jedan od onih časnika, s kojima momci nisu bili mnogo zadovoljni, osim kad su išli s njim na izvidnicu. Predbacivali su mu uglavnom, da rijetko kada zalazi medju njih i da malo s njima govori; htjeli su valjda time da kažu, da on ne želi biti njihov »brat«, nego samo »stariji«. Da su imali kuraže, najradije bi mu predbacivali, što je bio veoma strog. Ja sam ga dobro poznavao, pa sam znao, da taj junak nipošto nije ohol, nego da je samo plah i od naravi zatvoren. Svi smo znali, da je on prema sebi bio mnogo strožiji, nego prema drugima, i da od drugih nije ni do polovice zahtijevao ono, što je zahtijevao od samoga sebe. Radije je išao sâm dvaput na izvidnicu, nego da koga pozove sa sobom i tako ga izloži opasnosti. Sjećam se tako jedanputa, kad je jednom prilikom na izvidnici pao u potok i sav se okupao, te se vratio u streljački jarak napolak smrznut.

»Jedini prijatelj mu je bio poručnik Vilimek, koji ga je zaista vrlo volio; slagali su se njih dvojica, jer su bili dobri momci i pravi prijatelji. Družio se rado i sa nekoliko podčasnika, uopće: tko je k njemu prišao s povjerenjem, nitko se nije mogao na njega potužiti. Dakle nitko nije imao pravog razloga, da mu predbacuje naduvenost, ali naši vojnici, naučeni od Rusa, zahtijevali su i mjerili prijateljstvo svojih oficira sa slatkim riječima i neiskrenošću. Dakako, da Oto nije bio od toga soja.

»Kratko vrijeme pred zborovskom bitkom, ljeti godine 1917., svi smo osjećali u sebi nekakvu golemu snagu i volju za boj. Ova snaga izbila je kod Zbo-

rova, ali još prije toga svuda smo pokazivali našu veliku gibljivost. Naše izvidnice stvarale su čudesa od odvažnosti. Izgledalo je to, kao da smo htjeli naknaditi sve ono, što je propustila velika ruska vojska i što je njena revolucija uništila. Kulminacija naše snage bila je slavna Medkova izvidnica naše četvrte čete.

»Naša četa bila je naime dodijeljena 108. diviziji i imala je za zadaću držati dio njemačke fronte, koji je bio zaposjednut jednim turskim pukom. Zapovjednik divizije zahtijevao je od nas obično onakove stvari, kakove su se zahtijevale od čeških izvidnica: pronaći, kako je neprijatelj naoružan, koliko je jak, kako je raspoloženje vojske i slično. Ova zadaća bila je na ovom mjestu mnogo teža nego inače. Zarobiti jednoga Turčina bilo je tako reći nemoguće. Bili su to odlični vojnici, pa ako smo kojega htjeli uhvatiti, branio se on do posljednjega daha. Nisu se dali ni na prevaru hvatati. Nijemce, Madžare, Poljake, a pogotovo Čehe, mogli smo lako prevariti, jer smo poznavali jezik. Ali turski nismo znali. Tko bi, dakle, mogao s njima govoriti?

»Jednoga dana reče Oto, da ih moramo po što po to napasti i jednoga od prednje straže zarobiti. Nekoliko noći, jednu za drugom, izlazio je sâm na izvidnicu, tražeći mjesto za napad, dok ga nije konačno našao. Ova turska poljska straža imala je dobro izgradjeno mjesto otprilike trista koračaja pred linijom, koja je na tom mjestu činila veliki luk prema neprijatelju. Za naš napad bila je najpovoljnija. Mogli smo joj se neopaženo prikučiti, jer je onuda prolazio komad željezničke pruge na nasipu. Ta je pruga vodila prema zapadu. Dakako, da je od nje veoma malo ostalo, jer su je svu razbili granatama, a pragove smo i mi i Nijemci cijele zime upotrebljavali za loženje peći tako, da je samo ostatak od tračnica dokazivao, da je ovuda nekada vodila željeznička pruga.

»Naša četa brojila je oko pedeset momaka, i bila je odviše slaba za pravi juriš. S toga razloga Oto je zatražio i dobio u pomoć sto ruskih vojnika i tako sastavio osnovu za napad. — Mi ćemo krenuti po lijevoj strani pruge, obići ćemo Turke i pasti im za ledja. Pedeset Rusa krenut će sa desne, a pedeset prema centrumu u napad, da bismo tako lakše mogli neopazice prići Turcima iza ledja.

»Bila je tamna noć. Kretali smo se dosta slobodno, jer se nije vidjelo gotovo prsta pred nosom. Zemlja je bila blatnjava od jučeranje kiše. Krenuli smo po planu: cijeli naš lanac pomicao se napred i počeo Turke obkoljavati. Čekali smo jedino na čas, da dodjemo Turcima iza ledja, pa da započnemo s plesom. Ali nam to nije pošlo za rukom. Tapkali smo tako po noći, plazili po blatu sa zastavnikom na čelu, dok nismo stigli pred gustu liniju oštre žice, koja je bila tako blizu Turcima, da smo osjećali miris duhana iz njihovih lula. Na taj način odmakli smo predaleko napred pred streljačke rovove cijele turske pukovnije! Nije nam ništa drugo preostajalo, nego da se vratimo i krenemo ispravnim smjerom za ledja turskoj straži. Zastavnik je izdao zapovijed, da bi Rusi počekali sa svojom navalom, kojom su trebali zbuniti turske straže. Kako smo ležali jedan pored drugoga, došaptavali smo ovu zapovijed jedan drugome, koja je na taj način letjela po živom lancu, kao da ju je ruka dodavala ruci. Ali zapovijed nije stigla do Rusa. Bili smo uvjereni, da neki od nas nije imao dovoljno hrabrosti, pa je pofalio. Na taj način je nastao prazan prostor u našem lancu tako, da je posljednji dao ovu zapovijed u praznu tamu... Tako se dogodilo, da je prije, nego što smo mogli napustiti tursku liniju, počela kod Rusa strašna halabuka. Derali su se i vikali iz svega glasa, premda se nisu makli s mjesta; bacali su bombe, ispaljivali salve, dok se turska straža nije prenula iz dubokaga sna...

»Povlačili smo se natrag kao raci u najbržem tempu, da bismo umaknuli barem turskim reflekto-

rima i raketama, koje su svijetlile sa svih strana. Ovaj komadić puta bio je pravi pakao. Nekoliko hiljada turskih pušaka počelo je pucati svom snagom; mitraljeze su otvorile vatru, bombe praskale, da se zemlja tresla, a na koncu počelo djelovati i neprijateljsko topništvo. Dakako, da su Rusi na drugoj strani bili time iznenadjeni, ali nisu dozvolili, da ih Turci u tome osramote. Otvorili su vatru puškama, bombama, mitraljezama i topništvom. U tom času nalazili smo se u pravom pljusku od olova i čelika, koji je prelijetao preko nas s obje strane. Oto je išao posljednji iza nas, dajući nam tiho zapovijedi, jer je poznavao još iz doba svojih izvidnica ovaj kraj u najmanje tančine. Na taj način sretno smo došli do željezničke pruge, koja nas je štitila od onoga najgorega. Ruska pomoćna četa bila se već davno vratila natrag.

»Tek što smo stigli do obrambenoga nasipa, kad medju nas padne upaljena bomba. Oto je imao toliko prisutnosti duha, da je digao nogu želeći je na taj način odbaciti, ali mu je nažalost druga noga pokliznula na glini i on pao cijelim tijelom na upaljenu bombu, koja je planula ... Svojim tijelom zaštitio je i odbranio sve nas od zarobljeništva i svega onoga, što bi za tim došlo. Krv mu je tekla iz usta a momci, koji su stajali pokraj njega, čuli su šapat s umirućih usana: — »Braćo, nemojte me ovdje ostaviti« ... Ali da nam to i nije rekao, zar bismo njega ili ikoga od naše braće ostavili ranjenoga na bojištu? Digli smo ga na ruke i ponijeli. Bio je još živ. Niti onako užasna rana nije mu mogla ugasiti mladi i snažni život. No tek što smo učinili nekoliko koračaja, pade ponovo pred nas granata i tlak zraka bacio nas sve u vis. Nitko nije bio ranjen, ali kad smo htjeli Ota podignuti, primijetili smo, da je mrtav. Tako smo donijeli mrtvoga zastavnika Ota u ruske streljačke jarke.

»Donijeli smo ga bez jedne riječi, skinuli kape s glave i položili na vlažnu glinu u rovu. Odmah

su dotrčali i ostali, cijela četa i svi su stajali pod teškim dojmom oko njegovog mrtvog tijela. Nitko nije ni šapatom narušavao mir; svi smo duboko osjećali, da smo taj čas izgubili dragoga, vrlo dragoga i miloga čovjeka, koga smo svi od srca voljeli, ali kojemu nismo to nikada rekli, a to nas je sve boljelo. U daljini pucnjava je bila prestala, a samo pojedinačne rakete rasvjetljivale su tu i tamo čitav kraj, padajući s neba kao kometi. Kad je koja rasvijetlila skupinu izvidnika, zablistala bi u stotinama vlažnih očiju svijetla suza za milim bratom ...

»Jedan vojnik otrčao je zapovjedniku divizije, da mu javi Otovu smrt. Brižni ruski general stajao je nadnesen nad zemljovidnom kartom. Iz streljačkih jaraka već je dobio obavijest o smrti češkog zastavnika, kojega je mnogo poštovao. Kad je mladi vojnik dotrčao sa vijesti: — »Gospodine generale, naš praporčik« — nije mogao ni izgovoriti do kraja, nego je položio glavu na zemljovidnu kartu i zaplakao kao malo dijete. General ga je milovao po glavi, predbacujući nam, zašto smo zastavnika puštali na tako opasan put, kad to nije moralo biti ...

»Cijela četa pripravljala je pogreb. Svaki je od nas osjećao prema pokojniku veliku ljubav, koja je bila odnešena nekuda u nepoznato ... Tek sada, kad je zastavnik ležao mrtav, upoznali smo njegovo dobro i plemenito srce, koje je za svakoga od nas bilo otvoreno.

»Bio je sahranjen na groblju kod Rožmitovca. Svećenik je dugo molio nad otvorenim grobom, a za to cijelo vrijeme klečao je general pokraj njega oborene glave i šapćući molitve ... Svaki od nas bacio je u raku tri grude gline drhtavom rukom. Htjeli smo, da se s njim nad otvorenim grobom oprostimo, kako smo to uvijek obično činili, pjesmom »Gdje je domov moj«. Počeli smo pjevati, ali nam je pjesma zastala u grlu, pretvorivši se u gorak plač ... Kad je htio zapovjednik čete Vilimek pro-

govoriti nekoliko riječi, pogledavši na pedeset zaplakanih vojnika, nije mogao progovoriti ni slova. Okrenuo se od groba plačući kao dijete...

Sutradan poslije sahrane izdao je general zapovijed, da se ispali sto i deset hitaca na tursku stražu, gdje je Oto pao, i za čas od cijele turske utvrde, ostala je samo gomila gline. U taj čas češka izvidnica nije mislila na riku topova, koji su brujali u čast slavnoga junaka, nego je išla po šumi tražeći proljetno cvijeće, kojim bi okitila grob svoga brata i zapovjednika... U isti taj čas pisao je poručnik Vilimek u svoj dnevnik molbu: ako padne, da ga sahranimo pored njegovoga druga Ota. Njegovu molbu nismo mogli ispuniti, jer je nakon nekoliko tjedana pao slavnom smrću kod Zborova, daleko odavde«.

Kad je Kaban dovršio svoju pripovijest, ostavio nas je sve pod najtežim dojmom.

XI

Ljepote ljeta otpočele su upravo tako brzo nestajati, kao što su se i pojavljivale. Lišće je počelo žutjeti, trava se osušila, pucajući pod nogama. Nastali su kišni dani, i kad su vojnici izašli iz svojih vojarna, vidjeli su, da je sve lišće opalo sa drveća i da grane opet tužno vise prema zemlji... Jedino breze održavale su još uvijek svoj zeleni plašt. Sunce nije više tako visoko odskakivalo nad horizontom: bilo je žućkasto; noći su bile studene, blato se zgušćavalo i postajalo tvrdo kao kamen, a bare su dobivale ledeni pokrov. U kazališnom vrtu smrzavalo se cvijeće. Bila je to kratka sibirska jesen, nakon koje je dolazila duga i kruta zima.

Početkom novembra dobila je prva pukovnija zapovijed, najljepšu, što se ikada mogla zamisliti: odlazak u Vladivostok, a odande doma, pa tako nije morala proživjeti novu sibirsku zimu. Ostavila je

one ogromne zgrade, u kojima je cijelo ljeto proživljela. Ostavila je sve bez ikakove žalosti, koja se inače uvijek javlja, kad čovjek ostavlja mjesta, gdje se zadržavao dulje vremena.

Četa za četom prolazila je Irkutskom prema kolodvoru; prolazila je blatom i mokrim ulicama isto onakvima, kakve su bile, kad smo dolazili. Stupali smo, ali s radošću u srcu... Prešli smo preko mosta na Angari, koji je do nedavna bio rastavljen, jer su prolazile sante leda. Prvih dana mjeseca novembra bili smo opet u našim vagonima, koji su bili nanizani u dugim redovima, čekajući nas na kolodvoru. Došli smo zaista opet u stare naše vagone, jer je svaki znao svoje mjesto, pošto je svaki od nas ostavio tamo kakav god znak, koje smo načinili još prije podrug godine, kad smo odlazili s Ukrajine. Neki vojnici donosili su brezove grane sa zlatnožutim lišćem, da zakite lokomotivu i vagone, koji će ih dovesti u spasonosnu luku... Kao da se i dan htio s njima ugodno oprostiti. Sunce na istoku bacalo je svoje prve zlatne zrake, pokrivajući cijeli kraj, koji je počeo da se rumeni. U taj čas lokomotiva dade znak za odlazak, i vlak druge čete krene na put. Sohor, Kaban, Pazourek, Linhart i svih šesnaest drugih — ne računajući i Rafa — sjeli su na svoja mjesta. Vlak je krenuo, i u velikom luku nestajao za pećinama, sakrivajući pogled prema Irkutsku. Tako se počeo posljednji komad puta od Irkutska prema moru, zaista samo »komad puta«, tek nekih 3.300 klm. Prvi sat prolazili smo pored zelene Angare, po kojoj su bile polegle magle. Brežuljci na njenim obalama postajali su sve veći i veći, dok nisu najednoć dosegli visinu brijega. Kad smo prošli kroz jedan tunel, opazili smo na lijevoj strani kao neku ogromnu zelenu dasku. Bio je to Bajkal, znamenito jezero usred Sibirije.

Vlak je sada prolazio tunelima, jednim za drugim. Svi su bili kratki i nedaleko jedan za drugim, tako da je vlak njima prolazio kao konac kroz niz korala.

Tek u podne nastala je stanka u brzoj vožnji. Na jednoj maloj stanici vlak je stao ispod šumovitih pećina i cijela posada istrčala je prema obali jezera, prekritoga hiljadama sitnih valova.

Tek odande pukao je prekrasan pogled na beskonačno jezero, osvijetljeno jasnim suncem. Daleko na istoku vidjele su se konture golemih planina.

Dok su momci gledali na jezero i stavljali svoje primjedbe, izašla su dva češka vojnika iz male drvene kućice, podignute nedaleko od kolodvorske stanice, i počeli zapitkivati naše ljude, iz koje su pukovnije i kamo putuju. O sebi su govorili, da se na tom mjestu nalaze već pola godine i da su vojnici inžinjerske čete, koja nadzire put kroz tunel. Ovdje više nema naših posada, jer iza jezera čuvaju put Amerikanci, a dalje Rusi. Ovdje oni žive dakle potpuno sami, kao dva Robinzona, tako da novosti slušaju samo od braće, koja tuda prolaze prama Vladivostoku. Dakako, samo u slučaju, ako vlak na ovoj stanici stane.

»Onda vam je bez sumnje ovdje uz jezero veoma dugočasno?«

»Ljeti i nije, a kad dodje zima, zacijelo će nas izmijeniti. Ljetos smo sjedili ovdje na obali, grijali se na suncu i lovili ribe u jezeru, dakako, pošto smo prošli dvaput prugu, koju čuvamo, pregledavajući tračnice i bolte. Na ovom mjestu vrlo često pada sa bregova veliko kamenje. Inače smo ovdje živjeli vrlo ugodno. Šume su pune jagoda, a lov na tetrebe, srndaće i zečeve veoma je bogat. Tko bude iza nas preko zime došao, imat će opet bogati lov na lisice, kune i hermeline, i na sobove. Istina je, da uz samu željezničku prugu nema toliko divljači kao na ostalim mjestima oko jezera, makar preko godine dolazile cijele gomile lovaca. Tamo dalje na sjeveru Bajkala živi dabar s modrim krznom, losos, veliki medvjed, ris i cijela jata tuljana.

Naši vojnici vrlo su rado slušali ove pripovijetke, a momci od inžinjerske komande opet su vrlo

rado pričali i objašnjavali vojnicima razne krasote jezera i hvalili se njima kao da je to njihova svojina... Pričali su, što su na Bajkalskom jezeru sami doživljeli i što su o njemu slušali. Za prijašnjih vremena, dok nisu bili izgradjeni tuneli, vlak je u zimsko doba, putujući od Irkutska prema Vladivostoku, prelazio preko jezera, koje se u to doba zaledi, a led je bio tako jak, da je nosio cijeli vlak, kao kakvo pero... O bajkalskom ledu pričaju ljudi, da se uopće i ne topi, nego da ljeti, kad popuca, potone na dno, pa zato i jest u ljetnje doba voda ovoga jezera tako studena. Dalje su pričali o ribama, kojih je puno jezero, sviju vrsta. Pričali su o čudnim vrstama riba »golomnjaci«, koji žive na dnu jezera, a kad se uhvate i izvuku na zrak, raspuknu se kao naduveni mjehur, jer je tijelo ove ribe udešeno na veliki tlak vode. Pričali su nam dalje, da sjeverna i istočna obala jezera ima zlata i da radi toga onamo dolaze ne samo lovci na životinje, nego i na zlato, kojega su pune doline rijekâ i pritokâ. Kopači zlata zalaze u daleke nenastanjene krajeve, gdje se zadržavaju po nekoliko godina, živeći samo od lova mnoge zvjeradi, koja živi u tim krajevima, pa nose samo kože medvjedâ i lososa. Ima tako selâ, koja uopće nemaju veze s ostalim svijetom. Pred dva mjeseca došli su nekakvi kopači zlata, koji su živjeli u pustinji dvije godine bez ikakovih vijesti o svijetu. Došli su u neko selo svećeniku, nasuli mu punu zdjelicu zlatnih zrna, da se za tu cijenu pomoli za razne njihove rodjake, pa i za cara, da bi još »mnogo godina sretno vladao...« Kako su zinuli od čuda, kad su čuli, da car uopće više ne vlada Rusijom, šta više, da su ga ubili, ali nisu htjeli vjerovati, kad im je svećenik objašnjavao, šta se sa Rusijom za to doba dogodilo. Nato su uzeli onu zdjelu sa zlatom i opet ga sasuli u svoju kožnu mješinu... Tamo daleko u nenapučenim krajevima, ljudi nisu ništa znali o tome, da se vodi

nekakav rat i da je planula revolucija. Kopači zlata nailazili su na sela, gdje ni cijeli krajevi nisu čuli za svijetski rat.

U onim krajevima rastu velike i guste šume, od smreka i breza. U tim šumama — kako su nam pričali inžinjerski momci — rastu čudna drveta: srebrne breze, stotinama godinama stare, pune malih čvorića, koji se sjaju po cijelom drvetu, kao mali kristali, pa ogromni cedri s mirisnim crvenim drvetom i još mnogo drugih. Pripovijedanje ove dvojice bilo je prekinuto glasom trublje, koja je pozivala na objed.

»Bit će, da vas dvojica sami sebe kuhate?« zapita Sohor.

»Dabogme. U selu kupujemo kruh, otprilike sat hoda odavde, a isto tako i maslo, mlijeko i jaja. Katkada imamo i po koju ribu iz jezera«.

»Ne ćete nam valjda odbiti, ako vas pozovemo, da okušate jedanput objed vojničke kuhinje?« pozva ih Sohor. »Nadam se, da će biti i za vas dosta«.

Obojica radosno prihvatiše poziv i krenuše za Sohorom u njegovu teplušku. Kaban je otišao, da donese objed, razloživši kuharu, da imaju dva češka gosta, i kuhar je dodao dva obroka više.

Poslije objeda ispričao je jedan od gostiju historiju, kako se gradio u Sibiriji tunel br. 39.

»Kad je general Gajda počeo probijati put našoj vojsci prema istoku, kao veoma bistar vojnik pogledao je na mapu i primijetio, šta nas sve čeka na putu. Promatrao je rijeke, preko kojih su vodili mostovi i opazio odmah tunele pokraj Bajkalskoga jezera rekavši: »Na ovom će nam mjestu zacijelo boljševici smetati na putu«. Nato je izdao zapovijed, da se osnuje inžinjerska komanda, u koju su bili poslani ljudi, upućeni u posao oko gradnje mostova, tunela i željeznica. Odmah je bila osnovana radna četa, koja je pod komandom one prve imala izvoditi posao. Ja sam bio kao podčasnik dodijeljen inžinjerskoj komori i putovao sam s pomoćnim vlakom u svrhu opravke mostova.

»Upravo smo popravljali most preko rijeke Irkut, kad najednoč stiže zapovijest, da bismo odmah preko Irkutska krenuli za Bajkal, jer su tamo boljševici srušili tunel, da bi nam tako onemogućili daljnji progon. Dakako, da im to nije ništa pomoglo, jer ih je Gajda i dalje gonio. Bilo je dakle potrebno započeti odmah sa popravkom tunela, da bi se mogao daljnji put prema istoku produžiti. Drugi dan bio je vlak već pred tunelom i odmah smo pregledali cijelu situaciju. Tamo nas je očekivala radna četa, sastojeći se od dvjesta Čehoslovaka iz zarobljeničkih tabora, koji nisu htjeli da vojuju, pa ih je Gajda komandirao na posao. Imali su sa sobom motike, a ostalo dovezli smo im mi na našim vagončićina, kao tračnice, dinamit i t. d.

»Naša dužnost bila je da očistimo zasuti tunel, u koji se survala gotovo polovica brijega. Bila je to siva i smeđja masa škriljevca i gline, proti kojoj je cijela gomila ljudi stajala kao malo stado mravi. Otprilike 50 metara tunela bilo je zasuto, dok je ostatak bio napunjen glinom i velikim kamenjem. Svaki bi čovjek pomislio, da će rad ovih 200 Čehoslovaka sa 100 Rusa i Kineza, koje smo dovezli, biti uzaludan. Od jutra do mraka cijela dolinica je ozvanjala od udaraca lopata i alata, te eksplozije dinamita, i svi smo se kretali na ovom mjestu kao u mravinjaku. Od generala Gajde stizali su telegrami, da se požurimo s poslom. Ruski inžinjeri iz Irkutska pregledaše mjesto i rekoše, da će otprilike za tri mjeseca moći prvi vlak da prodje.

»No naši inžinjeri bili su drugoga mišljenja, te odrediše, da se tunel čisti s jedne i druge strane. Tako je stvar zaista išla brže, a jedino se generalu Gajdi i našim inžinjerima činilo, da se napreduje odviše polagano. Nato se sjeti naš inžinjer, da mi zapravo i ne trebamo dva reda tračnica kroz tunel, te odredi, da se pročisti samo jedan red, koji je do-

voljan, da vlakovi mogu mirno prolaziti. Mi udesimo svoj rad prema novoj odredbi, radujući se, da ćemo tako biti brže gotovi. Najednom se započelo kišno doba, te se glina počela odranjati ponovo sa bregova, uništavajući naš posao. Zadržavali smo tu glinu betonskim potpornim zidom. Nato su počeli padati veliki komadi kamenja, prijeteći našim životima. Da predusretnome svaku opasnost, postavili smo na vrh brijega straže, koji su nam davale s pištalicama u ustima znak, kad bi se koji komad odronuo. Ipak je kod ovoga rada bilo trideset ranjenih i dva mrtva.

»Bio je to takav posao, da smo nakon rada od osam sati legli u vagon i spavali šestnaest sati. Ali je ipak za 33 dana prošla tunelom prva naša lokomotiva! Prije nego što je vlak prošao kroz tunel, izmjerio je naš inžinjer visinu dimnjaka, da se uvjeri, da li visina tunela odgovara visini dimnjaka. Budući da je prva lokomotiva imala previsok dimnjak, morala se vratiti u Irkutsk, gdje su joj jedan dio dimnjaka odrezali... Nakon toga vojska je mogla dalje da krene prema istoku, a mi od inžinjerske komande — krenuli smo prema zapovijedi nekom drugom mostu u Čitu«.

»Imali ste, dakle, težak posao«, reče Pazourek. — »Kod nas, na Volgi, radna četa nije takodjer imala lak posao. Vidio sam je pri pomoći, kada su naši inžinjeri popravljali most pred Simbirskom, na koji su poslali boljševici oklopljeni vlak »Lenjin«, želeći nam razbiti most. Ali nasred mosta vlak je iskočio iz tračnica, našto su naši momci položili na taj dio mosta grede, a preko njih tračnice i tako odvukli oklopljeni vlak. Most smo popravili i sutradan ušli s velikom paradom u Simbirsk. »Lenjina« smo popravili i za 14 dana putovala je na njemu naša pukovnija. Sâm vlak prekrstili smo i dali mu mjesto »Lenjin« ime »Orlik II.«.

»Na Balkalskom jezeru odigralo se još mnogo čudnih stvari, o kojima bi se dalo dugo pričati.

Tako se ovdje izvojštio čitav rat na brodovima. Boljševici su imali velike ladje na jezeru i postavili na njih topove. Mi smo imali samo nekoliko čamaca, onakovih, kakove ste vidjeli na Vltavi, a na jedan smo postavili top i tim topom razbili boljševicima ogromne ledolomce »Bajkal« i »Krugobajkalec«, na kojima su prije prevozili cijele vlakove preko jezera. Ali su se ovdje odigrali i drugi razni bojevi, na pr. dinamitom. Sa jednoga mjesta pustili su boljševici praznu lokomotivu u gibanje, a njoj dodali dva vagona puna dinamita, koja su imali naletjeti na naš oklopljeni vlak. Naši su momci, medjutim, to na vrijeme primijetili, pa otkopčali svoj prazni vagon, a s ostalim vlakom odmaknuli za bregove, spasivši tako svoj vlak i svoje živote... Još prije dva mjeseca mogli ste ovdje nailaziti na ostatke od one silne eksplozije, jer su sve kućice od te strašne eksplozije i velikoga pritiska zraka odletjele, kao da su sagradjene od karata. Na ovom mjestu ubili su i pukovnika Ušakova, koga smo svi poznavali, jer je bio desna ruka generalu Gajdi u bojevima na Bajkalu.

»No, da vam ispričam, kako smo osvojili jednu ratnu tvornicu! Poručnik Všetečka doznao je, da se 400 klm od Tuluna na sjever nalazi velika Nikolajevska tvornica, u kojoj se proizvode naboji za topove i ručne granate. To su vrlo potrebne stvari za nas, a bit će i za Ruse, kad za nekoliko dana bude zbačena sovjetska vlada, pa se stvori na istoku opet nova fronta protiv Njemačke. Brat poručnik bio je mišljenja, da ovu Nikolajevsku tvornicu čuvaju stotine crvenih vojnika i da je 400 zaposlenih radnika takodjer dobro naoružano. Trebalo je dakle osvojiti ovu tvornicu brzo i iznenada, da ne bi crvena vojska skupocjene strojeve uništila. Tko će dakle, da dobrovoljno podje u Nikolajevsk?

»Dakako, prijavila se cijela baterija. No poručnik je izabrao jedino nas trideset, što je dostajalo za pol hiljade ljudi, i dodao nam još četiri

momka s mitraljezama od šeste hanačke pukovnije. Ali nitko nije poznavao put. Uto doleti k nama na kolodvor advokat Rusinov, koji nas je jedanput dočekao u Tulunu i pogostio. Rekao je, da on vrlo dobro zna put, kao i uopće cijelu srednju Sibiriju, pa nas zamoli, da ga primimo u čehoslovačku vojsku. On će nas onamo povesti. Složio se s našim poručnikom i ostao u našoj vojsci sve do jeseni.

»Istoga dana pred večer krenuli smo kolima. Zapovjednik nam je bio zastavnik Podhora, a kao podčasnici bili su s nama: Šulc, Vašek, Hlavin i još njih nekoliko. Pred nama su jahale dvije straže na konjima, a za njima išli smo mi na kolima; posljednji iza nas išao je mitraljez i Rusinov. Selo se s nama opraštalo, mašući nam maramama, a ženske plačući. Iza sela uhvatila nas kiša, iza koje je udarila strašna bura, tako da smo bili promočeni do kože«.

»Zaboravio si na Blehu i na njegove bombe, prijatelju«, podsjeti ga drugi inžinjerski momak. »Ispričaj im i to!«

»Pa dobro, dakle, Bleha! Bio je to Čeh iz Beča, koji je vrlo slabo govorio češki, jer je u Beču zaboravio svoj materinji jezik. Ondje je bio krojač. Kod nas je bio cijelu godinu, a još nije naučio dobro češki, pa gdje mu je pofalila češka riječ, uzeo je njemačku. Ako se radi čega razljutio, započeo je grdnju sa »Das gibt's nicht«. I to je govorio iza svake rečenice... Kad smo pošli na put, svaki je momak dobio po tri bombe, no Blehi se to činilo malo, jer je mislio, da će svaki dobiti šest, te se radi toga počeo ljutiti i grditi svojim »Das gibt's nicht«.

»Prestao je psovati tek onda, kad su mu od noćne bure počeli zubi cvokotati.

»Kad je sunce izašlo i malo nas zagrijalo, počela se sušiti i naša odijela. S toplinom vratilo se i naše raspoloženje. Počeli smo se diviti nepreglednoj tajgi i njenom neprolaznom gustižu, medju kojim smo se vozili po pješčanom putu, kao po kakovom ćilimu. Promatrali smo stoljetne velikane i taj bi

nam se put zaista veoma svidio, da nije sunce probudilo velike rojeve komaraca i mušica, koji su se na nas bacili sa sviju strana. Milijun ih je kružilo oko nas i zujalo nam oko ušiju; komarci su nam sjedali na kožu, zalijetali nam se u uši, u usta i pod košulju. Za čas smo bili natekli od silnih ugriza, a sa jadnih konja kapala je krv. Mlatali smo oko sebe kao ludi, ali nam ništa nije pomoglo. Rusinov je glasno galamio, a Bleha se stalno prijetio: »Das gibt's nicht«. Jedina pomoć protiv komaraca bila bi vatra s velikim dimom, ali budući da na odmor nismo smjeli ni misliti, krenuli smo dalje prema Nikolajevskoj tvornici.

»Pred večer smo zastali u jednom selu, izmijenili kola i opet noću krenuli pješčanim putem kroz tajgu. Tako je to išlo trista kilometara za cijela tri dana i tri noći vožnje, dok četvrtoga dana nismo napokon stigli.

»Na brežuljku pred tvornicom odredio je brat zastavnik, kako ima da se navali: — Desetorica će krenuti prema tvornici, desetorica će osvojiti selo kod tvornice, a desetorica sa mitraljezom ostat će na početku šume kao rezerva, ako napadaj ne bi uspio. Rusinov je ostao kod rezerve.

»Krenusmo na juriš. Oni, koji su osvajali tvornicu, nisu imali mnogo posla, jer se straža odmah predala, kad je vidjela, da mi ne poznajemo šale. Pedeset vojnika crvene vojske, koji su spavali u kancelarijama tvornice, odmah su se predali. Njihove puške smo zatvorili u jednu sobu, a njima samima postavili jednoga vojnika kao stražu. Nato smo nas devetorica krenuli, da pomognemo onima, koji su osvajali selo. No došli smo prekasno. Selo je već bilo osvojeno, a jedan crveni vojnik u kratkom kreševu ubijen. Bilo nam ga je žao: jedinoga junaka medju stotinom onih zlikovaca, koji su imali hrabrosti samo pred nenaoružanim ljudima. Naš zastavnik izda zapovijed, da se ovaj sahrani po obredu

pravoslavne crkve. U selu smo imali najviše posla s budjenjem crvenih vojnika, koji su spavali kao puhovi...

»Tako smo osvojili Nikolajevsku tvornicu. Zastavnik izdade zapovijed u ime »Zapovjednika vojske, koja operira na rijeci Angari« (on je bio taj zapovjednik, a nas tridesetorica bili smo vojska), u kojoj je na prvom mjestu stajalo, da nad cijelom oblasti sjeverne Angare (koja je velika kao cijela Francuska) proglašava prijeki sud i da izdaje zapovijed, da se sve oružje ima do 12 sati predati načelniku... U selu smo ostavili četiri brata na straži, dok smo drugi legli spavati.

»Spavali smo kao zaklani. No odmah poslije podne zakucala nam je straža na prozore, javljajući nam, da u luku dolazi neka ladja, vozeći sedamdeset crvenih vojnika, koji su trebali u Dolonovu pokupiti žito, koje je oduzeto seljacima za crvenu vojsku. Zastavnik naredi straži, da zakuca na prozore svih kuća, u kojima su naši legli spavati i da nam odmah dopremi kola, da možemo čim prije krenuti na vojnike crvene armije. Za četvrt sata jurili smo prema luci, dok je deset momaka ostalo kao straža u selu. Rusinov je išao s nama. No skoro smo došli prekasno. Bili smo tek izašli iz sela, kad smo čuli sirenu parobroda. Jurili smo na kolima i stigli do pješčanog nasipa, dvjesta koračaja od parobroda, koji nas je primijetio i nastojao da se odmakne od mosta. Skočili smo s kola i potrčali prema nasipu, dok ne počnu s parobroda pucati na nas. Neko vrijeme sakrivali smo se iza nasipa, a onda otvorili vatru na brod. Najednom se Bleha uhvati za glavu, ispruživši se na zemlji. Budući da smo stajali na otvorenom polju, nismo mogli na njega obraćati pažnju. Trebali smo što prije da osvojimo parobrod, ako nismo htjeli, da nas na mjestu postrijeljaju kao miševe.

»Jedan od nas potrča prama parobrodu i skoči u nj. Kad se okrenuo i vidio, da nitko od naših nije

za njim pošao, htio je natrag skočiti na mostić, ali je pri tome pao u vodu. No ni onda nije izgubio prisutnost duha, nego je kroz okrugli prozorčić parobroda bacio upaljenu bombu... Posadi parobroda bilo je dosta boja: ladja ponovo pristane uz mostić i svi s uzdignutim rukama izadjoše na kopno. Tako smo osvojili parobrod — —

»Sedamdeset crvenih vojnika stajalo je u velikom strahu, a putnici su se radovali, dok smo mi pregledavali po brodu, što smo sve osvojili. Mnogo vreća šećera, brašna, hiljade cigareta, sedamdeset pušaka sa mnogo naboja i mnogo drugih potrebnih stvari. Dok smo to pregledavali, sami putnici skupili su sve zarobljene crvene vojnika i za čas je na parobrodu bila istaknuta crveno-bijela češka zastava. Kad smo izlazili s osvojene ladje, iznenadio nas je Rusinov, koji je već pregledao, ima li što za jelo i dogovarao se s nasmijanim Kinezom, kako će da pripravi za nas veliku gozbu.

»Tek sada, pošto smo bili potpuno osigurani, poslao je zastavnik po Blehovo tijelo. Ožalošćeni, krenusmo da ga tražimo, ali vidi vraga: — mrtav Bleha hodao je po malom mostiću, s maramicom oko vrata, mlatajući svojim bombama i vičući na nas, da smo htjeli bez njega otići — Das gibt's nicht! Razumije se, da smo bili veoma veseli, jer i taj jedini momak, koji je »poginuo«, ustao je iz groba i veseo krenuo s nama na kinesku gozbu. Pričao nam je, da ga je projektil samo okrznuo, a čim je došao k sebi, nije vidio na obali nijednoga od nas; jedino mu je udarila u oči češka zastavica na parobrodu ... Odmah mu je došlo u pamet, da ga mislimo ostaviti i otploviti brodom. Sve nam je to veselo pričao svojim lošim češkim jezikom, a kapetan parobroda neprestano s oduševljenjem nazdravljao češkoj zastavi, dok nije konačno svršio pod stolom, potpuno pijan...

»Nato smo se vratili u Nikolajevsk. Tamo su tvornički radnici našim momcima predali sve, iz

čega se moglo pucati, bile to puške za medvjede sa patronama, velikima kao orah ili male flobertice. Njihova deputacija tražila je jedino, da im se isplati nadnica, koju već pola godine nisu dobivali. Činovnike smo namjestili opet na ona mjesta, na kojima su i prije bili i odredili smo, da selo izabere svoju upravu, pa smo zarobljenicima i s oružjem krenuli u Dolonov u namjeri, da se ukrcamo na brod, koji se zvao »Sibirjak«.

»Zastavnik je naredio kapetanu parobroda, da ga opet okrene prama Irkutsku, otkud je po Angari i doplovio. I tako smo krenuli prema Irkutsku, udaljenom 900 klm. Usput je netko primijetio, da se tamo nalaze boljševici, našto je Bleha zaključio: ako su boljševici još uvijek u Irkutsku, da onda treba da osvojimo i Irkutsk ... »Das gibt's nicht«.

»Krasnih pet dana plovili smo uz Angoru. Put je bio veoma ugodan. Spavali smo izvrsno, a jeli još bolje; putnici bili su veoma predusretljivi prama nama, a stotinu zarobljenika iz tvornice i oko 70 Sibirjaka toliko su bili s nama zadovoljni, da su se skoro listom prijavljivali u češku vojsku. Rusinov s Kinezom neprestano je izmišljavao nova jela, kapetan pio u naše zdravlje, a mi gospodski šetali po palubi, pregledavajući kraj i popijevajući ...

»Noći su bile prekrasne. Nekoliko puta sam stajao na straži. Parobrod je plovio ispod milijuna jasnih zvjezdica po rijeci, čistoj kao drugo nebo. Ne osjećam trešnju parobroda, a obala se čas približava, čas udaljuje; čujem šum lišća i žuborenje vode medju korenjem drveća. Rijeka postaje čas šira, čas uža. Najednom izroni iz vode kakvo malo ostrvce, pokrito šašom, iz kojega bi katkada izletio poplašen ptić. Stojim na kljunu sâm; jedino tri svjetiljke, modra, žuta i crvena, nalaze se po bokovima parobroda, dok na krmi stoji budni kormilar, a duboko medju strojevima ložač. Iznad mene, kao orlovo krilo, leprša crveno-bijela zastava ...

»Tako smo putovali četiri dana, a petoga popodne reče nam kapetan, da ćemo pred večer stići u Irkutsk. Bili smo malo uznemireni, da bi tamo mogli još biti boljševici; zato smo pregledali puške i bombe, a na zapovjednički most postavili mitraljezu, u namjeri, da osvojimo Irkutsk isto onako, kao i Nikolajevsku tvornicu. Kad je sunce pred večer zapadalo, vidjeli smo u daljini kao u kakovoj magli grad sa hiljadu kuća i stotinom crkvenih tornjeva. Ležao je pred nama mirno i potpuno tiho. Kad smo ulazili u luku, gdje je već stajalo nekoliko parobroda, koji su bili manji nego naš, a koje smo najprije htjeli osvojiti, čuli smo strahovitu buku, jeku trubalja i pisak svih brodskih sirena, da se sve zrak prolamao. Ujedno smo opazili, da nas na obali dočekuje golemo mnoštvo svijeta, bacajući šešire u zrak i mašući rupcima, kad su primijetili češku zastavicu na našem parobrodu. Opazili smo gomilu naših momaka iz šeste hanadske pukovnije. Pred večer jučerašnjega dana bio je naime Irkutsk osvojen ... »A mi smo se toliko radovali, da ćemo mi to učiniti, das gibt's nicht!« oglasio se Bleha.

»Što velite na to, momci? Kako je ugodan osjećaj, kada naši ljudi osvajaju zemlju, koja je tako velika, da bi se u njoj naša Republika izgubila, kao grah u zdjeli krumpira! Pa da se čovjek onda ne osjeća kao Englez, koji ima pola svijeta u džepu? Već smo jedanput kod Volge osvojili toliko zemlje, kolika je cijela zapadna Europa«, dobaci Pazourek.

»Sada idem kući po svoje pismo, a ti brate, nemoj da zaboraviš, što si obećao!« reče pripovjedač i ostavi naš vagon. Ali samo na čas, dok nije došao natrag s malim pismom, koje je, prema svojoj težini, izgledalo kao cijela knjiga. Kad ga je Sohor ponovo uvjerio, da će pismo uručiti, makar morao osobno putovati do njegova sela, predao mu je inžinjerski momak limenu kutijicu od cigaretâ rekavši: »Evo ti ovo za tvoga sina. Zdravo, pa ne zaboravi! ...« Nato ode, trubljač zatrubi, lokomotiva zafićukne i vlak krene zabajkalskim krajevima.

Kad su svi u tepluški radoznalo zavirili u ovu kutiju, da vide, što je to dobio Sohorov sin, primijetili su, da je kutija puna dragoga kamenja i raznih kristala, koji su se prelijevali kao biser u svim mogućim, pa i u zlatnoj boji. Sohor odnese ovaj dar u svoj kovčeg i položi ga uz pismo inžinjerskoga momka na samo dno, kamo je obično spremao skupocjene stvari.

XII.

Promjenljiva i živopisna obala oko Bajkalskoga jezera zamijeni se opet okolinom, obraslom mjestimice slabim šumama. Kasnije su dolazili sasvim goli brežuljci. Kraj je bio suh i bez vode. Pogled iz vlaka bio je dosadan. U selima pokraj željezničke pruge stanovali su Rusi, izmiješani sa drugim narodnostima. Tu i tamo vidjali su se na kolodvorima Burjati, lijeno naslonjeni na plotove, snažni ljudi u modrim svilenim haljinama sa suknjama i okruglim kapicama ili velikim kapama od ovčje vune. Koža lica bila im je poput bronce, a male oči, koje su bile kao u Kineza, dokazivale su, da se nalazimo već u istočnoj Aziji.

Vlak je išao ovuda veoma lagano, prolazeći jedva kroz nekoliko stanica dnevno. Ovdje nije bilo čeških posada. Željeznička pruga bila je mnogo upotrebljavana, a lokomotive slabe, željeznički namještenici bez volje za rad, a kolodvor nečist i u neredu. Na stanicama smo morali negdje vrlo dugo čekati. Tu i tamo primjećivali su se Burjati, vozeći se na svojim čudnim drvenim kolima, a na drugoj strani opet burjatski ovčar, koji je sjedio na niskom konju s dugim kopljem u ruci, obilazeći oko stada.

Jednog jutra vlak zastade na nekoj malenoj stanici, gdje je ostao dugo, ne mičući se. Linhart podje, da se raspita, zašto je vlak ovdje zastao i vrativši se za čas u vagon, objavi nam:

»Znate, što sam doznao? To ne biste nikada pogodili. Nalazimo se duboko u sjevernoj Sibiriji, gdje kora zemlje postaje samo u ljeti malo mekša na površini. Tri metra ispod površine zemlja je smrznuta kao kamen u dubljini otprilike deset metara. U najdubljem studencu voda je smrznuta, pa sada zato, jer je na zdencu pukla sisaljka za vodu, moramo čekati, dok se popravi. Čovjek ne bi vjerovao, da ovdje postaje zemlja hladnija, što dublje kopaš«.

»Ako dakle imamo dosta vremena«, reče Sohor — »podjimo onda, Rafe, da se malo prošećemo!«

Napolju je bio lijep jesenji dan. U Irkutsku mora da je već zapao snijeg i mraz pritisnuo. U ovim zabajkalskim planinama bila je još prijatna jesen. Kraj je bio suh, bez ikakove vlage, a sunce, čim je izašlo, odmah je toplo grijalo.

Sohor se šetao po kolodvoru, iza kojega je ležalo jedno malo, siromašno seoce. Kad je prošao kolodvorom, primijetio je na jugoistočnoj strani planine, koje iz vagona nije mogao vidjeti. Upravo je nad njima bilo sunce, pa su se plavile u daljini, a njihovi obrisi svjetlucali su se kao da su puni snijega.

»Kakove su ono planine?« zapita on Rusa željezničara, koji je nešto popravljao na tračnicama.

»Kitaj», odgovori Rus, ne dižući glave od posla.

»Kina!« uskliknu Sohor. »A ovaj čovjek ovdje izgovorio je tu riječ, da nije ni makao glavom!« začudi se češki brat i pogleda prema onim planinama s udivljenjem. Bile su to za Sohora nove daljine, kojima se približavao i kojima će krenuti 60.000 čehoslovačkih vojnika. Kina! Da li je ikada naših 60.000 snivalo, da će jedanput putovati pokraj ove zemlje? Što su sve dosad prošli, otkako su napustili zemljicu u sredini Evrope! A gdje su sve krvarili i ratovali: na Karpatima, na Volgi, Uralu, sibirskim stepama, Bajkalu, a možda će i u ovim kineskim krajevima.

»Kako će ti se kod nas u Evropi svidjeti, Rafe? Za mene je to obećana zemlja, a kakova će biti za tebe? Je li tebi svaka zemlja domovina ili će ti moja biti tudja?«

Raf odgovori prijateljskim režanjem.

»Bit će ti tamo dobro; bio si moj dobri prijatelj, a takvi se nikada ne zaboravljaju«. Pogladi ga po glavi, našto Raf poče od radosti skakutati oko gospodara.

Na drugom kraju kolodvora bile su udešene slijepe tračnice, na kojima je stajao vlak s osam vagona. Uza nj je bilo privezano nekoliko malih konjića, dok ih je nekoliko okolo trčkaralo, tražeći medju pijeskom i šljunkom malo isušene i mršave trave. Oko vlaka bile su cijele gomile otpadaka od jela, na kojima je desetak pasa iskopavalo hranu.

Sve je dokazivalo, da se ovdje nalazi vojnički vlak, koji nije češki. Tepluške su bile pune nečistoće, a nigdje nikakve straže. Sohor radoznalo obidje oko vagona, zirkajući unutra, gdje je vidio vojnike, kako sjede oko peći. Bili su to mladi momci, obučeni u trošne ruske uniforme. Po licima im se moglo razabrati, da su pripadnici raznih plemena. Bilo je medju njima i nekoliko modrookih Rusa, Ostali su bili žute kože, kosih očiju i podbuhlih obraza, možda Burjati iz ovih krajeva, nekoji iste boje kože, ali izbočenih ličnih kostiju sa crnim otromboljenim brcima, valjda Mongoli ili Tunguzi, sinovi razbojničkih plemena. Pored jednoga vagona ovoga zamazanog vlaka, čuo je njemački i madžarski govor. Lijepo društvo! Ali za svaki slučaj zapitao je jednoga vojnika, kakav je to vlak?

«Mi smo vojnici atamana Semjonova«.

»A što radite ovdje?«

»Čuvamo željezničku prugu«.

»Protiv koga?«

»To sâm Bog sveti zna. Takova je došla zapovijed. Dalje se mene ništa ne tiče!« I tako je ruski vojnik dalje nastavio posao, žvačući crni kruh.

»Dakle, nalazili smo se u oblasti vojske atamana Semjonova«, promrmlja Sohor.

Nato se okrenuo, da se vrati češkom vlaku, kad se najednom otvore vrata osobnoga vagona, gdje su valjda stanovali časnici i iz njih izadje jedan mladi oficir sa zlatnim naramkama, elegantnim kožnim haljetkom i sa crnim ovratnikom od ovčjega krzna, sa hlačama, naduvenima kao baloni i krasnim lakiranim čizmama, visokima do iznad koljena. Ni Raf, ni Sohor nisu toliko promatrali ovoga časnika, koliko njegovog pratioca. Bila je to krasna, velika doga s bijelim i crnim pjegama, a dlakama poput baršuna. Bila je vitka, visokih nogu, snažnih mišića, a rep je držala u vodoravnoj crti, ukrućen i nepomičan. Časnik prodje pored Sohora i ne pogledavši ga, kao da ga nije ni vidio. Ali zato njegov pas, prolazeći ispred Rafa, stade pred njim, priklonivši glavu prema zemlji. Ostali su se psi, koji su se nalazili oko vagona, razbježali, kad je došla ova doga.

Sohor je gledao toga psa s udivljenjem. Svidio mu se. No Raf je primjećivao nešto sasvim drugo: ta zvijer pogledala je na njega izazovno, spustila glavu, pri čemu su joj se usne zategle i Raf je vidio čitav red velikih i oštrih, sjajnih zuba. Iz očiju je sijevala vatra prema Rafu, i Raf je bio uvjeren, da će doga na njega navaliti. Bila je barem dvaput veća od njega. Raf se ispružio na zemlji, digao malo glavu, dok mu se bogata bunda na vratu nakostriješila, kao da ju je vjetar podigao.

Sohor je odmah razumio, šta se sprema i zaviknuo na časnika:

»Pozovite svoga psa, jer vidite, da navaljuje na mog!«

Časnik lijeno okrene glavu prema psima: »Pa ne će to biti prvi pas, kojega će moj zadaviti«, odgovori časnik.

Nato časnik krene dalje, smijuckajući se. Nije mu bilo ni nakraj pameti, da pozove svoju dogu. Šta više, izgledalo je, kao da bi rado gledao svoga krasnoga psa u borbi. Zato su se valjda i svi ostali

psi razbjegli, ugledavši njegovu dogu. Sohor se okrene i podje prema Rafu, koji se nalazio od njega pet koračaja. Htio ga je obraniti, ali je bilo već kasno.

Nije učinio ni jedan korak, a već je došlo do krvavog okršaja. Raf je očekivao dogu. Ležao je pribijen uza zemlju, opirući se sa četiri šape, koje su ga držale kao ocjelno pero. Glavu je ispružio gore, nešto malo u stranu, te je izgledao kao od kamena. Nije znao, zašto je ovako prilegao uza zemlju. Osjećao se u tom položaju sigurniji. Nitko ga nije učio hrvanju, i nikada nije slušao od koga, da je ovo najbolji položaj, ako želi dočekati neprijatelja. Činilo je to ovako hiljade njegovih pradjedova, divljih sjevernih vukova, i hiljade njegovih praotaca, divljih polarnih pasa, pa bio protivnik vuk, pas ili ris. Doga u svom napadaju nije bila tako prirodna, kao Raf u svojoj obrani. Imala je vrlo opasnoga protivnika, a nije ni slutila, kakva snaga u njemu drijema. Izgledala je od Rafa viša i jača, te se nadala, da će ga u momentu svladati, okrenuti na ledja i naprosto mu svojim oštrim očnjacima rasparati trbuh. Imala je da plane borba izmedju grube sile i prirodnoga razuma.

Dakle, prije nego što je Sohor mogao pristupiti svome psu, bila je zvjerad već navalila jedna na drugu i Raf je dobro odbio prvu navalu. Umjesto da ga je doga prevalila, Raf je opružio svoje snažne noge, ispružio glavu još više gore i dohvatio svojim oštrim zubima doginu šiju. Punoća dogina tijela učinila je, da su se zubi Rafovi još dublje zarili u meso. Doga je, zbunjena, sa svom silom jedva stresla Rafa sa svoga vrata. No čim je Raf osjetio zemlju pod nogama, prešao je sam u navalu, i prije nego što se doga mogla sabrati, zahvatio je njenu stražnju nogu, koja je počela pucati pod Rafovim zubima. Doga skoči u vis i za čas jurnu opet na Rafa.

Sohor je nekoliko puta pozivao Rafa, ali ga pas nije slušao, ne puštajući protivnika s vida. Časnik je, doduše, priskočio psima, ali ih više nije

mogao rastaviti. Bitka se razvila sa svom snagom, tako da se od dva psa vidjela samo gomila dlakave kože... Baš kad je časnik htio pomoći svome psu, i kad je htio udariti čizmom Rafa, nehotice je zahvatio svoju dogu u bok. Udario ju je dva puta. Sohor primijeti, da doga stoji samo na tri noge, ali da je i Raf sav krvav. Zaokupio ga je čudan osjećaj i skoro je zaplakao, videći, da gubi psa. I baš u čas, kad je Sohora prožimao taj osjećaj, kao i onoga puta, kad je htio dignuti Rafa u vagon, pošto je Raf zakasnio na odlazak, opazio je, da se doga pripravlja na nov napadaj, ispružajući glavu, ali ju je u taj čas Raf već zgrabio svojim strašnim očnjacima za šiju. Drobio je dogin snažni vrat i zabijao svoje zube u mjesta, na kojima se nalaze žile kucavice. Ubijao je dogu...

U taj čas primijeti Sohor Rafov pogled, koji je pronicao duboko u njegove oči. U njima nije primjećivao ništa strašno: niti kakove velike zlobe ili mržnje prema neprijatelju; vidio je u tim očima samo veliki strah za svoj život. Bio je uvjeren, da Raf ubija dogu od straha.

Doga klone. Njezin otpor postajao je sve slabiji. Ispružila se po zemlji i prevalila se nekoliko puta, ali kliješte Rafovih zuba nisu popuštale. Najzad i Raf smalakše i kad ga je Sohor ponovo pozvao, pustio je šiju protivnikovu, iz koje je šiknuo veliki mlaz krvi... Jednim skokom bio je Raf već uz svoga gospodara. Sohor ga uze u naručje i gotovo potrči s njim prama svome vlaku, ne okrećući se. Dobro, da je to učinio, jer je baš u taj čas jedan vojnik donosio časniku revolver, koji je trebao da odluči boj na štetu Rafovu.

Sohor brzo dotrča k češkim tepluškama. Nije zastao kod svoga vagona, nego je Rafa na rukama odnio do posljednje tepluške, u kojoj je stanovao sanitet. Bez dugog pripovijedanja položio je Rafa na stol, našto ga je jedan vojnik pregledao i previo

rane, opravši psu zakrvavljenu kožu. Raf je mirno ležao, kao da je razumio, da mu vojnik samo dobro želi. Jednu nogu, koja je izgledala, da je slomljena, vojnik je uklopio medju dvije daščice i svezao.

Kad je Sohor htio Rafa odnijeti, reče mu sanitetski vojnik (koga je doktor uvijek hvalio radi njegove točnosti): »Počekaj, brate! Za rane tvoga psa upotrebio sam vrlo mnogo ovoja, pa moram sve to zapisati, da mi ne bi moj stari rekao, da sam rasipnik . . .« Nato izvadi knjigu, u koju je zapisivao bolesne vojnike, pa ispod posljednje bilješke — u kojoj se govorilo o potrošku ovoja za ranjenog brata Šila — napisao je o Rafu:

Raf, pas naše čete. Rana za uhom, — zavezana.

Isto — rastrgana koža na ledjima.

Isto — otrgnuta koža na lijevom stegnu s komadićem mesa.

Isto — uganuta prednja noga.

I točno, kao i kod ostalih vojnika, zapisao je na rubu: — »Četrnaest dana nesposoban za službu i vježbu« . . .

Nastavak ove bitke završio se u vagonu češke komande, kamo je dotrčao onaj časnik sa lakiranim čizmama, predstavivši se kao zapovjednik druge čete odjeljenja atamana Semjonova i tražio, sav uzrujan, kaznu, jer je nekakav pas iz ovoga vlaka izgrizao njegovu skupocjenu dogu, koja je bila dar nekakvoga kneza ili grofa, tako da mu nije ništa drugo preostalo, nego da je ubije . . . Časnik nije uspio, jer deset minuta iza toga, kad je Sohor otišao od saniteta, već je cijeli vlak znao u tančine, kako se boj razvijao i za petnaest minuta znao je već i zapovjednik, jer mu je njegov ordonanc brat Ramboušek donio obavještenja. Zapovjednik češkoga vlaka poznavao je dobro Sohora i bio čvrsto uvjeren, da on Rafa nije nahuckao na dogu. Radi toga se

oprostio sa časnikom, ne obećavajući mu ni nagradu od 10.000 rubalja, a ni ratni sud nad krivcima. Nato se časnik zaprijetio, da će se požaliti svemogućem atamanu. Zapovjednik vlaka nije se ni maknuo, čak ni onda, kad je časnik cijeli sat šiljao i primao telegrame iz Čite, kamo je vjerojatno slao obavijesti Semjonovu, kako su tobože češki vojnici navalili na atamanov vlak . . . Naš je zapovjednik bio i sam zadovoljan, jer je došao do uvjerenja, da će ovo neprijateljstvo i pobjeda Rafova dovesti u neprijateljski stav nas i Semjonovce, koji su bili i tako na nas kivni, jer nismo htjeli, da krvarimo za politiku njihovog atamana . . . Svi češki dobrovoljci vidjeli su u Rafovoj pobjedi više, nego što je to opažao onaj časnik, te su zbog toga odnijeli ranjeniku tri litre mlijeka. I kad je pola sata iza podneva krenuo vlak dalje prema istoku, ostala je medju nama jedino legenda o silnoj snazi psa naše čete, dok je siromak Raf sav zamotan pio svoju bocu mlijeka od tri litre.

Put slijedećega dana nije se ničim razlikovao od prijašnjih. Okolina bila je ista, kao i ona prije. U noći je vlak prošao kroz mjesto Čitu, od kojega je bio rasvijetljen samo kolodvor. Semjonovim vojnicima nije bilo ni traga, premda je Kaban njima neprestano plašio Sohora, da će doći, da ga kazne radi uvrede, nanesene onoj časničkoj dogi . . .

Slijedećih dana počeo nam je put postajati već dosadan. Okolina je neprestano bila ista: siva boja s malim brežuljcima, samo tu i tamo niska i suha trava. Izgledalo je kao da se ovdje završavala pustinja Gobi, koja je imala svoj početak nekoliko hiljada kilometara negdje u Kini. Ovdje su se naši putnici već nalazili u Mandžuriji. Nigdje nisu primijetili, da su prešli granicu i da se nalaze u drugoj zemlji. Nekada je ovu zemlju dala Kina Rusima na uživanje, no budući da je ovaj kraj bio vrlo slabo napučen, a na kolodvoru se nije mogla primijetiti ni živa duša — razumije se, da nismo mogli doznati, da se nalazimo u zemlji žute rase sa zastavom crnoga zmaja . . .

Treći dan iza Čite doživjeli smo malenu promjenu. Od jutros je vlak teško kretao napred, a popodne krenuo je punom parom u velikom luku u nekakovo prigorje. I ova okolina je bila pusta, kao pustinja. Došli smo u krajeve, gdje je vlak išao tako lagano, da su momci iskakivali iz teplušaka i utrkivali se s vlakom. Trčalo se teško u pijesku i šljunku, ali je ipak bilo interesantno puštati vlak na izvjesnu daljinu i onda trčati za njim... Noću je vlak stigao na vrh neke gore, gdje je bila hladnoća vrlo osjetljiva. Izašavši iz jednoga tunela, krenuo je vlak nizbrdice, tresući se, da je sve zvonilo, kočnice su cvilile, pa je izgledalo, kao da će se vlak raspasti. Nitko u vlaku nije ni trenuo, dok se oštra vožnja nije umirila i dok nije vlak krenuo ravnim putem. Tako smo prešli prigorje Chingana.

Od te noći kraj je počeo postajati življi. Šume — sada bez lišća — dolazile su češće, a pašnjaci oko sela, bili su nepregledni. Vidjale su se obradjene njive, a nailazili smo, ponajviše podalje od željezničke pruge, i na kineska sela. Vlak je dakle ostavio ruski kraj i mi smo se sada vozili ogromnim carstvom kineskoga zmaja, što nam je potvrdjivao sve više i više život na kolodvorima i oko njih. Nestao je stil kolodvorskih zgrada, koji nas je pratio duž cijelog ovoga puta kroz Rusiju, a gdje su zgrade bile jedna kao druga (isto kao i kod nas), slične ružnim vojarnama. Ovdje su kolodvori bili mnogo ljepši s velikim natkritim peronima, s oštrim visokim krovovima, pokrivenima sjajnim poluokruglim crepovima. Na mjestima, gdje je bio kakav drveni stup ili potporanj, vidjela se bogata ornamentika, rezana u drvu, uopće sve je bilo puno raznih kineskih ornamenata, tako da je kolodvor izgledao kao mala kineska kuća, kakove smo vidjali dosad risane na porculanskim tanjurima, koji su se donosili iz carstva »dugih perčina«. Još jedna razlika bila je veoma očita: — na kolodvoru nije bilo mnogo svijeta, ni jadnih bjegunaca, ali nije bilo — ni nečistoće. Kolodvor je bio gotovo prazan, samo tu i

tamo nekoliko kineskih vojnika u amerikanskim uniformama na straži; bili su žućkasti s kosim, veselim očicama. Nekoliko stanovnika iz okolnih sela čekalo je na vlak, a i ovi su bili visoki, ponajviše u crnim hlačama i modrim kaputima, ispod kojih je virio komadić svilene, lijepo izvezene rubače. Lica su im bila krasno rumena.

»Ovdje Raf ne bi našao nijednoga prijatelja«, primijeti Kaban, gledajući ove čiste kolodvore. I zaista, na ovim mjestima nije se nigdje mogao vidjeti nijedan pas i kad je Panek na nekom kolodvoru izveo svoje male medvjediće na šetnju, potrajalo je dosta dugo, dok se »kosooki« narod usudio približiti, da izbliza pogleda ovu čudnovatu zvjerad.

Počelo je bivati sve toplije, jer je željeznička pruga skretala u oštrom luku prema jugu i momcima je izgledalo, kao da zalaze u krajeve, u kojima je vladalo najkrasnije bablje ljeto.

Okolina je postajala svakim danom sve drugačija.

Prolazili smo krajevima, koji su imali veoma ozbiljan karakter. Tu i tamo na dalekom obzorju iskrsavale su ruševine nekakvog grada, za koji smo čuli, da je pripadao nekakovom kineskom junaku Čingišanu, koji je iz ovih krajeva kretao na velike vojne prema zapadu. I novogradnje u ovim krajevima bile su veoma ozbiljnog karaktera. Ulazi u tunele izgledali su kao sredovječni gradovi, a prilazi na mostove imali su s obje strane velike kule, kao iz doba srednjega vijeka, s otvorima za topove. Da li je to bilo radi obrane proti lupeških Tunguza ili radi karaktera same okoline?

Za čas prolazili smo glavnim gradom Manžurije, Harbinom, od kojega smo vidjeli veoma malo, ponajviše samo ljude upregnute u mala kola, na kojima su vukli putnike, trčeći cijeli sat po kineskim dućanima. U grad nije nitko smio ići, jer je ondje vladala kolera.

Prolazili smo bogatim krajem, ne toliko zemaljskim darovima, koliko mirom, koji je ovdje vla-

dao. Prolazili smo dolinama kroz visoke, uske puteve medju pećinama, koji su bili slični nekakvim vulkanima. Vidjeli smo i seljake, kako rade na svojim poljima, a malo dalje opet vidjeli smo kola sa četiri upregnuta konja, jedan iza drugoga. Bili su to pravi Kinezi, makar i ne baš one boje, kako ih obično vidjamo na raznim slikama. Po njihovim kućicama, koje su bile sačuvane, i po raznim punim skladištima vidjelo se, da se veliki svjetski rat nije dotakao ove zemlje... Vlak je ovuda prolazio bez ikakovih zapreka. Izlazio je i ulazio u kolodvor vrlo točno. Linhart, koji se nije maknuo od prozorčića, tvrdio je, da se na ovoj željezničkoj pruzi ljudi doista drže voznog reda... Nekoji su tvrdili, da će na slijedećoj stanici ući kondukter i tražiti od Čehoslovaka karte...

Napokon, jedne večeri, prolazio je vlak pograničnom stanicom, koja je stajala nad kolodvorom, kao neki veliki švicarski hotel i prema jutru počeli smo se približavati velikom gradu, koji nije mogao biti drugo nego V l a d i v o s t o k. Prvi korak prama ispunjenju naših snova. Naš vlak, prošavši Mandžurijom, zašao je opet u ruski kraj, Surisku oblast. Prolazili smo pored raznih ciglana, pa pored raznih vila, kakove smo vidjali u blizini velikih ruskih gradova: Kijeva, Moskve, Irkutska i t. d. Ovdje je sunce bilo vrlo prijatno i uzduh je bio pun slanih primjesa... Osjetili smo blizinu mora! Napokon smo ugledali prve vladivostočke kuće: stizavali smo u predgradje... Vlak je izlazio kao iz maloga žlijeba, koji nam nije dopuštao širok pogled. I kasno popodne, skoro pod večer, ugledali smo na desnoj strani, kao da se samo nebo spustilo na nasip. Bio je to odsjev neba, koji se zrcalio na morskoj površini, i tako je prije nego što je vlak stao na vladivostočkom kolodvoru, istrčala cijela posada na obalu Tihog Oceana i iz trista razdraganih grla zaorilo: »M o r e, m o r e!«

Prije više nego dvije hiljade godina spremalo se 10.000 grčkih vojnika u pomoć perzijskom kra-

lju, koji je ratovao protiv drugog nekakvog perzijskog vladara, otimajući se o prestolje. Vojske su stajale jedna naspram druge, kad najednom kralj naglo umre, neprijateljske vojske se pomire, pa je 10.000 Grka stajalo u tudjoj zemlji bez prijatelja i bez saveznika, omrznuti od izmirenih Perzijanaca... Krenuše dakle prema domovini, njih 10.000 Grka. Bili su sa sviju strana opkoljeni od neprijatelja, koji su na njih navaljivali u neprohodnim gorskim krajevima, gdje su morali trpjeti glad i umornost, prolazeći prosjecima i uskim klancima prema grčkoj luci na Crnome Moru, otkuda su ih grčke ladje trebale odvesti u domovinu. Kad su sa vrhova visokih gora prvi put ugledali igru morskih valova, odjeknulo je iz deset hiljada grla: »Thalata, Thalata!...« — »More, more!« — isto ovako, kako smo i mi sada, našavši se sretni na morskoj obali... Uskliknuli smo isto ovako, kao što su to učinila i sva druga braća, koja su ovuda prolazila i koja će još ovuda proći na putu u oslobodjenu domovinu.

More nam nije bilo konac svijeta, nego ulaz u naš svijet; ne ogradom medju nama i našom domovinom, nego najkrasnijim spojem, koji nas s njom spaja. Nije nam more bilo zapreka, nego most, po kojemu ćemo stići kući... O njemu smo sanjali već dvije godine. A sada smo stajali pred njim, očarani njegovim pogledom. Trčali smo veselo po obali, grlili se medjusobno, skupljali školjke, zamakali ruke u vodu kušajući, da li je slana...

Ovako otprilike, prije pet stotina godina, stigli su na obalu Baltičkoga mora hrabri ratnici Husiti... Krenuvši iz malene zemlje u sredini Evrope, prošli su ratujući cijelu ravnicu, do na kraj svijeta, gdje je bilo samo more. Gledali su čudnim očima na ovu ogromnu zapreku, koja je tako postavila kraj njihovom pobjedničkom prodiranju... Stajali su pred morem očarani krasnim pogledom; punili su svoje vojničke zdjelice slanom morskom vodom i nosili je kao uspomenu. Tako smo se i mi, kao odu-

ševljena djeca, kad stoje pred veličanstvenom slikom, osjećali maljušni, neprimjetni, kao sićušni ljudski crvići.

XIII.

Sibirska željeznica vodi zaista upravo do Tihoga Oceana, jer je vlak druge čete bio postavljen na ogromnom vladivostočkom kolodvoru upravo na samoj obali, koja je bila obala Tihoga Oceana, dakle konac Azije . . .

Iz vagona mogao se lijepo vidjeti okrugli zaliv. Oko zaliva, u polukrugu, dizale su se kose planine, na kojima je bilo izgradjeno mjesto. Samo na jednoj strani ovih planina bio je jedan veliki prirodni prolaz, koji je spajao pozadinu s morem. Cijeli zaliv izgledao je kao veliki tanjur, kojemu je jedna strana odbijena.

To je, dakle, bio Vladivostok! Najprije smo pošli na obalu, koja je bila izgradjena od velikih kvadrova, medju kojima je rasla morska trava, s morskim racima, morskim zvjezdicama i t. d. Hvatali smo ih i na svim vagonima sušili nekoliko ovakovih morskih životinjica, da bismo ih ponijeli sa sobom u domovinu . . . U ovoj luci bilo je veoma živahno i mi smo se vrlo dobro zabavljali gledajući tovarenje i istovarivanje parobroda. Za nas, narod bez mora, bilo je to nešto sasvim novo. Na morskoj pučini vidjevali su se brodovi i brodići raznih tipova i oblika: od male kineske ladjice i ribarskoga čamca pa do ogromnog prekomorskog parobroda. Bile su ondje i tri krasne krstarice: amerikanska, engleska i japanska, koje su stajale usred luke, kao tri krasna uzorka čiste i savršene brodarske umjetnosti.

Prvi dan pregledali smo grad s velikim i krasnim kućama; prolazili smo bazarima, koji su najveće tržište u cijeloj ruskoj Aziji, a kuda su prije rata dovozili proizvode sa cijele obale Tihoga Oceana, Kamčatke, Kine, Indije, Afrike, Australije, Japana, Kalifornije i Kanade. Prije se na ovim bazarima prodavala krzna modrih lisica iz čuhonskog kraja, tigrove kože sa Amura, banane i ananasi iz Indije, stoka iz Mongolije, maslo, žito i smrznuto meso iz srednje Sibirije, tkanine iz Amerike, porculan iz Kine i krasni komadi, presvučeni lakom iz Japana. Danas je taj bazar mnogo siromašniji, ali su se ipak mogle na njemu jeftino kupiti kože lososove, ukrašene bijelim ornamentima, načinjene negdje u Jakutsku, ili cijeli snop kože od modrih vjeverica, dalje puna burad soljenih riba ili crvene ikre, koje su bile veoma dobre, kad se nije našlo kaviara; cijele naslage mandžurskoga čaja i slične stvari. Osim toga bilo je na prodaju još i drugih raznih, starih predmeta: željeza, iznošenoga odijela, namještaja i raznoga alata i t. d. Neki od nas zašli su u kineske četvrti, gdje su se nalazili dućani s jeftinom japanskom i kineskom robom, a gdje su na dućanima visjele zastave sa čudnim napisima; zalazili su u kineske čajane i tamo kušali čudna njihova jela. Neki od nas zašli su u amerikanske vojničke kuće, koje su se nalazile na brijegu, gdje su dobili jeftinu kavu ili kakao, pregledali časopise ili prisustvovali kakovoj filmskoj predstavi.

Na prepunom kolodvoru bilo je stanovanje nezdravo, pa je zbog toga cijela pukovnija s vagonima prevežena na nedaleko ostrvo, koje se zvalo »Rusko Ostrvo«, sa prostranim vojarnama. Ostrvo je bilo obraslo šumom, a bilo je utvrdjeno i tako je šetnja uz njegovu obalu bila nakon dugoga života u vagonima, pravi oporavak.

Posla nismo imali nikakova osim jedinoga, da se pripravimo na dugi morski put. Svi su momci zbijali sanduke od običnih dasaka, u kojima su htjeli ponijeti sa sobom razne stvarčice. Cijele večeri su pregledavali i prevrtali svoj imetak, razmišljajući, kako bi ga na put zgodnije ponijeli. Na koncu napisali su na tim sanducima svoja imena i time je taj

posao bio dovršen. U grad su stalno zalazili. U zaliv ostrva često je dolazio parobrod, koji nas je prevozio u Vladivostok. Parobrod se zvao »Smjelčak«, a nosio je crveno-bijelu zastavicu. Kapetan toga brodića, koji je ujedno bio i krmilar i mašinist, a imao još jednoga čovjeka kao ložača, bio je takodjer čehoslovački dobrovoljac. Putnika je imao ovaj parobrod uvijek dosta.

Na jednom ovakvom putu s ostrva u grad, koji je trajao od prilike jedan sat, sjedio je Sohor s Pazourekom i Rafom uz ovoga češkoga mornara, govoreći o raznim pitanjima, o njegovom životu na ladji i slično. I tako je doznao razne zanimljive stvari.

U prvom redu doznao je, da ovaj »Smjelčak« nije bio uvijek obična prevozna ladjica, koja je samo prenosila putnike s ostrva u grad. Ne, imao je on slavnu prošlošt. Sudjelovao je u ratu ruskojapanskom, a u doba, kad su Japanci opkolili ruske ladje u Port-Arturu, bio je »Smjelčak« novi ratni brod, koji je jedini od ruskih brodova probio željezni japanski obruč i stigao u Vladivostok. To je bilo njegovo slavno djelo i upravo od toga doba nosi i ponosno »smjelo« ime. Kasnije mu se još jedanput povratila slava. Pomagao je protiv navale boljševika, i kad su ovi u primorskim krajevima postavili svoju vladu, bio je »Smjelčak« naoružan jednim topom, pa je obilazio ova mjesta i rušio vladu crvenih. Kad je ulazio ili izlazio iz koje luke, u kojima su stajali Amerikanci, Englezi, Japanci ili Francuzi sa svojim ratnim brodovima, pozdravili su oni »Smjelčaka« dizanjem zastave na pozdrav . . .

»A zašto je to sada prestalo?« zapita mornara Pazourek.

Umjesto odgovora, reče nam mornar, da je kava već gotova, pa ju mora odnijeti prijateljima. Kapetanu je na krmi zima, a ložaču u ložioni vruće. Kava jednoga grije, a drugoga hladi. Nato je otišao. Pazourek primijeti, da mu se čini vrlo sumnjivo,

što mu brat mornar na pitanje nije odgovorio. Tvrdio je, da se u tome nešto skriva. I naumi, da sazna razlog po što po to. I kad se mornar vratio, navali Pazourek pitanjima, da siromak nije znao, kud bi se djeo.

»No kad baš toliko navaljuješ, onda ću ti odgovoriti, zašto nas danas više ne pozdravljaju ratne ladje. To je jedna tužna historija, koja će vam objasniti, kako je čehoslovačka vojska u Sibiriji, odnosno naša Republika izgubila jedinu svoju ratnu ladju. A što je najgore, da sam sve to skrivio ja. Zbog toga o tome i nerado pripovijedam, a vi, molim vas, drugim momcima nemojte govoriti niti riječi, jer znate, kakvi su.

»Dakle, kada smo osvojili Vladivostok i kad smo počeli čistiti obalu od boljševika, vozio je »Smjelčak« na palubi naše čete, koje su svuda skoro bez krvoprolića provele svoj zadatak. Japancima, Amerikancima, Francuzima ili Englezima ne bi ovo osvajanje pošlo od ruke. Saveznici su nam iskazivali zato kod svakog koraka poštovanje, a medju ostalim na taj način, da su sa »Smjelčakom« postupali kao sa pravim čehoslovačkim ratnim brodom. Ja ovakovih stvari nisam poznavao, jer prije morem nisam nikada plovio. Znate, ja sam čovjek sa slatke vode, pošto sam dvije godine brodio iz Praga u Mjelnik. Ali zato se naš kapetan više razumije u taj posao. Služio je tri godine kod mornarice i obišao je sa austrijskom ratnom mornaricom cijeli svijet, a kasnije brodio devet godina na pruzi Prag—Štjehovice. Ložač opet nikada nije ni bio na vodi, jer je prije bio ložač na lokomobilu, koji je valjao puteve . . .

»Tek sam ovdje upoznao, što znači biti ratni brod. Uvijek, kad smo se vraćali s puta, pozdravljali su nas dizanjem zastave saveznički brodovi, koji još i danas tamo stoje zatočeni. Čim bismo stigli u sredinu zaliva, već su se na tim brodovima izvješavale zastave: na jednom amerikanska sa

zvjezdicama, na drugom engleska sa crvenim križem, a na trećem japanska s izlazećim suncem, a svuda uz njih naša crveno-bijela... Nato bi cijela posada istrčala i postavila se na onu stranu, kuda smo mi prolazili, pozdravljajući nas. Mi smo njih pozdravljali opet na svoj način: — naša zastava je stajala, dakako, stalno na svom mjestu. Druge tri zastave naših saveznika imao sam privezane uz jedan konopac i svaki put, kad bismo stigli na izvjesno mjesto, digao sam ih u zrak. Razumije se, da to nije išlo tako lako, jer su mi se mnogo puta zastavice zaplele, te sam imao s njima neugodnosti. Na ulazu u zaliv obukao sam se svaki put i metnuo kapu na glavu, te tako, kad smo prilazili obali i kad sam zastave izvjesio, krenuo sam na mjesto brodske straže i pozdravljao u smjeru krstaricâ, najprije prema jednoj, pa prema drugoj i napokon prema trećoj... Činio sam to, da se ne bih nijednom savezniku zamjerio. Eto, tako vam to izgleda, kad ulazi u luku ratni brod, a ja sam to činio uvijek propisno, kako to propisuju medjunarodna mornarska pravila.

»Kad je naposljetku uspostavljen red, dobio je »Smjelčak« zadaću, koju i danas izvršava. Vozio je braću na Rusko Ostrvo i natrag u grad. Ovako smo putovali dvaput dnevno, ali stalno s istom zadaćom i slavom, premda smo top uklonili i spremili ga u skladište. Moram naglasiti, da smo samo radnim danom putovali ovako dvaput, dok smo nedjeljom popodne imali slobodno. Jedne subote reče naš kapetan: »Slušajte, momci, sutra ćemo divno provesti. Javio sam svome bratancu u Nikolsko (nekoliko stanica od Vladivostoka), da bi sutra došao k nama, pa da donese sa sobom piva, jer je on tamo namješten u pivovari. Što mislite, momci, čime bismo ga najljepše dočekali?«

»Dakako, ja i ložač, radujući se češkom pivu, brzo smo se dosjetili, kako da počastimo gosta. Dogovorili smo se, da ćemo u kuhinji nešto dobro skuhati i na koncu dati crnu kavu... Složili smo se sva trojica. Svaki je dao nešto od novca, što ga je imao, pa sam ja u nedjelju ujutro krenuo u grad, kupio teleću nogu, masla, jaja i krumpira i kad smo rano ujutro, u sedam sati, krenuli prema ostrvu, dao sam riječ, da će točno u dvanaest sati biti teleće nogice gotove. U dvanaest sati naime dolazili smo uvijek u Vladivostok, a u isto doba trebao nas je čekati kapetanov bratanac s pivom.

»Kako vam je poznato, teleće nožice su dobre samo onda, kad su pržene, pa zbog toga nisam ni žurio s prženjem. Kuhao sam ih doduše od jutra; krumpire sam pripravio na vrijeme, ali nogice sam počeo pržiti tek, kad smo krenuli natrag u zaliv. Baš kod ulaza u zaliv reče mi naš kapetan, koji je imao oči kao dalekozore, da vidi na obali svoga bratanca, gdje stoji s bačvom piva. Nato sam se ja dao na prženje telećih nožica, koji mi je posao išao odlično od ruke. U taj čas sam se sjetio, da bih morao istaknuti zastavu i pozdraviti naše saveznike, ali sam morao od toga odustati, jer bi mi se pečenje pripalilo... Mislio sam, da se jedan propust ne će tako zlo shvatiti, a pržene nožice bile su odlične, kao i češko pivo...

»No prevario sam se. Bilo je to zato, jer nisam znao, kako su strogi medjunarodni običaji na moru. Engleske, japanske i amerikanske ladje primijetile su, da nismo digli zastavu na pozdrav. Nisu znali, što to znači, i zbog toga, što na moru sve znači nešto izvanredno, sastali su se kapetani ovih ratnih brodova kod najstarijega na vijećanje. Mislili su, da se na njih nešto ljutimo, kad im nismo odgovorili na pozdrav i zato su kapetani u punoj paradi sa trorogim šeširima i mačem o boku krenuli svojim poslanicima, neka bi kod češke vlade istražili, što se to dogodilo, da naša zastava nije pozdravila njihovu. I toga večera sastali su se poslanici Japana, Amerike i Engleske i cijelu noć razmišljali i raspravljali o tome, te napokon odlučili, da najstariji

od njih, Englez, pošalje zastupniku češke vlade u Vladivostoku notu, pisanu na krasnom papiru, s upitom: šta to ima da znači i zašto se promijenio prijateljski odnos medju njihovim i našim ratnim brodovima — — —

»Naravno, mi o tom nismo znali ništa, jer smo dugo sjedili u našoj kabini, pili pivo i crnu kavu. Ali drugoga jutra znao je cijeli grad, da su Čehoslovaci odbili pozdrav savezničkih zastava... Doznali smo to odmah zbog toga, jer u ovoj luci Dalekoga Istoka kupuju svi kuhari ratnih brodova meso kod istoga mesara... U večernjim ruskim novima bila je debelim slovima štampana vijest, da su se Čehoslovaci zavadili sa saveznicima i da njihova ladja nije odzdravila na savezнički pozdrav, i time da su se otpočela neprijateljstva... U utorak ujutro već je »New-York Herald« donio vijest pod naslovom »Novi rat na Istoku«. Ovo je najveći časopis na svijetu, a izlazi na drugoj polukruglji Zemlje. U toj se vijesti javljalo, da je navodno u Vladivostoku jedna eskadra čeških ratnih brodova zauzela neprijateljski stav proti manjini savezničkih brodova, koji su usprkos toga pripravni, da se bore protiv premoćne sile do posljednjega čovjeka... To su mi prevodili moji prijatelji, jer ja ne znam engleski, nego samo češki. I tako je prije podne bila nota engleskoga poslanika napisana i poslana češkom zastupniku vlade, generalu Čečeku.

»Mi o svemu tome nismo znali ništa, jer smo još u ponedjeljak prevozili kao obično, a ja sam u podne i navečer natezao konopac sa zastavicama i salutirao kao i obično prije toga, premda sam primijetio, da se naši savezнički ratni brodovi čudno drže, da ne dižu zastavicu, a straže ne izlaze na pozdrav. Kad smo u utorak u podne opet ušli u luku, rekli su našem kapetanu, neka odmah podje na telefon, jer da general Čeček želi čuti, zašto prošle nedjelje nismo istaknuli zastavu na pozdrav. Kapetan nato reče, da ne će o tome ništa da zna,

pa neka podjem ja sâm k telefonu i neka ispričam bratu generalu, zašto zastavu nisam izvjesio.

»Pošao sam dakle k telefonu i zatražio »češki štab«.

»Za čas razabrao sam na telefonu glas generala Čečeka, koji sam dobro poznavao, jer sam služio kod četvrte pukovnije. General zapita: — »Koji je to« — i pri tome izusti jednu negeneralsku riječ — »koji u nedjelju nije istakao zastavu na pozdrav savezničkim brodovima?«

»Ja, brate generale«.

»A zašto?«

»Zato, jer bi mi se pripalile nožice«.

»Kakve nožice, do djavola?«

»Nato sam mu morao ispričati, kako je to bilo s tim telećim nožicama i kako sam morao da se u tom odlučnom času odlučim ili za teleće nožice ili za izvješavanje zastave, a dodao sam još bratu generalu, da i on sâm zna, da pripaljene teleće nožice uz češko pivo nikako ne pristaju...

»Dok sam mu ovo pričao, osjećao sam, kao da se telefon trese... ali sam mu ipak ispričao sve do kraja onako, kako se sve dogodilo.

»Na koncu reče mi general: — »No, harašo!« — i s time smo svršili.

»Telefonist, koji je stajao pokraj mene, reče mi, da se to zacijelo general smijao kod telefona, jer se telefon tresao. Ja sam nato krenuo na brod, jer smo u jedan sat odlazili opet na ostrvo.

»Kasnije sam doznao, kako se svršila cijela afera. Sva tri poslanika napeto su očekivala odgovor na svoju notu, koja je imala da odgovori, što to Čehoslovaci hoće. I do tog doba, kako su kuhari pričali, a kako su ruske novine javljale, situacija medju Čehoslovacima i saveznicima bila je vrlo napeta. Ovu situaciju je general Čeček razriješio jednom velikom gestom. U srijedu je došao gospodi poslanicima i sve im točno i iskreno ispričao, što se dogodilo i kako sam ga ja izvijestio, počevši od

telećih nožica, pa do češkoga piva kapetanovoga bratanca... Poslanici su bili najprije iznenadjeni, jer nisu bili naviknuti na ovakovu istinu; u prvi kraj mislili su, da general tjera s njima šalu, ali su se na koncu počeli svi toliko smijati, i tako su bili oduševljeni, da je engleski poslanik pozvao našega generala i svu ostalu gospodu na kavu i kolače i poslije toga bilo je sve u najboljem redu... Sutradan je »New-York Herald« javio, da češko ratno brodovlje i ne pomišlja na kakova neprijateljstva protiv ratnoga brodovlja savezničkog, šta više, da odnošaji medju njima nikada nisu bili prijateljskiji. Kako sam već prije spomenuo, ja naime ne čitam engleske novine.

»Da se ovako što više ne bi dogodilo, izdao je naš general zapovijed: da »Smjelčak« nije nikakova ratna ladja i da mu pozdrav savezničkih ratnih brodova ne pripada... Kada je naš kapetan ovu zapovijed pročitao, bilo mu je vrlo neugodno, jer je na taj način prestao biti zapovjednik ratnoga broda... Predbacivao mi je s ogorčenjem: — »Dakle vidiš, izgubili smo svoj jedini ratni brod. I to tvojom krivicom. Bolje bi bilo, da si pripravljao nešto drugo za objed, a ne teleće nožice«. — Eto, na taj način izgubili smo svoju jedinu ratnu ladju, koju smo imali ovdje i u domovini, a ipak nije bila ni potopljena, ni prodana u staro željezo, kako obično svršavaju velike ratne ladje. Ja mislim, da je »Smjelčak« jedini ratni brod na svijetu, koji je izgubljen radi telećih nožica... Nadam se, da to nikome ne ćete pričati, premda slutim, da o tome priča već cijeli Vladivostok...«

Ova je pripovijest trajala upravo, dok nismo stigli u vladivostočku luku. Odavde je obično Sohor s Pazourekom ili Kabanom, a uvijek u društvu sa Rafom, krenuo u gradske ulice, okrećući se svaki čas radoznalo za kakvim Korejcem u bijelom plaštu. Naši vojnici hodili su tužno i žalosno oko krasnih izloga bogatih kineskih i japanskih duća-

na, koji su svojim lijepim proizvodima mamili kupce. Čehoslovački vojnik dobivao je na mjesec toliko, koliko Amerikanac na dan, pa je jasno, da su se ovi mogli nauživati mnogih ugodnih časova u vladivostočkim kavanama i restaurantima. Sva je sreća, da smo imali u Vladivostoku naše skladište, gdje smo mogli jeftino kupiti koju cigaretu i što nam je bilo najpotrebnije.

Na obali sreo je Sohor zapovjednika čete, koji je upravo bio proizveden na čin kapetana i tako dobio isplaćenu plaću od tri mjeseca. Kupio je dvije košulje i lake cipele za daleki put preko mora, te smo se, razgovarajući o ovom našem putu, šetali po velikoj luci. Nismo ni primijetili, da nedaleko od nas stoje dva amerikanska časnika i da nas promatraju. Gledali su ne toliko Čehoslovake, koliko Rafa, koji je za njima išao. Napokon jedan od njih pristupi k nama, pozdravi nas i zapita slabim ruskim jezikom, čiji je ovo pas i otkuda je. Raf kao da je razumio, o čemu je govor, priljubio se uz Sohorove noge. Sohor je nato na ruskom jeziku ispričao historiju psa i gdje ga je našao. Iza toga je časnik predstavio sebe i svoga druga i ispričao, kako je njegov prijatelj bio prije rata veliki polarni putnik, poznat po cijeloj Americi. Tvrdio je, da je ovaj pas prekrasan egzemplar polarnog psa za saonice iz krajeva vječnoga snijega i leda, i da je u svom životu vidio vrlo malo ovakovih primjeraka. Ovakovog psa je vidio, ali mnogo slabijeg i manjeg kod Beringovih vrata. Možda je odande i došao kakav Rafov praotac u krajeve Čuvanaca, Tunguza i Jakuta. Od njih je vjerojatno dotrčao do željezničke pruge. Uvjeravao je, da je ovako velikog i snažnog psa vidio možda samo dvaput u životu.

Amerikanac dalje spomene, da će njegov prijatelj, čim se vrati u domovinu, krenuti opet na sjeverni put, a na ovakvim putevima dobar pas mnogo puta znači spas života. Nato zamoli Sohora, da mu proda Rafa.

Sohor najuljudnije zahvali i odbi kupnju. Kad je polarnom putniku objašnjen sadržaj Sohorovih riječi, on se nasmiješi i pristupi Rafu, progovorivši mu nekoliko čudnih barbarskih riječi. Raf se na njega nije ni obazirao, našto putnik ponovo izgovori nekakove riiječi, gledajući psu oštro u oči. Raf nato iznenada podigne glavu, zareži kao uvijek, kad ga je tko iznenadio, a stranac mu položi ruku među uši. Ovakovo nešto smio se je usuditi samo Sohor, Pazourek ili Kaban. Strane riječi djelovale su na Rafa, kao uklete. Tresao se cijelim tijelom, ali je pustio strančevu ruku na svojoj glavi.

»Nisam se prevario; pas razumije jakutski govor. Roditelji mu zacijelo potječu odande nekuda sa Beringovih vrata, kako sam već rekao«.

Tumač je prevodio ove riječi, a za to vrijeme Raf je stajao kao učaran.

»On će ga već pripitomiti; vidite, da poznaje njegov rodni jezik. Nudi vam pedeset dolara«, reče tumač.

Sohor se nasmija. Svota je doduše bila lijepa, ali da se rastane sa Rafom? Ne, nikada!

Polarni putnik opazi njegovu neodlučnost i najedared njegov tumač ponudi sto dolara ... Pošto je Sohor i dalje šutio, ponudi mu stranac trista, a konačno, kad još uvijek Sohor nije popuštao, ponudi mu pet stotina dolara, pogledavši Sohora pobjedničkim pogledom. Nato se češki kapetan umiješa u razgovor i preporuči Sohoru, neka Rafa proda za tu svotu, jer će pas kod ovog kupca biti u dobrim rukama.

Sohor je šutio, dok je Amerikanac držao pred njim raširenih pet prstiju.

Kapetan spomene, da je pet stotina dolara velik novac. Podsjetio ga je, da ga kod kuće ne čeka nikakovo bogatstvo, a za te novce bi mogao kupiti skoro cijelo malo imanje.

Sohor baci pogled na psa i pri tome napipa u džepu maleni motak, koji je nosio svojoj ženi kao

poklon sa vojne, a platio je za nj — dva dolara. Ali je ipak rekao Amerikancu odlučno:

»Ne, nikada!«

Nato se američki časnici okrenuše i brzo iščezoše na svojim dugim nogama.

U taj čas stiže »Smjelčak« i oba češka vojnika uzadjoše na palubu. Pozdraviše se sa časnikom i tom prilikom mu je njegov pratilac stisnuo desnicu. Sohor je razumio ovaj gest. Rekao je: »Kako bih ga mogao prodati; ta to je moj ratni drug. Možda bi mu, doduše, kod onoga stranca bilo mnogo bolje, nego kod mene, ali kad opet pomislim na njegov dugi put prema sjeveru i kad u duhu vidim umornoga Rafa, gdje vuče saonice u vječnom snijegu i ledu, mršavog, gladnog i umornog, a nad njim dugi bič njegovog goniča ... ne, ne, nikada!«

I tako se opet vratio na ostrvo, gdje je s pobožnošću položio dar od dva dolara u svoj sandučić ...

Mnogi od drugova prigovorio mu je, što nije Rafa prodao. Željeli su svome drugu onu lijepu svotu novaca, koju bi mogao uložiti u svoje gospodarstvo, a osim toga spominjali su mu, da sumnjaju, da li će uopće smjeti Rafa uzeti na brod. Toliko je tih pasa, jer svaki od njih ima po nekakvoga. I invalidi, koji su prije njih odlazili, imali su svoje pse, a nijedan ih nije smio povesti na brod. Svi oni, koji trčkaraju po luci, zaostali su iza svojih gospodara. Ima ih više, nego na kakvom sibirskom kolodvoru ... No Sohor i njegovi prijatelji nisu dozvoljavali, da se na to i pomisli, jer je napokon Raf »pas druge čete«, a tako mu je velika vrijednost, da su i Amerikanci za njega ponudili najvišu svotu. Neki su ipak mislili, da je Sohor dobro učinio, što ga nije prodao. Oni će ga svakako povesti sa sobom u Češku. Poslije toga su navalili na Ježeka, koji je imao na brizi vojničkog konja Olgu, da ni njega ne će moći povesti sa sobom ... Ježek se na to uzrujao i prosvjedovao, da ovaj najstariji konj u pukovniji

ne bi bio primljen na parobrod. On je u pukovniji služio već od 17. godine, prije nego ijedan vojnik. »No, to bi bilo lijepo! Ako ne prime Olgu, ne ću ni ja ići. Ostat ćemo ovdje obojica«, ljutio se Ježek. — No bio je još i treći, koga su radi toga peckali: stari Panek. On je stalno dimio iz svoje lule i uvijek odgovorao: — »Nemojte misliti, golobradići, da će Mitja s Mašom ostati ovdje. Vidjet ćete vi, kako će lijepo oni s nama putovati. Ja imam s njima veliku ideju« ... Ali o tome nije nikome dalje htio pričati, makar ga koliko momci potezali za jezik.

Nakon svega toga Sohor se počeo bojati. Mislio je: što će biti, ako doista Rafa ne bude smio povesti sa sobom? Bilo mu je vrlo teško oko srca. Ipak je ostalo u njemu malo nade, da će s psom, koji pripada drugoj četi, koji dobiva i jelo iz vojničke kuhinje, kao svaki drugi vojnik i koji je zapisan na listini ranjenih, da će s ovakvim psom ozbiljnije postupati, nego sa kakvim običnim bundašem.

Parobrod za vojnike još uvijek nije stizao. Prošla je jesen, a pritisla i zima na Ruskom Ostrvu; počeo je padati prvi snijeg, koji se odmah topio na toplom suncu. Za nekoliko tjedana sunce više ne će biti tako toplo i snijeg se ne će topiti. Za kratko doba zaledit će se cijeli zaliv, i put parobrodima morat će otvarati ledolomci.

Služba je bila veoma laka. Tu i tamo malo straže. Onda kakova parada u gradu, i slično. Jedino je k našem skladištu bila svaki dan odašiljana četa na stražu. Jednom je krenula i Sohorova četa, da čuva pamuk, koji je bio odredjen za Češku. Ta noć bila je studena, ali je prošla u punom miru.

Raf se od dugog vremena zavlačio medju velike bale pamuka, u koje nije zima mogla prodrijeti. Zalazio je sve dublje i dublje i na koncu našao tamo još jednoga psa, koji ga nije dočekao neprijateljski, jer su smatrali obojica, da je razboritije,

da budu u ovom toplom gnijezdu jedan drugome prijateljski raspoloženi.

»Tvoji gospodari su doveli ovamo iz Sibirije mnogo pasa i tako nam svima život postaje sve teži i teži. Čim padne snijeg, a cesta postane mekša, krenut ću na jug. Tamo ću poći k ribarima, pa se nadam, da će mi biti život lakši. Kod ljudi je ipak najljepše. Ja sam ti imao već mnogo gospodara!«

»Kad ti je kod ljudi najljepše, zašto si ih onda ostavio?« zapita ga Raf.

»Šta češ, kad sam skitnica. Rado upoznajem nepoznate krajeve. A i ljude rado upoznajem, pa mi nije dosta, što naučim od jednoga. Htio bih da poznam sve ljude, kako je kod njih i kakovi su. Poznavao sam ih dosad mnogo«.

»A šta si naučio od njih?«

»Pa, hajde, ispričat ću ti, što sam doživio«.

Slušajte sada, što je taj pas pričao Rafu!

Tri doživljaja medju ljudima

Rodio sam se u visokim gorama, pa kojima su se provlačile magle. (Ovaj pas je opisivao Rafu tibetske planine, koje se dižu 3000 metara iznad mora, a možda i sjevernu Himalaju, najviše planine svijeta, gdje se navodno on rodio). Vrhunci ovih planina bili su pokriveni vječnim snijegom i ledom.

Tamo sam privikao oštroj zimi. Ali ispod ovih gora bilo je brežuljaka, okrenutih prema jugu, po kojima su palili sunčani zraci, a ja sam bio naučen, da ih i ne primjećujem. Majka mi je pričala, da su naši predci bili veliki divlji psi, mnogo veći, nego što sam ja, a i crniji od mene sa čeljusti, koje su više pobudjivale straha od moje. Moja majka i njena majka, kao i sve majke, koje su pred njima dolazile, radjale su dobre ovčarske pse tibetskim pastirima, koji su imali žute obraze i kose oči. Ja sam takodjer bio kod njih, pasao sam s njima ovce, koje

su imale vrlo lijepo krzno i pun veliki rep. Činio sam to isto tako, kao što je i moj otac činio, i otac moga oca, kao i svi oci, koji su prije dolazili, a isto tako i moja braća, kao i svi psi, koje sam ja poznavao. Ovo ti zato pričam, da znaš, odakle ja dolazim, dragi moj prijatelju sa sjevera.

Sa gora sam stalno gledao na dolinu, kojom je tekla rijeka, a uz rijeku, kao njena vjerna prijateljica, protezala se ljudska cesta. Tom cestom su prolazili ljudi, pojedince ili su tjerali stado, ili s kakvim kolima i t. d. Ljeti i jeseni prolazile su ovuda cijele gomile pobožnih ljudi, putujući u nekakav manastir, kojih je bilo cijelo mnoštvo na vrhovima naših planina. Sa visoke gore, gdje sam stajao, vidio sam tako velik komad ove ceste, da sam primjećivao ljude, kad su kretali rano na put, vidio ih još u podne, kad su sjedali uz rijeku i objedovali, i konačno vidjao sam ih još i navečer, kako umorni pale vatru i sjedaju oko nje. Promatrao sam ih i kako slijedećega jutra ustaju, osvježeni snom, kako se kreću prema vodi, gdje se peru i tek u podne drugoga dana iščezli su mi iz vida. Tako veliki komad ceste mogao sam vidjeti, jer sam živio visoko u planinama, dragi prijatelju, a ti još i ne znaš, što su to planine, po kojima se vitlaju oblaci. Uvijek sam čeznuo za tim, da upoznam tu cestu, koju sam stalno promatrao. Jednoga dana dodje k nama jedan trgovac, koji je kupovao ovčju vunu. Imao je sa sobom krasnoga perzijskoga hrta s nježnim tijelom, a bio je brz kao vjetar. Ja sam mu se povjerio, i on mi reče, neka podjem s njima, pa ću upoznati ljudsku cestu. Krenuo sam uvečer od stada i sišao u dolinu, kuda su trebali proći hrt, trgovac i deset goniča tovara, noseći ovčju vunu.

Krenuo sam za njima, hodio s njima mnogo dana. Bio sam putem veoma uslužan i upotrebljiv, te me zbog toga nisu tjerali od sebe, nego su mi davali jesti. Tako sam putovao po toj ljudskoj cesti i sreo mnoge svoje rodjake. Na visinama planina, tako visokima, da im ni vrha nisam mogao dogledati. Petoga dana sam doživio slijedeći doživljaj:

Kad smo navečer udarili tabor uz rijeku, jedan gonič pripravljao je večeru. Nato dodje u naš tabor nekakav čovjek, koji se raspitao, kamo trgovac putuje i kad mu je odgovoreno, upozorio ga je, da on poznaje kraći put i ako krene s njim, da će stići na cilj cijeli tjedan prije nego što je mislio. Svi su se obradovali, smijali se, pljeskali rukama i molili toga stranca, da ih povede tim putem. Stranac se iz početka nećkao i tek kad su ga nahranili i počastili vinom, te kad mu je trgovac odbrojao nešto srebrnoga novca, obećao je, da će ih povesti.

Ali ja sam, dragi prijatelju, znao nešto sasvim drugo. Taj stranac nije bio gorštak i nije poznavao puteve naših planina. Njegovo odijelo nije imalo miris mahovine naših planina, nego se osjećao zadah, koji imaju nizine. Njegove noge nisu bile otvrdnule hodom po oštrom kamenju, kako to biva kod gorštaka, nego su bile mekane noge čovjeka iz ravnice. Sve sam ja to vidio, ali trgovac nije toga primjećivao. Vidio sam isto tako, kako se strančeve oči svjetlucaju i da su to oči jednoga lašca i zbog toga sam odlučio, da ću na njega budno paziti... To je bio prvi čovjek, koga sam sreo na ljudskoj cesti i taj prvi nije bio onaj, kojim se je prikazivao.

Bilo je dobro, da sam na njega pazio. Rano ujutro trgovac i goniči još su spavali, kad se onaj muž potajno izvukao sa ležišta. Tiho se ogledao, ali nije primijetio, da ja idem za njegovim stopama. Kad je izašao na cestu, ubrzao je korak, da bi od nas što dalje odmakao. Odmah sam razabrao, da je to bio skitnica iz dolina, koji je htio samo, da se dobro najede i da izmami novaca, pa da ujutro pobjegne. Dakle: čovjek lažac. Ti, mladi prijatelju sa sjevera, znadeš, da i pse kažnjavaju, kad lažu, pa da ćeš biti i ti kažnjen, ako zavičeš: »Evo vuka!« a vuka nema, ili ako upozoriš, da si došao na mjesto, gdje se nalazi razbojnik, a razbojnika nema. Dakle

htio sam, da se uvjerim, kako će taj čovjek biti kažnjen i zato sam pošao za njim. Nismo dugo išli. Došli smo do mjesta, gdje su se pasle mazge sa sputanim prednjim nogama. Tu se onaj lažac približio jednoj, koja je bila zapala prednjim nogama medju dva kamena i očajno trzala sa sobom, ne bi li se izvukla. Kad je opazila, da joj se približava čovjek, obradovala se, nadajući se oslobodjenju. Ali je čovjek prošao pokraj nje, jer se veoma žurio i mazga opazi, da je on ne će izvući iz one neprilike. Počela je za njim plašljivo naricati. I što je više čovjek odmicao, sve je više za njim vikala, sve očajnije i sve bolnije. Napokon je ganula srce čovjeka, koji se nato vratio natrag i pokušao osloboditi je. Dizao ju je, vukao, gurao, sav zasopljen i u znoju. Mazga je bila teška, kao što obično bivaju mazge u ravnicama. Uto je počelo izlaziti sunce i lažac se stao bojažljivo ogledavati, upravljajući pogled prema cesti, ne približuje li se tkogod. Iza toga je ponovo pokušao spasiti nesretnu životinju. Podvukao se pod mazgu i svom silom uzdigao životinju, našto je mazga veselo uzdahnula i počela radosno poskakivati prema rijeci. Čovjek si obriše znoj sa čela i premda umoran, brzim korakom naknadio je izgubljeni dio puta.

Ja više nisam išao za njim. Upoznao sam, da čovjek na ljudskoj cesti laže, ali je pun samilosti. Zato nisam htio, da vidim njegovu kaznu. Vratio sam se k trgovcu i goničima, koji su se prijetili lašcu, da će ga isprebijati na mrtvo ime, ako ga dostignu.

Kad smo prešli rijeku, hodajući stalno po onoj cesti, doživio sam drugi dogodjaj, koji želim ispričati, prijatelju, tebi, koji ništa ne znaš o ljudskoj cesti.

O ponoći prikrao se k nama kradljivac. Poznao sam ga po tihim nogama, koje su ga nosile, kao da se zemlje i ne dotiče. Nisam probudio trgovca ni goniče, jer je to bio drugačiji čovjek, a ne onakav,

kakve sam vidjao na ljudskoj cesti. Kradljivac se prikrao goničima, prekopavao njihove prazne žepove i kad je pristupio trgovcu, našao je malo srebrnoga novca, koji je visio u jednoj kesici o remenu. Kradljivac izvadi nož, odreže remen i s onom se kesicom odšulja ispod skrovišta, poput dima. Ja sam ga slijedio. Kradljivac je krenuo uskom cestom prema planinama i zacijelo nitko osim mene ne bi poznao, kuda ga je to nestalo u gustoj cedrovoj šumi. Ali ga ja nisam puštao iz vida. Znao sam, da je kradja i kazna, kao brat i sestra. Oni idu jedno pored drugoga i znao sam, da pas, koji ukrade komad sira, bude kažnjen velikim palicama. Dakle, išao sam za kradljivcem, očekujući njegovu kaznu.

U zoru, kad je stigao na vrh gore, začuli smo najedanput ljudski zov u pomoć i u taj čas kradljivac, ne čekajući ni časka, okrene se prema onom glasu. Provlačio se gustižem i oštrim trnjem, koje ga je greblo po rukama i licu, a kuda sam i ja sâm teško prolazio. Za čas smo se našli na mjestu i gle, na zemlji je ležao drvodjelja, a nad njim stajao veliki, crni medvjed naših gora, držeći ga svojim šapama; prevrtao ga je s boka na bok, igrajući se s njim, kako to medvjedi uvijek čine, prije nego što zadave svoju žrtvu. U taj čas kradljivac se maši pojasa, izvuče onaj nož, kojim je noćas odrezao remen s vrećicom, i bez promišljavanja, skoči na zvijer. Počeo je svom snagom da bode medvjeda u slabine, u bokove i šiju, ali ga nije mogao teže raniti. Izradio je jedino to, da je medvjed pustio drvodjelju i bacio se sa svom snagom na kradljivca. Ali sam u taj čas skočio ja na medvjeda, zgrabio ga za šiju, zagrizao svojim oštrim zubima duboko u medvjedje meso, dok mu nisam pregrizao vratnu žilu i medvjed pao mrtav na zemlju. Nato je drvodjelja ustao, a ja sam odskočio u gustiž. Čuo sam jedino, kako je rekao, da nas je spasio nekakav Bog... Vratio sam se natrag k trgovcu i bio uvjeren, da čovjek, makar bio i podli kradjivac, ima srce puno

junaštva. Pristupa k žrtvi, da ju okrade, ali u odlučnom momentu ima snage, da se postavi uz bok čovjeka i da se skupa s njim opre opasnosti. To je drugi čovjek, koga sam upoznao na ljudskoj cesti, a koji nije ono, čim se prikazuje, i koji je imao u sebi dušu, podjednako i dobru i zlu... Da li će ovakovi biti svi, na koje ću odsad nailaziti? Kad je rano ujutro trgovac primijetio, da mu je nestalo kese sa novcima, naložio mi je, da pronadjem trag kradljivca, pa vjerovao ti ili ne vjerovao, dragi prijatelju, ja sam ovaj put lagao, pa ni trgovčeve batine, kojima me je silio, da nešto učinim, nisu me mogli podsjetiti na noćni dogodjaj...

Tako smo došli u mjesto, gdje je trgovac prodao ovčju vunu. Vuna je bila mekana kao svila. Pokupovali su je ljudi, koji bojadišu ovakovu robu, pa ju poslije bojadisanja prodaju tkalcima, koji od ovakove robe prave prekrasne sagove, krasno obojene, kao proljetna paša, na kojima pasu ovce. Oni je prodaju ljudima, koji na njoj spavaju na mekim jastucima. U gradu sam spavao pred kućom, u kojoj je stanovao trgovac. Njegov hrt je često dotrčao k meni i onda smo zajedno trčkarali po bazarima, gdje se prodavala roba cijeloga svijeta, po ulicama uskim i tamnim, gdje su ljudi prodavali vodu, voće i roblje. I tako ne mogu sve ni ispričati, gdje smo bili. Jednoga dana reče mi hrt, da njegov gospodar traži opet nekakvu robu za kupnju, jer jučer je računao svoj novac, i u svojoj kesici našao još malo mjesta, koje bi mogao napuniti zlatom. Ja sam se tome radovao, jer mi je dosadio onaj život u gradu, a htio sam i dalje ići po ljudskoj cesti, da se čemu novome naučim.

Rano ujutro izašao je trgovac iz mjesta, a hrt i ja trčali smo samo pred njegovim konjem. Nisam mu bio od koristi, i radi toga me je ovaj put tjerao od sebe i nije me hranio. Brzi hrt je više puta ulovio zeca i sa mnom podijelio zalogaj. Iz početka je put vodio obradjenim, a kasnije zašao u pust kraj, te

konačno zašao medju šume, pa onda kroz močvare i na koncu konca zašli smo u stepu i njom prolazili sedam dana. Zlato, kojim je trgovac htio napuniti svoju vrećicu, bilo je negdje veoma daleko. Osmoga dana dogodio se slijedeći dogodjaj, kojega dobro poslušaj, dragi prijatelju iz ledenoga kraja:

Od ljudske ceste mojih planina ostala je u ovim stepama jedino mala uska pješčana staza. Putovali smo njom osmi dan, kad se u podne iza nas digao cijeli stup pijeska. Kad ga je trgovac opazio, potjerao je konja. Tjerao ga je ošrim ostrugama, da mu je sve krv tekla iz rebara, i udarao ga je bičem po tijelu. Konj je letio kao lastavica, ali stup s pijeskom sve nam se više približavao. Napokon nas je dostigao. Bio je to razbojnik na krasnom bijelom konju, velikom i bogatom, a poznao sam ga po zlim crnim očima, koje su bliještale gnjevom; dalje, poznao sam ga po maču, koji je držao u ruci, a koji je odisao krvlju. Zavikao je na trgovca silnim glasom, da zaustavi konja i preda mu novac, koji je sa sobom nosio, ali kad trgovac nije zaustavio svoga konja, nego ga je još jače potjerao, zlikovac ga je dostigao i jednim udarcem po glavi ubio... Mrtvoga trgovca nije niti dirnuo, nego samo s konja otrgao kožnu vreću, u kojoj je trgovac nosio novce, koje je htio trgovinom podvostručiti. Nato ju je privezao uz sedlo svoga konja, okrenuo se i vratio istim putem natrag, dižući za sobom opet veliki stup pijeska.

Na toj ljudskoj cesti vidio sam dakle laž, vidio sam kradju, a sada sam vidio i ubijstvo. Pas bi za ovakovo djelo bio zacijelo kažnjen smrću. A kakva će biti kazna za čovjeka, koji je ubio drugoga na ljudskoj cesti? Ovako sam pitao prijatelja hrta, koji je stajao uz mene, žalosno zavijajući... Odlučio sam, da krenem za razbojnikom, pa da se uvjerim, kako će biti kažnjen za svoje zločinstvo. Hrt me je odgovarao od toga, jer je, veli, kraj pust, pa je po njemu vrlo teško slijediti trag zločinca. No ja sam odlučio, da ipak krenem za njim, a na-

djem li ga, da ga zadavim, jer je to bio tvoj gospodar, o dragi moj perzijski prijatelju.

Krenuo sam dakle stopama razbojnika, koji je bio brži od mene. Progonio sam ga bez prestanka, i tako, kad je sunce zapadalo, stigao u zaklonište zlikovca. Već iz daleka vidio sam usred stepe na jednom brežuljku malu kućicu. Pred njom je bio svezan zlikovčev konj. Kad sam stigao na mjesto, vidio sam zločinca, kako sjedi na pragu kuće i drži na koljenima malo dijete, kojemu je koža bila žućkasta kao slonova kost. Držao je njegovu ruku u svojoj, gladio mu male prstiće, pjevajući dječju pjesmicu:

Car jezdio s caricom,
Noseć zlato mjericom;
Za njim knez i ženica
I šarena oslica.
Stigao ih hrabar muž,
Iz pojasa trgô nož,
Posjekao caricu
I oteo mjericu.

Kod posljednjih riječi dizao je dijete u zrak, našto je ono počelo udarati svojim punim ručicama.

Stajao sam zaklonjen za kućicom i promišljao, da li da pričekam ili da odmah navalim na zlikovca. Ali u taj čas dijete me je ugledalo i počelo vikati: »Psić, hav, hav!« pružajući prema meni ručice. Ti znaš, dragi prijatelju, da pas ne podnosi djeteta. Prišao sam mu, našto reče zločinac: — »Dalje, dalje, strani psiću! Ne diraj u moga sinčića, ne diraj u moga malog princa, moju dušicu, moju sreću!« Rekao je to takvim glasom, da me je ganuo, pa sam podigao oči i pogledao ga.

Pa šta misliš, prijatelju, što sam vidio? Nisu to bile oči, koji sam vidio prije nego što je ubio čovjeka, a ni oči, iz kojih je tekla krv; nisu to bile oči ubice, nego oči dobroga oca, koji je milovao kudravu glavu svojega sina, pritiskujući ga na svoje

grudi, dok se dijete igralo s njegovim brkovima. Iz očiju mu je tekao cijeli potok života, koji se nikada ne iscrpljuje. Nisu to bile oči smrti, nego oči ljubavi, dok je gledao na svoga sina i radovao se s njim. I bacajući pogled na krasnoga konja, zablistale su mu se od radosti, da će jednoga dana i sinčić na njega sjesti... Tako je i na mene pogledao i pogladio me, kad sam se približio djetetu, čim me je pozvalo. Radi ovoga djeteta, maloga princa s punim ručicama i krasnim očicama, ove oči oca, koje su jutros ubijale, bile su pune radosti za cijeli svijet i sada su s takvom ljubavlju obuimale svoga sina, gledajući ga, pune nekakove zahvalnosti.

Nato sam odlučio, da ne kaznim ovoga zločinca, da mu ne skočim za šiju i ne zadavim ga svojim zubima. Isto kao što sam našao lašca, koji je bio milosrdan, kradljivca, koji je bio junačan, vidio sam sada i ubicu, koji je bio pun ljubavi... Lagano sam se odšuljao s onoga mjesta, jer kako bih mogao da kaznim ubicu, čije srce je puno bezgranične ljubavi?

Vratio sam se hrtu i ispričao mu, što sam vidio. On je stajao neprestano nad mrtvim gospodarom, želeći ostati kod njega, dok i sâm ne ugine...

Tako sam krenuo ljudskom cestom sâm. Ali sam je od toga doba poznavao i nisam se čudio ničemu, što god sam doživljavao. Uvjerio sam se, da nema tako rdjavog čovjeka, a da ga ne bi u izvjesnim časovima rasvijetlilo sunce dobra. Nema tako tvrdih ljudskih ruku, koje ne bi mogle i pomilovati.

Tako je svršio svoju pripovijest strani pas, a kako još nije zora zarudila, a Rafov se gospodar još zadržavao na straži, usnula su oba psa medju onim toplim balama pamuka.

XIV

Medju nama kolale su razne vijesti o dolasku parobroda; s jedne strane, da je već na putu, a s druge, da uopće ne će doći i tako, kad smo jednoga predvečerja, vrativši se u vojarnu, čuli da veliki parobrod na nas uistinu već čeka, nitko nije htio vjerovati. Sasvim je razumljivo, da je medju nama nastalo takovo veselje, da smo se počeli medjusobno igrati kao mala djeca. Još iste noći stigla je na ostrvo zapovijed, da ćemo se sutradan ukrcati, i tako je glas o našem polasku bio zaista istinit.

U Vladivostoku nas je čekala velika prekomorska ladja, s japanskim imenom, u kojoj se nalazilo za 2000 putnika mjesta za spavanje. Mjesto za spavanje bilo je odredjeno, da spavaju jedan pored drugoga i jedan nad drugim, tijesno kao u rakama. Paluba je bila preuredjena za pekarne, kuhinje, praonice i za sve drugo, što smo trebali, a cijela je bila prekrivena pojasima za spasavanje i čamcima, te tako izgledala kao veliko tržište. Put na ovakvoj ladji nije obećavao mnogo ugodnosti, ali kad se ide kući! ... Momci su veselo skakutali po smrznutom pristaništu Ruskoga Ostrva, ukrcavali se u brod, po kojemu su sa sviju strana visile smrznute vodene pare. Od ranoga jutra dizao se teret s jelom, mesom, brašnom, veliki »pater-nostri« tovarili su ugljen i stotine ruku dodavalo je u brod raznu prtljagu, koja je bila cijeli imetak vojnika i koja je bila složena na dno parobroda.

Brat Ježek je sav sretan otrčao u kinesku četvrt, da može kupiti dosta sijena za svoju Olgu. Kamen mu je pao sa srca, jer će njegov konjić putovati s njim. Kao da bi bilo drugačije moguće! Kakva bi to bila vojnička glazba bez velikog bubnja i kako bi se moglo udarati po njemu, ako ga Olga ne bi vukla? Još prije podne bio je konjić uzvučen na parobrod.

Brat Panek nije spavao od toga časa, otkako je čuo, da je parobrod stigao. Cijelo vrijeme je slušao i čuo barem pedeset puta primjedbu: — »Ovi medvjedi Panekovi nikako ne će moći s nama putovati. Paneku, hajde, pusti ih ovdje na ostrvu na slobodu!« Kad mu je najzad već dosadilo, odgovorio im je, da će se sami uvjeriti o protivnom: ta to su medvjedi cijele čete, ili možda nisu? Momci su odgovorili, da mu to priznaju, ali da mu oni ipak ne mogu pomoći i da će medvjedi svakako ostati ovdje. Nato im Panek reče: — »Ipak se može mnogo pomoći, ako je volja tu, jer ja imam s medvjedima veliku ideju. Znate li, zašto sam ih odgajao i učio otvarati boce i piti iz boca slatku vodu; zašto sam ih učio moliti i stajati na prednjim nogama? Znate li, zašto sam ih toliko čistio i prao, samo da dobiju što ljepše i mekše krzno? To vi, dakako, ne znate, golobradci! Ali ja ću vam reći. Ja sam znao, da će jedared četa zapitati: što ćemo uraditi s ovim medvjedićima. A ja sam htio odgovoriti: — »Odnijet ćemo ih našem tatici predsjedniku u Prag, kao uspomenu na Sibiriju. Eto, sada znate« ...

Četa je zaista bila tom odlukom iznenadjena. U osam sati stajao je Panek na raportu pred zapovjednikom pukovnije sa svojim medvjedićima i molio ga za dozvolu, da medvjede može odvesti u Češku, kao dar čete gospodinu predsjedniku. Pukovniku nije padalo ni na kraj pameti, da bi mogao svojim momcima oduzeti ovo veselje, tim manje, pošto mu je Panek iznio svoj predlog. Bio je time vrlo dirnut, kad je čuo, da je na ovu ideju Panek došao već prije godinu dana, čim je dobio medvjedića na odgoj.

Posjednicima pasa bilo je već teže. Oni su dobili zapovijed, da pse ne smiju voziti sa sobom. Premda se putem od Irkutska do Vladivostoka mnogo pasa već razbježalo, ostalo ih je još nekoliko desetaka. Bili su to psi bolje vrste, koji su voljeli svoje gospodare. Oko vojarnâ trčalo je sada neko-

liko krasnih lovačkih pasa, a naročito se sjećam jednoga osobitog ruskog hrta s dugom glavom, i raznih drugih. Budući da su se momci morali i s njima brzo oprostiti, našao je svaki po nekoga u Vladivostoku, komu su svoje pse darovali. A razni psi prostije pasmine vratili su se na vladivostočki kolodvor, na ulice i na okolne brežuljke, kamo je koji već dospio. Možda su već za nedjelju dana zaboravili na svoje gospodare, ali sumnjam, da će tako brzo zaboraviti na krasne obroke mesa . . .

A šta se dogodilo sa Rafom?

Nitko to nije znao i nitko nije imao dovoljno vremena, da se za njega brine.

Pred večer su se svi opraštali sa Vladivostokom, pa tako i s njim i s ostalom Sibirijom, iz koje su toliko čeznuli za odlaskom, a od koje su se ipak mnogi opraštali žalosna srca, kao da bi se još jednoć onamo htjeli vratiti . . . Zapjevali su dakle: »Gde je domov moj« i himna se orila, a jeka se odbijala od okolnih bregova. Parobrod je krenuo. Oprostili smo se s generalom Čečekom, koji nas je pratio jedan dio puta na motornom čamcu, mašući nam maramicom i kapom. I kad se obala izgubila ispred naših očiju, počeli smo upoznavati naš novi dom.

Za Rafa još uvijek nije nitko pitao. Kako je bila prilična zima, nije nam na našim ležajima bilo baš najugodnije, ali i zbog toga, jer nismo na nj još bili naučeni. Istom sutradan pred večer, nastalo je nešto toplije vrijeme, kad je ladja zašla nešto dalje prema jugu. Smrznuta para počela je opadati sa bokova broda. Tog prvog dana putovanja, bilo je toliko zanimljivosti, da nam je vrijeme vrlo brzo prolazilo.

Trećega dana stigao je parobrod na japansku obalu. Kad je izašlo sunce, opazili smo jedno malo mjesto, čisto i lijepo kao kakova igračka; vidjeli smo čudne hramove usred gaja, u kojima su rasle naranče i limuni. Zašli smo u to mjesto i vidjeli narod, obučen u vrlo živahna odijela, razne boje,

ali sve tako čisto, tako umiljato i tako krasno, počevši od kućica pa do onoga naroda, s vječnim veselim smiješkom na usnama. Onda smo na parobrod počeli utovarivati ugljen, koji je nosilo dvjesta mladih Japankinja, koje nisu bile ni za prst veće od naših malih učenica, a radile su taj posao veselo pjevajući, te nas je ta pjesma sjećala na kreketanje malih žabica kraj kakvoga ribnjaka.

Pred večer je parobrod krenuo iz tog čarobnog kraja, i ujutro, kad se nalazio na debelom moru, najednom se na brodu pojavio Raf na veliko iznenadjenje 2000 ljudi, koji nisu imali ni pojma, kako je on onamo došao.

Navečer, iza polaska, zakucao je Sohor na kabinu zapovjedajućega pukovnika: — »Brate pukovniče«, reče skrušeno — »učinio sam nešto i dolazim, da te molim za oproštenje«. — Zapovjednik pukovnije, još mlad čovjek, ali sa starim vojničkim srcem, koji je vrlo dobro poznavao svoje vojnike i cijeli njihov život, začudio se, kad je čuo, da bi narednik Sohor učinio nešto protiv propisa. Ta bio je jedan od najsavjesnijih. — »Prekriomčario sam, brate pukovniče, svoga psa na parobrod«. I tu ispriča Sohor, kako se strašno borio i razmišljao, šta bi učinio i kako bi mogao povesti psa u Češku, pošto je bila izdana zapovijed, da se psi ne smiju voziti. Nato su se Kaban i Pazourek s njime dogovorili, da će ova dvojica ponijeti Sohorovu prtljagu, a Sohor će lijepo onda — mjesto prtljage — moći ponijeti u vreći Rafa na parobrod. Jadni se pas nije ni maknuo, ne dajući ni glasa od sebe, kao da je slutio, šta se s njime dogadja. I tako ga je Sohor položio na svoju postelju. Tamo ga je doduše izvadio iz vreće, ali mu je naložio, da mora biti tih i miran . . . I pas je mirno ležao. Njih trojica govorila su medjusobno, da će ovako razumnoga psa lako dovesti u Evropu, a da nikome ne će pasti ni na pamet, da se Raf nalazi na parobrodu. — »Ali, brate pukovniče, ja nisam

mogao više gledati, kako jadni pas na moju zapovijed tako dugo mirno leži, jer mu je jamačno to teško padalo. Zato sam se prijavio tebi i molim te, da mi dozvoliš, da zadržim psa uza sebe. Ta on je pas druge čete i sramote nam nije nikada nanio, upravo kao ni ja«.

Pukovnik se sažalio na ovoga vojnika, a i ganula ga je njegova iskrena molba za psa, kojega je toliko volio, pa je — valjda prvi put, otkako je bio u češkoj vojsci — dozvolio, da se nešto učini proti zapovijedi. Poveo je sa sobom tumača i krenuo s njim i sa Sohorom kapetanu broda, Japancu, da od njega dobije dozvolu, da se poveze pas. Pukovnik je govorio i govorio, a tumač prevodio, cijeli život Rafov u drugoj četi, pa i sva njegova junačka djela. Sohor je u kapetanovoj kabini primijetio fotografiju jedne japanske dame, ispod koje je stajala krasna vaza sa nekakvim suhim cvijećem, a ona sama gledala je s onim smiješkom, prirodjenim svim Japancima. Trgao se istom onda, kad je pukovnik rekao, da gospodin kapetan nema ništa protiv toga psa, ali da ga želi vidjeti.

Sohor izadje na vrata kabine i zazviždi. Tek što je zvižduk odjeknuo, kad se najednoć vojnik, koji je stajao na straži, ispruži po podu, koliki je bio dug, a Raf se, sa dva skoka već nadje uz Sohorova koljena. Kapetan pogleda psa s istim onim smiješkom, kojim je dočekivao i svoje goste, oprosti se s nama i Raf ode sa svojim gospodarom, skačući od radosti.

Tako su toga jutra, kad je parobrod krenuo iz onog japanskoga mjesta, svi putnici opazili, kako se Raf oholo šeta po palubi parobroda. Veseo, čil i zdrav. Pozdravio se sa medvjedićima, kojima je u njihovoj bundici postajalo svaki dan sve toplije, a oni bivali sve ljeniji. Pozdravio je i Olgu, koja je imala na palubi malu stajicu, u kojoj joj nije bilo ugodno, jer je pod nogama imala daske. Osim toga parobrod se ljuljao, što joj takodjer nipošto nije

prijalo. Govorila mu je, da joj ovako zlo nije bilo od onog vremena, kad su je od popa na Ukrajini uzeli za pukovnijsku glazbu. Tada je, prvih dana, vukla prazna kola, a dva glazbenika išla pokraj nje i udarala u bubanj, koji su sami nosili, da bi nju naučili na tu buku. To joj je bilo grozno.

Raf je bio na parobrodu čas ovdje, čas ondje; sve je pregledavao, zavirivao u časničke kabine, u poslovnicu, u radio-stanicu i u japansku kuhinju. gdje su ga tako često pogostili... Svojoj slobodi mnogo se radovao.

Ali o podne pojavio se najednoć na palubi još jedan pas. Sat kasnije zalajao je opet i neki mali foxterier, pa onda nekakav kineski pinčl, zatim prepeličar i na koncu konca trčkalo je po palubi otprilike dvanaest pasa, koji su svi bili kradom donešeni na palubu... Kad je kapetan izašao na zapovjednički most i vidio svoje nove pasažere, namrgodio se, pozvao tumača k sebi i nešto mu zapovjedio. Čas kasnije — tumač još nije bio ni otišao — pozvao ga je natrag, opozvavši svoje naredjenje. Pogledao je naime slučajno u kabinu jednoga svoga mornara i vidio tamo svezana dva kineska pinčla i tako bio sâm razoružan. Odmahnuo je rukom, kao da je htio time reći: »No načinili ste mi od parobroda lijepu psetarnicu!«

Upravo na badnju večer približio se parobrod nakon dugoga putovanja opet k obali. Iz neba se spustila sitna kišica, koja je zavila obalu kao nekakovim plaštem. Vidjele su se visoke palme, slamne kolibe, a malo dalje krasan grad sa redom crvenkastih i bijelih palača, okrenutih prema moru. Bio je to S i n g a p u r, velika engleska luka u Stražnjoj Indiji, gdje se brod zadržavao čitav dan.

Razumije se, da su dobrovoljci bili od ranoga jutra do večera na palubi, a tko je mogao, otišao je u grad, pregledao ga, promatrao Sijamce, Indijce, Malajce, Kineze i Japance, medju kojima se pojavio,

kao nekakvo čudo, po koji Evropljanin u bijelom odijelu sa šljemom od čepovine. Promatrali su krasne engleske palače, koje su stajale na obali usred šume od paoma. Zašli su i u sporedne ulice, promatrajući život tamnokožnih stanovnika. Vidjeli su urodjenike ribare s njihovim barkama, kineske čamce, kojih je bilo na hiljade u pristaništu. Neki momci izašli su i iz grada na krasan, tvrdo izgradjeni put, kao stvoren za automobile; sretali su visoke, mršave ljude kao od bronca u šarenim suknjama okolo bedara. Izgledalo im je, kao da šumski bogovi izlaze iz gaja. A ipak bili su to prosti ljudi, koji su išli na posao. Neki od njih pjevali su pjesmice, kratke i stalno ih ponavljali, noseći na glavama košare ili kakav drugi teret. Iza grada se nalazila krasna kolonija vilâ bogatih Engleza, oko kojih su bili nanizani prekrasni vrtovi. U daljini vidjelo se malajsko selo na močvarnom tlu. Uz cestu, kojom su išli, rasle su agave, rododendri i paome. Bilo je tu visokih kokosa s lijepim lišćem na vrhu i cijelim grozdovima kokosovih oraha. Mala djeca valjala su se pred seoskim kućama, a djevojke i žene imale su u kosama upletene vijence živoga cvijeća ili barem za uhom kakav cvjetić ... Tako su naši momci došli do velikog botaničkog vrta, u kojemu su se nalazili prekrasni primjerci bogate indijske flore: paoma s lišćem, velikim kao mala kuća, drveće, veliko skoro kao mala šumica, i mnogo sličnih. Medju granjem lepršale su male papige i ptičice u krasnim bojama. Na drveću se javljalo cijelo krdo bučnih majmuna. Sve, što su vidjeli na toj šetnji, činilo im se kao krasan san, dok su u to doba — u predvečerje badnjega dana — sjedili oni u domovini i oni u Sibiriji u snijegom zatrpanim kućama ...

Za to vrijeme se jedan malajski trgovčić popeo uz bok broda na palubu i tu se dogodio jedan zanimljiv prizor. Dok je on išao po palubi, došao je na ono mjesto, gdje su pod ponjavom ležala dva medvjedića s Rafom. Kad je trgovac opazio tu zvjerad, bacio je svu robu, koju je imao sa sobom

i pobjegao glavom bez obzira. Još nikada nije vidio medvjeda i poludivljega psa, ali ga je vlastiti osjećaj opomenuo, da su to opasni stvorovi. Njegovu su robu momci pokupili i odnijeli je za njim, jer se on natrag nije usudjivao, kao ni ikoji malajski trgovac, kada su čuli, šta je njihov drug tamo doživio.

Parobrod je odatle krenuo prema zapadu i putovao puna dva tjedna istim smjerom. Oko njega vidjelo se samo more i nebo. Sunce je lebdilo nad glavama i zrak je bio vruć kao u peći. Jednoga dana ugledali su putnici u daljini planine, koje su se dizale iz mora, osvijetljene nekom ljubičastom bojom. Bila je to obala Ceylona ... Drugoga dana zaplovio je parobrod u maglu i plovio njom nekoliko sati, dok se nije našao otprilike dvjesta koračaja pred nekim koraljskim ostrvom, koje kao da je izronilo iz mora. Bio mu je tako blizu, da smo mogli raspoznati svaki pojedini listić, a parobrod se pred njim naglo okrenuo i udario natrag s dvostrukom snagom, kao da bježi od neke velike opasnosti ... Bio je to neugodan momenat. Nakon jednoga sata vožnje doznali smo, da smo se jedva uklonili velikoj nesreći.

Od toga dana zalazili smo parobrodom u Indijski Ocean, koji je bio po danu modar, jer je nebo bilo bez ijednoga oblačka; prema večeru počeo je da se rumeni od sunca sa zapada, dok je noću svijetlio rasvijetljen hiljadama zvijezda, koje su po njemu plovile i hiljadama životinjica, koje su fosforescirale plivajući u vodi.

Tamo s juga izlazio je kao iz mora mliječni put i penjao se po nebu kao srebrni pojas. Sa parobroda je odjekivala glazba i pjesma, ali se najviše čuo rad strojeva i vijka, koji je tjerao ladju napred.

Tako je plovio parobrod prema zapadu. Katkada su medvjedi s Rafom izašli na pramac parobroda, gdje im je bilo najugodnije radi maloga vjetrića. Na časove dizala su se jata letećih riba iz mora, oko parobroda valjali su se delfini iznad talasa, preskakujući ih. Tu i tamo pojavio se nad

parobrodom galeb, prateći ga po nekoliko sati. Naše tri zvijerke stajale su i dalje na kljunu parobroda, hladeći se ugodnim vjetrićem.

Napokon se opet pojavila obala; bila je to — Afrika. Ovoga puta je pristao parobrod u pustom kraju, koji se zvao Džibuti, a oko kojega je bila pješčana pustinja. Na obali smo vidjeli nekoliko bijelih kuća, izgradjenih u maurskom slogu, a oko njih maleni gaj od paoma. Za čas pojavili su se oko parobroda mali Crnci, koji su gnjurali u vodu, hvatajući metalni novac, koji smo im mi bacali. Na čamcima dolazili su arapski trgovci nudeći nam nojeva pera i ukrase od slonove kosti. Tko je izašao na obalu, vidio je tanke somalske Crnce u siromašnom selu, punom prljavosti. Sav se život ovdje odvijao na ulici. Samo kroz otvorena vrata kućâ vidjeli su se starci. Bilo je tu karavanâ sa devama, polugolih jahača na krasnim ždrijepcima i vitkih žena, koje su nosile toplu vodu iz cisterna.

Zrak je bio težak, a osjećala se u njemu žuta prašina; cijela okolina je zaudarala, a oko nas su letjela jata muha.

Odavde je parobrod krenuo prema sjeveru, ploveći Crvenim Morem izmedju golih bregova Arabije i Afrike. Iza toga smo zaplovili Sueskim kanalom, koji je izgledao kao bijela srebrna vrpca izmedju dvije pustinje. Tako smo ostavili tople tropske krajeve i počeli oblačiti deblje kaputе. Naši medvjedići kao da su se probudili od teškoga sna, u koji su bili zapali ploveći tropskim krajevima. Postalo je hladnije... Došao je Port-Said, luka u Sredozemnom Moru, jedan korak od Evrope s onim čudnim levantinskim stanovništvom: Turcima, Crncima, Grcima, Englezima, Talijanima i Arapima. Ovdje smo već svi postali nestrpljivi, jer smo znali, da nas je Sredozemno More trebalo dovesti na evropsku obalu...

I zaista, trećega dana već smo hvatali na moru radio-telegrafski val, koji nam je donosio pozdrav

iz domovine, a četvrtoga dana stigli smo u Trst, na bivšu austrijsku obalu. Toga dana je Raf prvi put nakon šest nedjelja osjetio pod nogama čvrsto tlo i istrčao se do mile volje po velikim skladištima na obali.

Preostajao nam je još kratak put vlakom, svega od prilike 600 kilometara, što je za nas, koji smo prošli Aziju, bila igračka. Zašli smo opet u snježne krajeve, kakve smo ostavili prije šest tjedana; prošli smo Alpama, a trećega dana navečer stigli smo u Dvořiště, prvu stanicu na tlu Čehoslovačke Republike.

Da li je to bio san ili zaista java? Bila je večer tamnog i maglovitoga dana. Svi smo izašli iz vagona i svima nam se pričinio zrak pun nekog mirisa, koji je dolazio iz nepreglednih šuma. I zemlja miriše, miriše tako ugodno, da smo je svi htjeli od zanosa izljubiti. Sve oko nas izgledalo nam je tako milo i drago, drug drugu činio se mnogo draži i bliži, — počeli smo medjusobno da se grlimo i rukujemo. Suze su nam tekle niz obraze i napokon smo zapjevali: »Gde je domov moj«, pjesmu, koju smo pjevali nakon velikih pobjeda, a isto tako i kod pogreba naših vjernih drugova...

Kad smo dalje krenuli po tihoj i maglovitoj noći, stajali smo svi na prozoru vagona, gledajući u tamu. Čekali su nas ljudi duž tračnica, premda je bila već noć, pozdravljali nas riječima i mahanjem... Prozori na selima bili su rasvijetljeni, čineći se kao otvorene oči. Ni kad je nastala potpuna noć, nismo ostavljali svojih mjesta kraj prozora, nego smo bez prestanka zurili napolje, kao da smo htjeli svojim pogledima probiti tamu i vidjeti sve ono čarobno i krasno, što nam ta tama pokriva... I Sohor je stajao uz prozor kao i svi drugi, gladeći glavu svoga četveronožnoga druga, hiljadu puta ponavljajući: — »Doma smo, doma smo!«

Završetak, koji bi mogao biti i predgovor

Posljednji put vidio sam Rafa proljetos, kad sam bio kod Sohora nekoliko dana u gostima.

Sohor stanuje u selu Polabi; selo je siromašno, puno drvenih kućica, ali su oko njih same voćke. Došao sam u selo malom stazicom, koja je vodila kroz šumu i polja.

Svoga prijatelja zatekao sam u dvorištu njegova gospodarstva, kako upravo promatra maleno ždrijebe. Dočekao me je srdačno, pa smo sjeli na klupu pred kućicom i počeli se razgovarati. Za čas smo već bili u svojim uspomenama, pa si mogao čuti samo: »Sjećaš li se... Sjećaš li se?« Iza toga je slijedio veliki broj živih i mrtvih imena naše pale braće.

Uto je došla Sohorova žena, o kojoj sam mnogo slušao i koju sam uvijek zvao kao i Sohor »maminka«. Ona je odmah počela da nam kuha kavu, da time počasti dragoga gosta. Onda je sjela uz nas na klupu i slušala naš razgovor, ne puštajući ništa da joj izmakne. Bila je to prava češka žena: visoka, jedra, zdrava, veselih i blagih očiju.

Njenom zaslugom bila je i kuća tako vedra i prijatna. U sobi se nalazio veliki ormar za rublje: uspomena na pokojnu baku, na kojemu su bile poredjane japanske vazice, koje je Sohor sretno dovezao iz Vladivostoka. U ovoj je sobi bio i mali ormarić za stakleno posudje, a medju njim se nalazila Pavlikova kutijica s krasnim kamenjem, koje je Sohorovom sinu poslao češki Robinzon s Bajkalskog jezera... U uglu sobe stajao je ormar s knjigama, nad njim visio ruski krst, a ispod njega japanski bodež. Na drugoj strani od ovih: ruska kapa i kozačka sablja... Na stijenama je visjelo nekoliko slika i fotografija.

U ovu sam sobu ušao, kad je stol već bio postavljen za večeru: — lončić crne kave, hljeb, maslo, jaja, i druga jela prijatno su se doimala.

Najednoć izvana poče lajati pas, a ja sam odmah prepoznao Rafov glas. Maminka ga nije htjela pustiti u sobu (nije to češka tepluška, jer je i Sohor morao prije nego što je ušao, očistiti čizme), dok se nisu otvorila vrata i u sobu utrčao malen dječarac sa zlatnom kosom, u pratnji Rafa. Ovaj je postao ogroman pas, a dlaka mu se svijetlila kao srebro. Obojica su pritrčala Sohoru i privila se uz njega. Čas kasnije priskočio je Raf k meni, kao starome poznaniku, a onda i mali dječak.

Tu sam doznao, kako se Raf priučio na život u selu i kako je izgubio svu predjašnju plahost. Nije prijateljevao ni s tudjim ljudima, ni s ostalim psima. »Dakako«, govorio je Sohor — »s drugim psima se ne druži osim s Ovčarkom našega stražmeštra, s kojom se zaista uvelike sprijateljio. Vidjet ćeš, brate, pet malih štenaca, koji imaju istu glavu, kao i Raf. Mislim, da mi je pas ovdje potpuno sretan«.

»Sada doista jest«, reče Pavlik, — »ali sjećaš se, tatice, kad je Raf bio kod nas prve godine, pa kad je napadao snijeg i kad smo izašli s njim na polje?«

»Sjećam se, dakako. Išao je tiho i u čudu promatrao oko sebe bijeli kraj. Pričinilo mi se, da su mu oči bile vlažne, kao da su se u njima pojavile suze«.

»Bit će, da se sjetio svoga rodnog kraja«, rekoh ja Pavliku — »pa mu je zacijelo isto onako, kako je bilo nama, kad smo se u tudjini sjećali našeg zavičaja«.

»I nama su oči zasuzile«, doda maminka, noseći na stol kavu i hljeb s maslom za Pavlika — »kad smo se sjećali vas, ali sada je već dobro«.

Nakon večere još smo dugo sjedili i razgovarali se. I onda, kad mi je maminka pripravila jednu

od onih visokih postelja, sjedio je Sohor pokraj mene, neprestano o nečemu razgovarajući.

Kad je napokon Sohor htio ugasiti svjetiljku, rekao mi je:

»Katkada znam i po cijele sate provesti u sjećanju na proživljele dane, isto tako, kako smo danas zajedno provodili. Obično ove doživljaje pričam Pavliku, dok žena nešto šije, a Raf stoji pokraj mene. Pripovijedam sve tiše i tiše, dok napokon Pavlik ne zaspi, a Raf ne nasloni glavu na moje koljeno... I gledajući tako na njega, redjaju mi se pred očima uspomene velikih daljina i prošlosti. Ove uspomene nekako su sada drugačije, ne znam ni sâm zašto. Kada budeš opet nešto pisao o Rusiji i Sibiriji, sjeti se i Rafa...«

Ugasio je svjetiljku i otišao. Kod vrata je još zaostao i rekao:

»Ako pišeš o Rafu, nemoj govoriti baš o meni ili o našoj četi. Izmisli za nas neka druga imena. Ta znaš i sam naše momke...«

Odgovorio sam mu nešto i nakon toga pokušao da zaspim, ali mi to nije pošlo za rukom, jer su mi misli stalno letjele u prošlost, a mislio sam neprestano i na Rafa.

Sutradan, a isto tako i ostale dane, koje sam proveo kod Sohora, izlazio sam s Pavlikom i Rafom na šetnju krasnom polapskom ravnicom. Zemlja je mirisala divnom proljetnom vlagom, trava i drveće počelo se zeleniti. Rascvalo se hiljadu voćaka, oko kojih su zujale pčele... Tada mi je pričao Pavlik, kako je teško odučio Rafa, da progoni piliće i patke i kako je s tatom napravio za Rafa prostranu suhu kućicu... kako se Raf naučio odnositi i donositi stvari... kako je zimi dolazio pred Pavlika u školu, a ljeti ga pratio na kupanje, čuvajući mu odijelo... Vidio sam i petero Rafove potomčadi i potvrdio Pavliku, da su svi krasni i razboriti psi, kao i Raf.

Pred večer smo sjedili sa Sohorom pred kućicom. Baš na tom mjestu bile su se rascvale trešnje, oko kojih su još dugo do pred večer zujale pčele. Sjedili smo zajedno i opet se sjećali, sjećali svega onoga, što je prošlo. Raf je ležao do naših nogu.

I onda sam već počeo da slažem u glavi knjigu o »Psu druge čete« (razumije se: nije to bila baš druga četa), koju sam evo sada i napisao...

Preveo *Marko Vidaković*

NAJNOVIJA IZDANJA „Zabavne Biblioteke"

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

445. i 447. **»Robovi sunca«.** Put kroz zapadni dio ekvatorijalne Afrike god. 1925./26. od poljskog putopisca F. A. O s s e n d o w s k o g a. Robovi sunca su crni stanovnici ovoga žarkog kontinenta, ali su robovi i bijeli kolonijalni činovnici, kojima je sudba dosudila, da provode život pod onim suncem, koje im često upali mozak, da pogibaju od ludila. Naročiti »otrov« (pod ovim naslovom napisano je prvo poglavlje) za kolonijalce predstavljaju senzualne crnice, koje Evropljanima ispijaju svojom strašću srž iz kostiju. Kao »nimfa orgije i grijeha« prikazana je potankim opisom i fotografijom strastvena Melita, »inoča« francuskog komandanta Richarda. Knjiga je puna života i boja, ispisana rukom temperamentnoga autora i učenjaka, koji svaku pojavu ɯʃoʌs ʁʌʌʃuʂʁʃqo znanjem i natapa pjesničkim jezikom. Lov na krokodile i borba s hipopotamima, krda najrazličnijih majmuna i jata grabežljivih orlušina, požar džungle, vožnja na automobilima i crnačkim »pirogama«, otrovno bilje, kojim crnačke žene ubijaju svoje bijele suparnice; dodir s ljudožderima i — raskoš guvernerskih palača, sve se to s kaleidoskopskom brzinom izmjenjuje pred očima čitaoca, koji ne može prestati sa čitanjem, dok ne stigne do posljednje stranice. Interes čitaočev još se jače razbudjuje čitavim noveletama, koje se od vremena do vremena uklapaju u radnju — kao što je historija mlade Francuskinje, koja je doletjela iz domovine za svojim crncem, da podijeli bračni život sa šest drugih njegovih crnačkih žena. Pa historija moskovskog žaketa, koji je iz ruku boljševičkih otimača stigao na ledja crnog veslača na Nigeru i t. d. Ove dvije knjige ukrašene su sa 35 originalnih fotografija, a iznose skupa 500 strana. Din. 60.—. Uvezane Din. 80.—.

446. **»Arjana«.** Roman jedne ruske djevojke od francuskog autora Claude A n e t-a. Arjana je neka slavenska »nad-djevojka«. Ponosna i zdrava! Sukob, koji nastaje izmedju nje i njenog odabranika, vječiti je sukob ljubavi, koja je sama sobom borba snagâ, borba za prevlast, u kojoj se svaki spol — katkada sa smiješkom na usnama — kruto bori, služeći se svojim prirodnim oružjem. Ma kakva bila zamršenost i neobičnost Arjanine duše, ona je od dana, kad susreće svoga Romea, vječna Amazonka, i svaka žena može u njoj prepoznati sebe. No, koja žena, dostojna ovoga imena, ne će osjetiti plemenitost napora i junački karakter borbe, koju izdržava Arjana, da se oslobodi muškarčeva jarma i da, u času, kad se predaje, očuva nedirnut jedan dio same sebe, u koji nitko ne prodire? A ipak je konac ove čudne borbe onakav, kakav mora biti: žena napušta borbu u naručju muškarca, koji ostaje pobjednik. Ovo je normalan rasplet borbe, u kojemu

se konačno svaki spol, na obostranu sreću, nalazi na pravom mjestu. I baš zato konac ovoga romana, koji tolikim blaženstvom uzbudjuje, ne razočarava, jer je prirodan i osnovan na vječnom moralu. Din. 20.—. Uvezano Din. 30.—.

448. **»Priče s južnog mora«.** Osam pripovijedaka sa kanibalskih otoka od Jack L o n d o n a. Kad »kitov zub« primi na dar poglavica ljudoždera, onda je zajamčen život darovateljev na području toga poglavice ... Kad Evropljanin, krvni neprijatelj krvavog kanibala, padne — bez kitova zuba! — u ruke stanovnicima »Južnog mora«, zatuku ga kijačama i pojedu, a glavu mu osuše i nataknu na kolac pred kućom, kao »pobjednički znak« ... Kad tajfun zabruji i prelije koraljni otok morem, ljudi se penju na drveće i vežu se ondje konopcima, da ih more ne odnese; ali ono odnosi i drveće i kuće i misionarske crkvice ... Kad evropski »civilizatori« bacaju »divljake« u more, dočekuju ih ondje proždrljivi morski psi i svršavaju proces medju rasama ... Ali se medju neuljudjenim »poganima« nalaze i ljudi čistog kršćanskog srca, koji dobre ljude evropske rase spasavaju, bacajući se dobrovoljno u psećje ralje, dok se Evropljanin ne spasi plivanjem .. I sve tako: puno dramatičnosti i nečuvenih avantura, koje je veliki amerikanski pisac pobrao u svom pustolovnom životu. Radi ovakovih svojih doživljaja i živahnog opisivanja zauzeo je Jack London sasvim posebno mjesto medju svim pripovjedačima svijeta. Din. 20.—. Uvezano Din. 30.—.

449. **»Odlazak«.** Roman jedne operne pjevačice i jednog tenora. Iz dosadne svakidašnjosti odvodi nas lektira i opet u daleke, žarke krajeve sjevernog Egipta i južne Indije. Port-Said, Džibuti, Ceylon, Singapur i Šangaj! »Odlazak« je to jedne francuske operne družine na gostovanje u Indokinu, a još više »odlazak« jednoga Werthera, koji se — za razliku od Goethe-Charpentierova junaka — u zagrljaju svoje ljubavnice Manone želi ukloniti progonu državnih vlasti zbog nekog svog nehotičnog zločinstva. Život i zabave na velikom prekooceanskom parobrodu, pristajanje u bučnim istočnjačkim lukama, opisivanje razvratnih egipatskih zabavišta i prikaz »zemaljskog raja« na Ceylonu — sve se to izmjenjuje pred čitaočevim očima u kaleidoskopskim slikama, koje omamljuju svojim šarenilom. Šangajski trgovci i burzovni mešetari nadmeću se okladama i razbacivanjem novca, da osvoje srce zaljubljene Manone. Ali ona — uza svu prevrtljivost pozorišne dive — ostaje vjerna svom zagonetnom ljubavniku. I sve bi prošlo u miru i zadovoljstvu, da nije nauka izumjela radio-telegrafiju, koja stiže krivce i na širokoj pučini morskoj ... Djelo je napisao veliki suvremeni francuski pripovjedač Roland D o r g e l è s. Din. 28.—. Uvezano Din. 38.—.

450. **»Pobjednik«.** Roman jednog moskovskog novinara od ruskog sovjetskog pripovjedača Aleksandra J a k o v l j e v a. Fabula, puna napete radnje: — literarno stvaranje, ljubakanje u prestolnici i na Krimu, umorstvo nevjerne balerine, tamnica i povratak u seoski život, pun ljepote i poezije. U seoskim prizorima osjeća se gotovo religiozno obožavanje prirode. Gradski ljudi preuveličavaju sebe i svoju okolinu

— a prirodni život i selo mogu da sa čovjeka stresu sve blato, koje se nakupilo na njemu. Valja živjeti u narodu i za narod. Treba donijeti kulturu i ličnu slobodu seljaku. Sudjelovati u tom radu — to je opravdanje života i iskupljenje svih grijeha. »Svuda je narod u tamnici: na cestama, u selima i u gradovima; njemu treba služiti i za njega raditi«. Ako nadješ u sebi snage za taj posao, onda si — pobjednik! Din. 26.—. Uvezano Din. 36.—.

451. **»Crnogorci u pričama i anegdotama«.** Zbirka crnogorskih anegdota od Mićuna P a v i ć e v i ć a, koje se svojom etikom i humorom mogu smatrati kao najglasniji izražaj našeg općenarodnog mišljenja. Tipovi poštenja, čovještva i duha! Fraza i izraz upravo klasični, kao da se o sure one litice crnogorske odbijao svaki nasrtaj izjednačenog i iscijedjenog zapada, ostavljajući u sklopu naših Brda netaknut patrijarhalni značaj i zbijeni izražaj jednog nepokvarenog ljudskog plemena. Kao neki mozaik od 250 raznobojnih kamenčića, mogu ove pripovijesti da posluže kao produženje »Čojstva i junaštva« od Marka Miljanova, ili još bolje: kao stostruka ilustracija vječnim herojima nedostignutog Vladičinog »Gorskog Vijenca«. Pošto je knjiga ukrašena sa 40 slika i fotografija, u kojima su prikazani gotovo svi glavni junaci, gradovi i paysaži, o kojima se u njoj govori, može se ovo izdanje smatrati kao neki raskošni album Crne Gore u sadašnjosti i nedavnoj prošlosti. Posljednji crnogorski vladari — Vladika Rade, Knez Danilo i Kralj Nikola — možda još nigdje nisu iz tolike blizine prikazani, kao u ovim pričama. Sve je tako bogato i tako iskristalizirano tradicionalnim narodnim brušenjem. Natopljeno duhom i povezano u mirisne bukete! Prva je to knjiga »Zab. Biblioteke«, koja je za deset dana doživjela dva izdanja. Din. 30.—. Uvezno Din. 40.—.

452. **»Tijesna vrata«** i **»Povratak rasipnoga sina«.** Djevojačka knjiga od francuskoga pisca André G i d e-a. Prema onoj biblijskoj riječi: »Navalite, da udjete na tijesna vrata« (Luka XIII., 24.) — napisana je ova historija dviju zaljubljenih djevojaka i jednog mladića. Teško se ulazi u nebeske dvore vječitog blaženstva i sreće. Iskupljuje se to nadčovječnim bolom i nepresušnim suzama, kao što je to iskupila ova nježna i pobožna djevica Alisa. Historija je to odricanja jedne djevojke, koja se — za ljubav svoje sestre — odriče zemaljske sreće, a ipak ne postizava time ono, što je mislila postići. Kao da iz svakoga retka pjesnikova prosijava pesimističko uvjerenje, da nad ljudima vječito lebdi neumitna zla kob. A ipak kroz cijelo djelo promiče gracioznost i harmonija, dostojanstvo i umiljatost, kao da se ne radi o životu jednog božjeg stvorenja i o zemaljskoj sreći dvaju drugih. To je onaj latinski duh francuskoga pjesnika, koji umije najgorču pilulu oviti slatkom ljuskom dobrote, milote i harmonije. Ovo djelo drži svjetska kritika jednim od najboljih, što ih je internacionalna literatura stvorila za posljednjih dvadeset godina. Din. 18.—. Uvezano Din. 28.—.

453. **»Kardinal Santerra«.** Roman jednog idealnog svećenika od madžarske pripovjedačice Renée E r d ö s. U središte radnje stavljena su dva prekrasna tipa: ruska kiparica Lavinija Tarsinova i

kardinal-svetac Santerra, za kojim luduje sav Rim. Simpatija, kojom se ovo dvoje vanrednih ljudi predusreće, kao da je baštinjena: Kardinal je s istom simpatijom u svojoj mladosti predusretao majku Lavinijinu, a Lavinija je naslijedila od pokojne svoje majke ljubav prama kardinalu. Ali u ljubavi, koja nastaje izmedju starog asketa i mlade žene, nema ni truna banalnosti. Santerrin je osjećaj ljubav sveca, koji sve gleda u perspektivi Crkve, kojoj služi i koja ga svega prožima. Djelo je ispunjeno pravom poezijom i ljepotom. Puno je čistoga kršćanstva, jer je autorica donijela pravi Rim bez ikakova konstruiranja. Osobito je lijep opis veličanstvenih uskršnjih ceremonija u bazilici sv. Petra, a sjajno je prikazan potres na jezeru Nemi i bačen retrospektivni pogled na »zlatni ljubavni brod« cara Tiberija, koji je potonuo u tome jezeru. Kao da je autorica htjela donijeti kontrast izmedju poganske i kršćanske ljubavi. Čitav niz brušenih dragulja u diademu romana, kojega ni jedno osjetljivo srce ne će pročitati bez suze u oku. Din. 38.—. Uvezano Din. 48.—.

454. **»Sunčane vizije«.** Pjesničke impresije iz Mehika, Afrike, Japana i Polinezije od Konstantina B a l j m o n t a. Veliki ruski pjesnik živio je već za carskih vremena u progonstvu, pa je, kao prognanik, proputovao čitav svijet, upijajući po svim krajevima sunčane zrake u sebe i postao tako pjesnik svjetlosti, radosti i glazbe. Ruska ga je kritika nazvala »sunčanim bogom«, »svijetlim pjesnikom« i pticom pjevicom. Jedna od njegovih najglavnijih knjiga nosi natpis »Budimo kao Sunce!« — jer mu je Sunce bilo uvijek najveći simbol. Kao strastven putnik i hodočasnik u daleke zemlje, umio se toliko zanijeti i prenijeti u dušu dalekih stanovnika, da se čak osjećao djetetom kraja, u kojem se nalazio, izražavajući se i pjevajući na njihov način. Tako je proučio povijest, običaje, religije, legende i pjesme starih meksičkih Azteka i Maja, egipatskih felaha i polinezijskih »divljaka«, zaodijevajući sve svojim pjesničkim plaštem — i napisao ove svoje »Sunčane vizije«. Zemlja Ozirisova, Nil, majanske piramide na Yukatanu u srednjoj Americi i tajne, koje se u njima skrivaju, pjesnička magija japanskog cvijeća i divne priče sa samojskih ostrva (»Otoci sretnih ljudi«) — sve je to nanizano u prekrasnom nizu ovih pjesničkih impresija. Din. 28.—. Uvezano Din. 38.—.

455. **»Tamni cvijet«.** Ljubavni roman od Johna G a l s w o r t h y-a. Veliki engleski pripovjedač, koji je za ovu godinu predložen, da dobije književnu nagradu Nobelove zadužbine, dolazi ovom knjigom prvi put pred naše općinstvo. Knjiga mu je ova psihološki roman, u kojemu se očituju sve vrline ovoga pisca. Pod »tamnim cvijetom« razumijeva se ljubavna razorna strast, koja procvjetava u misterioznim dubinama čovječje duše i traži svoj harač u svim razdobljima života. Prikazano su četiri žene u vječitoj borbi s njom. Završetak romana pun je melankolije i bolnog opraštanja s mladošću. Na ljubavnu svoju prošlost gleda ostarjeli junak pripovijesti kao na neku treperivu svjetlost u daljini, kao što putnik gleda u daleku zvijezdu . . . Izdanje je popraćeno slikom autorovom i opširnim prikazom njegovog umjetničkog značenja medju engleskim književnicima. Din. 26.—. Uvezano Din. 36.—.

456. **»Zlosretnica«.** Roman jedne neotkupljene grešnice. Španjolski napisao José Maria Carretero (El Caballero Audaz). Pripovijest o jednoj varietetskoj divi, koja je — poput Dumasove Margerite — iza fizičkog brodoloma sačuvala duševnu čistoću i privremeno uspjela da se digne do eterskih visina idealnosti. Augier je u svojoj drami »Olimpijin brak« takodjer pokušao, da jednu razvratnicu podigne i spasi, ali se predomislio i dao ju ubiti na otvorenoj sceni, pošto se nesretnica vratila u blato, iz kojega je izmilila (»nostalgie de la boue«). Carreterova Ambarina, koja se povratila u blato — ali ne po svojoj volji i nagnuću, nego pod prijetnjom svoga bivšega ljubavnika — sudila je sama sebi. Selo, u koje se Lila sklonila, proglasilo ju je ipak sveticom... Dakle: roman s izrazitom socijalnom tezom, koju autor razlaže s velikom umjetničkom vještinom. Din. 28.—. Uvezano Din. 38.—.

DNE 15. LIPNJA IZAĆI ĆE OD FRANCUSKOGA AUTORA ANDRÉ RIGAUD-A FANTASTIČNA PRIPOVIJEST U STILU WELLSOVIH ROMANA:

»ČUDNO PUTOVANJE TEDDY HUBBARTHA«